

วารสารวิชาการ สถาบันพัฒนาพระวิทยากร

The Journal of Institute of Trainer Monk Development

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562

Vol.1 No.1 July-December 2019

ISSN: 2586-9841

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม

วัตถุประสงค์

สถาบันพัฒนาพระวิทยากร มีนโยบายและพันธกิจเพื่อส่งเสริมบริการทางวิชาการด้านการฝึกอบรมแก่พระภิกษุ สามเณร แม่ชีและบุคลากรทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงพุทธศาสนิกชนทั่วไป ให้เกิดการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่เพื่อการพัฒนาตนและสังคม

1) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาผู้สนใจทั่วไป ได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและผลงานทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ตลอดจนบทวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่เสนอองค์ความรู้ใหม่ หรือแนวทางการพัฒนาสังคมและสังคม

2) เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ทางพระพุทธศาสนาและการประยุกต์ใช้หลักธรรมในเชิงวิชาการ

3) เพื่อส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพด้านวิชาการของพระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา

กระบวนการพิจารณาบทความ

การพิจารณาคุณภาพ บทความที่ตีพิมพ์ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาและประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยอย่างน้อย 2 ท่าน แบบผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แต่งไม่ทราบชื่อกันและกัน (double-blind review)

ประเภทของบทความ : บทความวิชาการ บทความวิจัย บทความทั่วไปและการวิจารณ์หนังสือ

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.

สถาบันพัฒนาพระวิทยากร

กองบรรณาธิการ

พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ii วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2562)

พระปลัดสมชาย ปโยโค,ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอดิเดช สติวโร,ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอภัย ฐิตวีริโย,ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาหมื่นรินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาไกรวรรณ ชินทตติโย,ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ดร.ประสิทธิ์ แก้วอ่อน	สถาบันพัฒนาพระวิทยากร
ผศ.ดร.อุทัย สติมัน	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เจ้าของวารสาร : สถาบันพัฒนาพระวิทยากร ศาลาสันติวัคคีย์บริเวณบรมบรรพต (ภูเขาทอง)
วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย
กรุงเทพมหานคร 10100
website: <https://www.jitd.org/>
online journal:
e-mail: kittimeteer@gmail.com, khwanchai.hem@mcu.ac.th

บทบรรณาธิการ

วารสารสถาบันพัฒนาพระวิทยากรฉบับนี้เป็นปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562 โดยได้คัดเลือกบทความเผยแพร่ในฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิชาการ บทความวิจัย บทความหนังสือ รวมทั้งหมด 8 บทความ โดยแต่ละบทความมีประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง คือ

พระครูประทีปวิจิตรธรรมได้เขียนบทความวิชาการเรื่อง “การดำเนินชีวิตอย่างมีสติ: การจัดการอารมณ์โกรธ” โดยบทความได้เสนอประเด็นเรื่องแนวทางการจัดการความโกรธอย่างมีสติ เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข โดยที่วิธีการฝึกฝนให้รู้จักบริหารจัดการความโกรธนั้น ควรเริ่มด้วยการลองนำเอาเรื่องโกรธในอดีตมาเป็นกรณีศึกษา ไตร่ตรองวิเคราะห์หาสาเหตุ ไม่ยึดติดกับกับอดีตที่แก้ไขไม่ได้ และใช้วิธีการแก้ไขโดยทำให้กลายเป็นบทเรียนชีวิตที่ดี

พระวิระพจน์ ชาครธมโม (ผลจันทร์) ได้เขียนบทความวิชาการเรื่อง “สติในกระบวนการสานเสวนานำพาสันติสุขสู่ชายแดนภาคใต้” เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการสานเสวนาโดยใช้หลักสติ ปราศจากอคติ และทิฐิมานะ สามารถเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งนำไปสู่การสร้างสันติสุขอันเกิดจากการปรับสร้างความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างไทยพุทธและไทยมุสลิม ที่เคยร้าวฉานจากความคิด ความเชื่อที่แตกต่างให้กลับมาดีดังเดิมได้ จากการใช้สติ ในการรับฟังกันอย่างครุ่นคิด ใคร่ครวญ และไตร่ตรอง ให้เห็นถึงความรู้สึก และความต้องการของทั้งตัวเขาและตัวเรา

พระมหาประสิทธิ์ ญาณปทีโปเขียนบทความวิชาการเรื่อง “รูปแบบการทำสวนเกษตรวิถีพุทธเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม: ศึกษากรณี สวนอักษณาแพ่ง สำนักปฏิบัติธรรมป่าโมกขธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว” โดยบทความนี้ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องสวนอักษณาแพ่ง สำนักปฏิบัติธรรมป่าโมกขธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว ซึ่งเป็นวัดในพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งเรียนรู้และพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชน และเยาวชน ได้ใช้การเกษตรเชิงพุทธมาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ธรรมะผ่านกิจกรรมการทำนา และนำผลผลิตที่ได้เกื้อกูลชุมชนและสถานศึกษาที่ขาดแคลน พร้อมทั้งสร้างกระบวนการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ในกิจกรรมการทำนาด้วยการเกษตรเชิงพุทธอย่างมีส่วนร่วม

ดิเรก ตัวลอย และคณะเขียนบทความวิชาการเรื่อง “การตีความพุทธธรรมกับการสร้างสาธารณูปการในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาศาลาปฏิบัติธรรมอริยมรรคสวนเวฬุวัน พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม” ได้เสนอประเด็นการก่อสร้างสิ่งสร้างในบริเวณพุทธมณฑล เป็นการก่อสร้างที่เนื่องด้วยอุดมคติและแนวทางการคิดทางพระพุทธศาสนาโดยการสร้างพุทธมณฑลนั้น เป็นการก่อสร้างที่สัมพันธ์กับอายุพระพุทธศาสนา 2500 ปี เมื่อเจาะจงไปที่สวนเวฬุวันอันเป็นที่ตั้งของศาลาอริยมรรค ก็เป็นการสร้างที่ผสมผสานเข้ากับแนวคิดและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของการสร้างศาลา 8 หลัง โดยศาลาแต่ละหลังมีหูกมม มีคานค้ำเป็นระแนงกันทำด้วยไม้ 3 ช่อง ระแนง 12 ซี่ ค้ำยัน 3 แฉก สองช่อง อันสัมพันธ์กับหลักธรรมว่าด้วยหลักอริยมรรค 8 หลักทศ 6 ไตรสิกขา 3 หรือพระไตรรัตน์

นิพัชชา โอทกานนท์เขียนบทความวิชาการเรื่อง “คุณค่าร่วมอย่างยั่งยืนของสังคมผู้สูงอายุในประเทศไทย” บทความนี้เสนอการทำให้ผู้สูงอายุได้ระลึกถึงและตระหนักรู้คุณค่าในตนเองได้ประสบการณ์ตรงจากวิถีการดำเนินชีวิตและจากกิจกรรมของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมเพื่อสังคมต่างๆ ยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้สังคมรอบข้างได้รับรู้ว่ากลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่พึ่งพาตนเองได้ พร้อมทั้งจะมีพลังเกื้อหนุนและช่วยเหลือสังคม และในขณะเดียวกันสังคมก็ได้เข้ามาส่งเสริมกิจกรรม เพื่อส่งเสริมคุณค่าร่วมของผู้สูงอายุในประเทศไทยให้ผู้สูงอายุอยู่อย่างมีความสุขและเป็นต้นแบบอันทรงคุณค่าอย่างยั่งยืน

ลำพอง กลมกุลเขียนบทความวิชาการเรื่อง “มัลดีฟส์: ประสบการณ์เชิงพื้นที่การจัดการท่องเที่ยวในวิถีแห่งทะเลและหมู่เกาะ” ได้นำเสนอประเด็นการจัดการท่องเที่ยวของประเทศมัลดีฟส์คือ มีรายได้หลักของประเทศจากการจัดการท่องเที่ยวที่ว่าด้วยเกาะ ชายหาด และธรรมชาติทางทะเล จากข้อมูลทางสถิติในปีปัจจุบันพบว่า มีนักท่องเที่ยวไม่น้อยกว่า 2 ล้านคนที่เดินทางไปท่องเที่ยวในมัลดีฟส์ มัลดีฟส์มีการจัดเตรียมทรัพยากรภาคบริการในการรองรับนักท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปีทั้งในส่วนของโรงแรม ที่พัก และการอำนวยความสะดวก มัลดีฟส์จึงนับได้ว่าเป็นแบบอย่างของการจัดการท่องเที่ยวอีกประเทศหนึ่ง ที่จะนำมาเป็นแบบอย่างในเรียนรู้และเปรียบเทียบกับจัดการท่องเที่ยวของประเทศไทย

พระชัยประสิทธิ์ ภัททมโหมเขียนบทความวิชาการเรื่อง “การสอนศีลธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาตามหลักไตรสิกขา” มีประเด็นนำเสนอที่น่าสนใจในแง่ของการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับผู้เรียนในยุคปัจจุบัน ควรต้องเป็นการเรียนรู้อย่างลึกซึ้งจากการลงมือปฏิบัติจริง ที่ผู้เรียนได้ลงมือทำในสิ่งที่ตัวเองชอบและสนใจโดยผ่านการออกแบบของผู้สอน สามารถนำพาผู้เรียนไปสู่ความรู้ความเข้าใจ ทักษะ สมรรถนะ มีคุณธรรม จริยธรรม เพื่อเข้าไปปรับผิชอบต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว สังคมและสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีความสุขและนำสังคมสู่สันติสุข

สุพัตรา กวีธนกุลเขียนบทความวิชาการเรื่อง “สภาวะจิตของมนุษย์ตามหลักพุทธศาสตร์” ได้ยกประเด็นสภาวะจิตเป็นนามธรรมและมีความละเอียดลึกซึ้ง เข้าใจผ่านความคิดได้ยาก แต่มีประโยชน์อย่างยิ่งถ้าเราสามารถทำความเข้าใจหลักธรรมของจิตเหล่านี้ โดยเฉพาะสภาวะจิตที่เกี่ยวข้องกับกามภูมิเพราะจะเป็นจุดเริ่มต้นในการมีชุดความคิดที่ถูกต้องในการแยกแยะกลุ่มอกุศลจิตและกลุ่มกุศลจิตที่เกิดกับจิตใจเราได้

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี,ป.ธ.9,ดร.

บรรณาธิการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	iii
การดำเนินชีวิตอย่างมีสติ: การจัดการอารมณ์โกรธ พระครูประทีปวิจิตรธรรม	1-18
สติในกระบวนการสานเสวนานำพาสันติสุขสู่ชายแดนภาคใต้ พระวีระพจน์ ชาครธมโม (ผลจันทร์)	19-28
รูปแบบการทำสวนเกษตรวิถีพุทธเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม: ศึกษากรณี สวนอักษนาแพ่ง สำนักปฏิบัติธรรมป่าโมกษธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว พระมหาประสิทธิ์ ญาณปทีโป	29-37
การตีความพุทธธรรมกับการสร้างสาธารณูปการในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาศาลาปฏิบัติ ธรรมอริยมรรคสวนเวฬุวัน พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ดิเรก ด้วงลอย และคณะ	38-54
คุณค่าร่วมอย่างยั่งยืนของสังคมผู้สูงอายุในประเทศไทย นิพัชชา โอทกานนท์	55-66
มัลติฟส์: ประสบการณ์เชิงพื้นที่การจัดการท่องเที่ยวในวิถีแห่งทะเลและหมู่เกาะ ลำพอง กลมกุล	67-85
การสอนศีลธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาตามหลักไตรสิกขา พระชัยประสิทธิ์ ภาทุทธิโม	86-98
สภาวะจิตของมนุษย์ตามหลักพุทธศาสตร์ สุพัตรา กวีธกุล	99-108
คำแนะนำสำหรับผู้เขียน	109-117

การดำเนินชีวิตอย่างมีสติ: การจัดการอารมณ์โกรธ

Living with Mindfulness: Anger Management

พระครูประทีปวชิรธรรม¹

Phrakruphateepvachiradhamma

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ด้านการจัดการอารมณ์โกรธ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารสำคัญคือพระไตรปิฎก ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอการจัดการอารมณ์โกรธตามแนวพุทธ โดยยกตัวอย่างจากครั้งพุทธกาล เช่น เรื่องราวของพระเทวทัต และแนวทางการจัดการความโกรธอย่างมีสติ เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข โดยที่วิธีการฝึกฝนให้รู้จักบริหารจัดการความโกรธนั้น ควรเริ่มด้วยการลองนำเอาเรื่องโกรธในอดีตมาเป็นกรณีศึกษา ไตร่ตรองวิเคราะห์หาสาเหตุ ไม่ยึดติดกับกับอดีตที่แก้ไขไม่ได้ และใช้วิธีการแก้ไขโดยทำให้กลายเป็นบทเรียนชีวิตที่ดีต่อไป

คำสำคัญ: ดำเนินชีวิตอย่างมีสติ, การจัดการอารมณ์โกรธ

Abstract

The purpose of this article was to study concept of living with mindfulness in the aspect of anger management. Data were collected from Tipitaka, books and related research in order to propose anger management in Buddhist way. There was the example from Phra Devadatta and the guideline for anger management with mindfulness for living with happiness. The method of practicing to manage anger should start by using a story from the past to be a case study, to consider and analyzing cause of the story, do not attach with uneditable story from the past. Then, they can solve the problem by setting to be a best lesson learned for the future.

Keywords: Living with Mindfulness, Anger Management

¹ หน่วยงานวิทยบริการกำแพงเพชร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

ความโกรธนับเป็นกิเลสร้ายตัวหนึ่งของมนุษย์และสัตว์โลก น้อยคนนักที่จะสามารถเอาชนะมันได้โดยเด็ดขาด ถ้าครอบงำใจใครได้ มันจะไม่ปราณีต่อผู้นั้น แต่ถ้าใครเอาชนะมันได้ถือว่า เป็นรางวัลอันล้ำค่าของคนคนนั้นเลยทีเดียว ความโกรธจึงเป็นปัญหาหนึ่งของมนุษย์และสัตว์โลก ทำให้เกิดเรื่องราวเกี่ยวกับความขัดแย้ง การทะเลาะเบาะแว้งทำร้ายร่างกายทั้งผู้อื่นและตนเองไป จนถึงการมุ่งทำร้าย ทำลายร่างกายชีวิตกันในสังคมทุกวันนี้ มักจะมาจากสภาพอารมณ์ที่เรียกว่า “ความโกรธ” ของมนุษย์นั่นเอง ความโกรธเป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับทุกคน คนธรรมดาสามารถ รู้สึกได้เมื่อเกิดอารมณ์โกรธ ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงสภาวะในร่างกายหลายๆ อย่าง เช่น หัวใจเต้นแรงและเร็ว กล้ามเนื้อตึงเครียด เนื้อตัวสั่น ปั่นป่วนในท้องร่างกาย เหมือนมีแรงส่งที่สูงขึ้น และพร้อมจะพุ่งพลั่งออกไป บางคนเปรียบว่า ความโกรธเปรียบเสมือนหนึ่งกำไฟไว้ในมือคนที่โกรธมักจะทำให้คนอื่นรู้สึกร้อนไม่อยากจะอยู่ใกล้ ความโกรธมักเผาผลาญผู้อื่น มักแสดงความก้าวร้าว รุกรานทำให้มีปัญหาความสัมพันธ์กับผู้อื่น ก่อให้เกิดอุบัติเหตุและปัญหาต่างๆ ขึ้นได้ง่าย (ดวงใจ ปินตามูล, 2562) ดังนั้น เพื่อเป็นการหาแนวทางและวิธีป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น จึงควรมาทำความรู้จักกับความโกรธกันให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น

สถานการณ์ความโกรธในปัจจุบัน

ในสถานการณ์ปัจจุบันสุขภาพจิตของคนไทยมีระดับความเครียดสูงมาก โดยมีปัจจัยพื้นฐานมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมเศรษฐกิจสถาบันครอบครัว การแข่งขัน ที่สูงในเรื่อง การเรียน การทำงาน เรื่องของปากท้องค่าครองชีพสูงขึ้นอย่างรวดเร็วความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมไปถึงคนไทยทั่วประเทศกำลังเผชิญหน้ากับวิกฤติในเรื่องของภัยธรรมชาติที่มีความรุนแรง เช่น น้ำท่วมแผ่นดินไหว ดินถล่ม ลมพายุหรือภัยพิบัติต่างๆ ทำให้เกิดความกดดันในการดำเนินชีวิตประสบกับความผิดหวังล้มเหลวหรือสูญเสียในชีวิตที่รุนแรงทำให้เกิดความเครียด สุขภาพจิตก็แย่อาจกลายเป็นโรคซึมเศร้าและนำไปสู่การฆ่าตัวตายได้ เนื่องจากแต่ละคนมีพื้นฐานทางอารมณ์และจิตใจที่แตกต่างกัน ทำให้มีความสามารถในการปรับตัวและแก้ปัญหาในชีวิตได้ไม่เท่ากัน (สมบัติ ศาสตร์รุ่งภัก, 2559)

นอกจากนี้มีความขัดแย้งกระทบกระทั่งกันในสังคมมีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป ซึ่งนับวันจะรุนแรงกลายเป็นความไม่พอใจความโกรธและการประทุษร้ายซึ่งกันและกันส่งผลกระทบต่อสังคม เช่น มีเรื่องชกต่อยกันจากการพูดจาไม่เข้าหู ขั้บรุดบาดหน้ากัน นักเรียนทะเลาะกับครู นักศึกษาเทคนิคต่างสถาบันทะเลาะต่อยตีกัน โขเฟอร์ทะเลาะกับผู้โดยสาร บางคนจะยืนหยัดเพื่อความถูกต้อง (Self-righteous) เห็นคนขั้บรุดคร่อมเลน หรือขั้บรุดมาแทรกตรงคอสะพานแล้วจะโกรธทันที เพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง บางคนอาจถูกเลี้ยงดูหรือบ่มเพาะนิสัยและทัศนคติจากครอบครัวที่เน้นความถูกต้องเป็นหลักจนไม่สนใจเรื่องอื่น ชาวเหล่านี้จะเห็นจากสื่อต่างๆ เช่น ในหน้าหนังสือพิมพ์ ทวี และโซเชียลมีเดียทุกวัน ทำให้เห็นข่าวคราวเหล่านี้ได้ง่ายมากขึ้น

การอยู่ร่วมกันในสังคมย่อมมีการกระทบกระทั่งกันเป็นธรรมดา การมีสติในการควบคุมตนเอง อดทนและใช้สติปัญญาต่อความไม่พอใจที่เข้ามากระทบ มีความเมตตาต่อตนเองและต่อผู้อื่นเพื่อเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตส่วนตัวเป็นหลักในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม เป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อเพื่อนร่วมโลก

สำหรับความโกรธไม่ว่าจะมีเกิดขึ้นปัจจุบัน มีเรื่องเล่าขานมาทุกยุคทุกสมัย แม้แต่ในครั้งพุทธกาลก็มีเรื่องเล่าไว้เช่นเดียวกัน

ความรุนแรงจากอารมณ์โกรธในพุทธกาล

มีเรื่องเล่าไว้ว่า สมัยหนึ่ง พระบรมศาสดาเสด็จจาริกไปประทับ ณ เมืองโกสัมพี (ออนไลน์: Dhamma for Learner, 2015)

ครั้งนั้น ลากลับการะบังเกิดแก่พระองค์กับทั้งภิกษุสงฆ์สาวกเป็นอันมาก คนทั้งหลาย ถือสัการะ มีจีวร บิณฑบาต เกสัช อัฐบาน เป็นต้น เข้ามาสู่วิหาร ถวายแก่พระสงฆ์สาวกเป็นเนืองนิตย์ ส่วนมากทุกๆ คนที่มา ย่อมถามถึงแต่พระอัครสาวกทั้งสองและพระสาวกองค์อื่นๆ ว่า ท่านอยู่ ณ ที่ใด แล้วพากันไปเคารพนบไหว้สักการบูชา ไม่มีใครถามถึงพระเทวทัตแม้แต่ผู้เดียว ทำให้พระเทวทัตเกิดความโทมนัสน้อยใจคิดว่า เราเป็นกษัตริย์ศากยะราชสกุลเหมือนกัน ออกบรรพชาไปด้วยกษัตริย์ชาติตยวงศ์นั้นๆ แต่ไม่มีใครนับถือ ถวายบูชา เมื่อคิดดังนี้แล้วก็เกิดค้นหาในลากลับการะ เข้าครอบงำจิต คิดใคร่จะได้ลากลับการะ เคารพนับถือ แล้วก็คิดต่อไปว่า เราจะทำบุคคลผู้ใดให้เลื่อมใส กราบไหว้บูชาดีหนอ จึงจะบังเกิดลากลับการะ ก็มองเห็นทันทีว่า พระอชาตศัตรูราชกุมาร พระโอรสของพระเจ้าพิมพิสารนั้น ยังทรงพระเยาว์ ยังไม่รอบรู้คุณและโทษแห่งบุคคลใดๆ ควรจะไปคบหาด้วยพระราชกุมารนั้นเถิด ลากลับการะก็จะพลันบังเกิดเป็นอันมาก

ครั้นดำรงดังนี้แล้ว ก็หลีกจากเมืองโกสัมพีไปสู่เมืองราคฤห์ แล้วนิรมิตกายเป็นกุมารน้อย เอาอสรพิษ 4 ตัว ทำเป็นอาภรณ์ประดับมือและเท้า ขดทำเป็นเทริดบนศีรษะ 1 ตัว ทำเป็นสังวาลย์พันกาย 1 ตัว ส้าแดงปาฏิหาริย์ปูลุชนฤทธิ์ของตนเหาะไปยังพระราชนิเวศน์ ลอยลงจากอากาศ ปรากฏกายอยู่เฉพาะหน้าพระอชาตศัตรูราชกุมาร ครั้นพระราชกุมารตกพระทัยกลัว ก็ทูลว่า “อาตมา คือพระเทวทัต” แล้วเจรจาเล้าโลมให้พระราชกุมารหายกลัว ส้าแดงกายเป็นพระทรงไตรจีวรและบาตร ยืนอยู่ตรงพระพักตร์พระราชกุมาร

เมื่อพระราชกุมารเห็นปาฏิหาริย์เช่นนั้น ก็ทรงเลื่อมใส เคารพนับถือ ถวายลากลับการะบูชาเป็นอันมาก ภายหลัง พระเทวทัตเกิดปาปจิตคิดใฝ่สูงด้วยอำนาจตนหา มานะครอบงำจิตคิดผิดไปว่า เราสมควรจะเป็นผู้ครองพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวง พอดำรงดังนี้ ปูลุชนฤทธิ์ของตนก็เลื่อมสูลูกพร้อมกับจิตตูปบาท

ครั้นคิดดังนั้นแล้ว ก็เดินทางมาเฝ้าพระพระบรมศาสดาซึ่งประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร ณ เมืองราชคฤห์ ในเวลาที่พระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมแก่มวลพุทธบริษัท ซึ่งพระเจ้าพิมพิสาร มหาราชประทับเป็นประธานอยู่ เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้ว พระเทวทัตได้กราบทูลว่า “ข้าแต่ พระผู้มีพระภาค บัดนี้พระองค์ทรงทราบแล้ว จงเสวยทิฏฐธรรมสุขวิหารสำราญพระกมล มีความชวนชวายน้อยเถิด ข้าพระองค์จะรับภาระช่วยเหลือว่ากล่าวครอบครองภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ขอพระองค์จงมอบพระภิกษุสงฆ์สาวกทั้งสิ้นให้แก่ข้าพระองค์เถิด ข้าพระองค์จะได้ว่ากล่าว สั่งสอนแทนพระองค์สืบไป”

พระเทวทัตคิดการใหญ่ อยากเป็นประมุขสงฆ์

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสดับ จึงตรัสห้ามว่า “ไม่ควร” ไม่ทรงอนุญาตให้เป็นไปตามความปรารถนาของพระเทวทัตๆ ก็โทมนัส ผูกอาฆาตในพระบรมศาสดา จำเดิมแต่นั้นมา พระบรมศาสดาได้ทรงประกาศความประพฤติอันไม่ดีอันไม่งามของพระเทวทัต ซึ่งเกิดขึ้นด้วย จิตลามกให้พระสงฆ์ทั้งหลายทราบ เพื่อให้ภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ จะได้สังวรระวังจิตมิให้วปรีต ไปตาม

พระเทวทัตลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าด้วยวิธีต่างๆ พระเทวทัตได้พยายามทำร้าย พระบรมศาสดา โดยคบคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นการใหญ่

ครั้งที่หนึ่ง ได้ใช้ให้นายขมังธนูทั้งหลาย

เข้าไปทำอันตรายยังพระบรมศาสดา แต่นายขมังธนูกลับมีจิตศรัทธา สดับพระธรรมเทศนา ให้บรรลุโสดาปัตติผลด้วยกันสิ้น

ครั้งที่สอง กลิ้งก้อนหิน เพื่อทำร้ายพระพุทธเจ้า

พระเทวทัตลอบขึ้นไปบนภูเขาคิชฌกูฏ กลิ้งก้อนหินศิลาใหญ่ลงมาหวังจะให้ประหาร พระบรมศาสดา ขณะเสด็จขึ้น ถึงสะแกคีตลาได้กระหนาบพระบาทจนห้อพระโลหิต นับเป็นครั้งแรก และครั้งเดียว ที่พระผู้มีพระภาค ผู้เป็นนาถของโลก เป็นพระบรมครูขอเทพยดาและมวลมนุษย์ ต้องประสบอันตรายถึงเสียพระโลหิตจากพระกาย เพราะพระเทวทัตกระทำอนันตริยกรรม พุทธโลหิตุปบาท

ครั้งที่สาม พระเทวทัตให้ปล่อยช้างนาฬาคีรี

ช้างพระที่นั่งกำลังซบมันดุร้าย เพื่อให้ทำอันตรายพระชนม์ชีพพระบรมศาสดา ในเวลา เสด็จออกบิณฑบาต แต่ช้างนาฬาคีรีก็ไม่ทำร้ายพระองค์ ครั้นนั้น พระอานนท์เถระเจ้า มากด้วยความกตัญญู สละชีวิตถวายเป็นพุทธบูชา โดยกล่าวว่าช้างนาฬาคีรีจะทำร้ายพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ออกไปยืนกั้นหน้าช้างนาฬาคีรีไว้ เพื่อให้ช้างทำลายชีวิตท่าน ปรารถนาจะป้องกันพระบรม ศาสดา ในทันใดนั้น พระบรมศาสดาได้ทรงช้างนาฬาคีรีให้หมดพยศอันร้ายกาจ หมอบยอบกาย เข้าไปถวายบังคมพระบรมศาสดา ฟังพระบรมศาสดาตรัสสอนแล้วเดินกลับเข้าสู่โรงช้าง ด้วย

อาการอันสงบ ปรากฏแก่มหาชนที่ประชุมกันอยู่เป็นอันมาก เป็นมหัศจรรย์ ครั้นพระผู้มีพระภาคพาพระสงฆ์เสด็จกลับยังพระเวฬุวันวิหาร มหาชนก็พากันแซ่ซ้องร้องสาธุการ ติดตามไปยังพระเวฬุวันวิหาร จัดมหาทานถวายครั้นเสร็จภัตกิจแล้วพระบรมศาสดาได้ตรัสอนุบุพพิกกาอนุโมทนา

ต่อเมื่อปล่อยช้างนาฬาคีรี ให้ประทุษร้ายพระบรมศาสดาครั้งนั้นแล้ว ความชั่วร้ายแต่หนหลังของพระเทวทัตก็ปรากฏทั่วไป

ชาวพระนครราชคฤห์พากันโพนทนากันไกลาหลว่า พระเทวทัตคบคิดด้วยพระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร ทำร้ายพระสัมมาพุทเจ้า ทำกรรมชั่วช้าลามกสิ้นดี

ครั้นพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงสดับข่าวดิฉินร้ายแรงเช่นนั้น ก็ละอายพระทัย จึงเลิกโรงทานที่จัดอาหารบำรุงพระเทวทัตและศิษย์เสียสิ้น ทั้งไม่เสด็จไปหาพระเทวทัตเหมือนแต่ก่อน แม้ชาวเมืองทั้งหลายก็ไม่ศรัทธาเลื่อมใส ไม่พอใจให้การบำรุง แม้พระเทวทัตไปสูบ้านเรือนใดๆ ก็ไม่มีใครต้อนรับ เพียงแต่อาหารทัพพีหนึ่งก็ไม่ได้ พระเทวทัตได้เสื่อมเสียจากลาภสักการะทั้งปวง

พระเทวทัตขวັตุ 5 อย่าง (ที่เครื่องเกินพอดี) ภายหลัง พระเทวทัตปรารถนาจะเลี้ยงชีพด้วยโกหณญกรรม การหลอกลวงสืบไป เพื่อจะแสดงว่าตนเป็นผู้เคร่งครัด ได้เข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดา ทูลขวັตุ 5 ประการ เพื่อให้พระบรมศาสดาบัญญัติให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติโดยเคร่งครัด คือ ให้อยู่ในเสนาสนะป่าเป็นวัตร ให้อธิบดินทบาทเป็นวัตร ให้ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ให้อยู่โคนไม้เป็นวัตร ให้ถนอมมังสาหารเป็นวัตร

ในวัตรทั้ง 5 ภิกษุรูปใด จะปฏิบัติข้อใด ให้ถือข้อนั้นโดยเคร่งครัด คือให้สมทานเป็นวัตร ปฏิบัติโดยส่วนเดียว พระบรมศาสดาไม่ทรงอนุญาต ตรัสว่า “ไม่ควร ควรให้ปฏิบัติได้ตามศรัทธา” ด้วยทรงเห็นว่า ยากแก่การปฏิบัติ เป็นการเกินพอดีไม่เป็นทางสายกลางสำหรับบุคคลทั่วไป

พระเทวทัตโกรธแค้น ไม่สมประสงค์ กล่าวยกโทษพระบรมศาสดา ประกาศว่า คำสอนของตนประเสริฐกว่า ทำให้ภิกษุที่บวชใหม่ มีปัญญาน้อยหลงเชื่อ ยอมทำตนเข้าเป็นสาวก

ครั้นพระเทวทัตได้ภิกษุยอมเข้าเป็นบริษัทของตนแล้ว ก็พยายามทำสังฆเภท แยกจากพระบรมศาสดา เมื่อพระบรมศาสดาทรงทราบ ก็โปรดให้หาพระเทวทัตมาเฝ้า รับสั่งถามพระเทวทัตก็ทูลตามความสัตย์ จึงทรงตรัสพระพุทโธวาทห้ามปรามว่า “ดูก่อนเทวทัต ท่านอย่าพึงทำเช่นนั้น อันสังฆเภทนี้เป็นครุกรรมใหญ่หลวงนัก” พระเทวทัตมิได้เอื้อเฟื้อในพระโอวาทไปจากที่นั้น พบพระอานนท์ ในพระนครราชคฤห์ ได้บอกความประสงค์ของตนว่า “ท่านอานนท์ จะเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าเลิกจากพระบรมศาสดา ข้าพเจ้าเลิกจากหมู่สงฆ์ทั้งปวง ข้าพเจ้าจะทำอุโบสถสังฆกรรมเป็นการภายในแต่พวกของเราเท่านั้น” พระอานนท์ได้นำความนั้นมากราบทูลพระบรมศาสดา เมื่อทรงทราบแล้วก็บังเกิดธรรมสังเวช ทรงพระดำริว่า “เทวทัตจะกระทำ

อนันตริยกรรม อันจะนำตัวให้ไปทนทุกข์อยู่ในเวนิมหานรก” แล้วทรงอุทานว่า “กรรมใดไม่ดีด้วย ไม่เป็นประโยชน์ด้วย กรรมนั้นทำได้ง่าย ส่วนกรรมใดดีด้วย มีประโยชน์ด้วย กรรมนั้นทำได้ยากยิ่งนัก”

พระเทวทัตทำสังฆเภท (ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน)

ในที่สุด พระเทวทัตก็ประชุมภิกษุ ส่วนมากเป็นชาววัชชี บวชใหม่ในโรงอุโบสถ ประกาศทำสังฆเภทแยกออกจากหมู่สงฆ์ทั้งปวง แล้วพาภิกษุเหล่านั้นไปยังตำบลคยาสีสะประเทศ ครั้นพระบรมศาสดาได้ทรงทราบเหตุนี้แล้ว ทรงดำรัสให้พระสารีบุตรเถระและพระโมคคัลลานะเถระไปนำภิกษุพวกนั้นกลับ อัครสาวกทั้งสองรับพระบัญชาแล้วไปที่คยาสีสะประเทศนั้น แนะนำพร่ำสอนภิกษุเหล่านั้น ให้กลับใจ

ด้วยอำนาจเทศนาปาฏิหาริย์และอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ ให้ภิกษุเหล่านั้นได้บรรลุอมตธรรม แล้วพาภิกษุเหล่านั้นกลับมาเฝ้าพระบรมศาสดา พระโกกาลิกะ ซึ่งเป็นศิษย์ผู้ใหญ่ของพระเทวทัต มีความโกรธ กล่าวโทษแก่พระเทวทัต ที่ไปคบค้าด้วยพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ

ให้พระอัครสาวกทั้งสองพาภิกษุทั้งหลายกลับไปหมดสิ้น แล้วประหารพระเทวทัตที่ทรงออก ด้วยเท้าอย่างแรงด้วยกำลังโทสะ เป็นเหตุให้พระเทวทัตเจ็บปวดอย่างสาหัส ถึงอาเจียนเป็นโลหิต ได้รับทุกข์เวทนามาก

พระเทวทัตอาพาธและสำนึกผิด

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จจากพระนครราชคฤห์ ไปประทับยังพระเชตวันวิหารพระนครสาวัตถิแล้ว ต่อมาพระเทวทัตก็อาพาธหนักลง ไม่ทุเลาถึง 9 เดือน กลับหวนคิดถึงพระบรมศาสดา ใคร่จะเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นครั้งสุดท้าย ด้วยแนใจในชีวิตสังขารของตนคงจะดับสูญในกาลไม่นานนั้นเป็นแน่แท้ จึงได้ขอร้องให้ภิกษุที่เป็นสาวกของตนให้ช่วยพาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุพวกนั้นกล่าวว่า “ท่านอาจารย์เป็นเวรอยู่กับพระบรมศาสดาหนักนัก ข้าพเจ้าทั้งหลายหาอาจพาไปเฝ้าได้ไม่” พระเทวทัตจึงกล่าวว่า “ท่านทั้งปวงอย่าให้เราพินาศฉิบหายเสียเลย แม้เราจะทำได้หาเราขาดในพระผู้มีพระภาค แต่พระผู้มีพระภาคจะได้อาฆาตตอบเราแม้แต่น้อยหนึ่งก็มิได้มี เราจะไปขอมาโทษ ขอให้พระองค์ทอดโทษให้สิ้นโทษ ด้วยน้ำพระทัยพระผู้มีพระภาคเปี่ยมด้วยพระกรุณา ทรงพระการุญในพระเทวทัตก็ดี ในองคุลีมาลโจรก็ดี ในชังนาพาครีก็ดี ในพระราหุลผู้เป็นพระโอรสก็ดีเสมอกัน”

เหตุนี้ พระเทวทัตจึงขอร้องวิงวอนแล้วๆ เล่าๆ ให้ภิกษุผู้เป็นศิษย์ ช่วยนำตัวไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า บรรดาภิกษุผู้เป็นศิษย์มีความสงสาร จึงพร้อมกันยกพระเทวทัตขึ้นนอนบนเตียงแล้วช่วยกันหามมาตั้งแต่เมืองราชคฤห์ จนถึงเมืองสาวัตถิ ครั้นพระสงฆ์ทั้งหลายรู้ข่าว จึงเข้าไปกราบทูลพระบรมศาสดา พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตได้ทำกรรมหนัก ไม่อาจเห็นตลาคตในอัตภาพนี้ได้เลย” แม้ภิกษุทั้งหลายจะได้เข้ากราบทูลให้ทรงทราบเป็นระยะๆ

หลายหน ถึงครั้งสุดท้าย พระเทวทัตได้ถูกหามาใกล้พระเชตวันวิหารแล้ว พระผู้มีพระภาค ก็ยังทรงรับสั่งเช่นเดิมอยู่อย่างนั้นอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้เทวทัต จะเข้ามาในพระเชตวัน เทวทัต ก็จะได้ไม่เห็นตลาคตเป็นแน่แท้”

พระเทวทัตโดนแผ่นดินสูบในวาระสุดท้าย

เมื่ออันตเวทสิกทั้งหลาย หามพระเทวทัตมาถึงสระโบกขรณี ซึ่งอยู่นอกพระเชตวันวิหาร จึงวางเตียงลงในที่ใกล้สระ แล้วก็ชวนลงอาบน้ำในสระนั้น ส่วนพระเทวทัตก็ลุกขึ้นนั่งอยู่บนเตียง ห้อยเท้าทั้งสองถึงพื้นดิน ประสงค์จะเหยียบยันกายขึ้นบนพื้นปฐพี ในขณะนั้น พื้นปฐพีก็แยกออกเป็นช่อง สูดเอาเท้าทั้งสองของพระเทวทัตลงไปในแผ่นดินโดยลำดับ พระเทวทัตได้จมหายไป ภาวพื้น ทรายเท่าถึงคอ และกระดูกคาง วางอยู่บนพื้นปฐพี ในเวลานั้น พระเทวทัตได้กล่าวคาถา สรรเสริญบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระผู้มีพระภาค เป็นอัครบุรุษ ยอดแห่งมนุษย์และเทพดาทั้งหลาย พระองค์เป็นสารถิฝักบุรุษอันประเสริฐ พระองค์ทรงสมบูรณ์ด้วยบุญลักษณะถึงร้อย และบริบูรณ์ด้วยสมันตจักขุญาณ หาที่เปรียบมิได้ ข้าพระองค์ ขณะนี้ มีเพียงกระดูกคางและศีรษะ กับลมหายใจเป็นครั้งสุดท้ายแล้ว ขอถึงพระพุทธเจ้า เป็นสรณะ” พอสิ้นเสียงแห่งคำนี้เท่านั้น ร่างพระเทวทัตก็จมหายลงไปในแผ่นดินปฐพีไปบังเกิด ในอเวจีมหานรก ด้วยบาปไม่เคารพในพระรัตนตรัย ประทุษร้ายในพระบรมศาสดา ทำสังฆเภทอันเป็นอนันตริยกรรม ข้าวพระเทวทัต ถูกแผ่นดินสูบ เป็นข่าวใหญ่เกรียวกราว ได้แพร่สะพัดไปในชาวนครสาวัตถี ไม่นานก็รู้กันทั่วกรุง โจษจันกันไปทั่วชุมนุมชน ด้วยเพ่งจะรู้จะได้ยิน เพ่งจะปรากฏ ผู้หนักในธรรมก็สังเวชสลดใจ คนใจบุญก็สะดุ้งต่อบาป เห็นบาปเป็นภัยใหญ่หลวง

คนที่เกลียดชังพระเทวทัต ก็พากันดีใจ โลดเต้นสาปแช่ง สมน้ำหน้าพระเทวทัตหนักขึ้น ภิกษุทั้งหลายทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “บัดนี้ พระเทวทัตไปบังเกิดในที่ไหน” พระบรมศาสดา ตรัสว่า ไปบังเกิดในอเวจีมหานรก ภิกษุทั้งหลาย คนทำบาป ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ เมื่อละจากโลกนี้ไป ก็ย่อมทวีความเดือดร้อนยิ่งขึ้น

ภายหลัง พระเจ้าอชาตศัตรูทรงรู้สึกในความผิดของพระองค์ ทรงเดือดร้อนพระทัย โปรดให้หมอสึกโกมารภักจ์ พาพระองค์เฝ้าพระผู้มีพระภาค ซึ่งประทับอยู่ที่พระวิหารกมล ในชิวัมพนาราม ครั้นสดับพระธรรมเทศนาของพระบรมศาสดาแล้วทรงเลื่อมใส ขอถึงพระรัตนตรัย เป็นสรณะ เป็นพุทธมามกะและทรงเป็นกำลังอุปัฏฐัมภ์บำรุงพระศาสนาต่อมา

แสดงให้เห็นว่า ความโกรธเป็นสิ่งที่ไม่ดี ยิ่งถ้าตอนโกรธแล้วระงับไว้ไม่อยู่ จะทำให้เกิดการทะเลาะวิวาท อาจถึงเช่นฆ่ากัน หรือทำลายข้าวของเกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สิน และหากผูกอาฆาตพยาบาทกัน ก็จะเป็นการผูกเวรกันต่อไปอีก ดังเช่นพระเทวทัตผูกเวรจองกรรมกับพระพุทธเจ้ามาทุกภพทุกชาติ เป็นต้น ถ้าเราไม่รู้เท่าทันความโกรธ ผลร้ายมักจะเกิดขึ้นเสมอ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง พระบรมศาสดาทรงอบรมสั่งสอนพระภิกษุให้พึงสังวร จะได้สำรวมระวัง และเห็นโทษภัยในความเป็นผู้มักโกรธ

ดังนั้น เพื่อเป็นการหาแนวทางและวิธีป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น เราจึงควรมาทำความรู้จักกับความโกรธกันให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น

ความหมายของความโกรธ

ความโกรธ (Anger) มาจากรากศัพท์ว่า โกรธ แปลว่า ความขุ่นเคืองมันจะเริ่มต้นมาจากอคติ คือ ความไม่พอใจ ถ้าระงับไว้ได้ก็จบแค่นั้น ถ้าระงับไม่ได้ก็จะไปถึงปฏิกะ คือความหงุดหงิด ถ้าระงับไว้ได้แค่ปฏิกะก็หายไป ถ้าระงับไม่ได้ก็จะกลายเป็นโกรธ คือความขุ่น เหมือนน้ำที่เราต้มบนเตาไฟ ก็เริ่มขุ่น เริ่มหมุ่น เริ่มจะร้อน ถ้าระงับไว้ได้ก็ดีไป ระงับไม่ได้จะตามมาเป็นโทสะหรือความพลุ่งพล่าน ระงับไม่อยู่ก็พลุ่งพล่านออกมาทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ร้อนใจ ร้อนรน ถูกเผาให้ร้อนด้วยโทสะ อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในอาทิตตปริยายสูตร ที่ว่าร้อนอยู่ด้วยไฟคือราคะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ในที่นี้ก็ร้อนอยู่ด้วยโทสะแล้วพลุ่งพล่านออกมา ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง

พระสารีบุตรอธิบายว่า ความโกรธหมายถึง ความปองร้าย ความมุ่งร้าย ความขัดเคือง ความขุ่นเคือง ความพยาบาทแห่งจิต ความประทุษร้ายในใจ ความชิง กิริยาที่ชิง ความเป็นผู้ชิง ความพยาบาท กิริยาที่พยาบาท ความเป็นผู้พยาบาท ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความเป็นผู้ร้ายความเพาะวาจาชั่ว ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต (ดวงใจ ปินตามูล, 2562)

สรุปได้ว่า ความโกรธ เป็นสภาวะที่เกิดอารมณ์แบบไม่สมปรารถนา ซึ่งเกิดจากความรู้สึกที่ถูกกระทำอย่างไม่ยุติธรรม ถูกเหยียดหยามหรือได้รับการข่มขู่ เป็นต้น มันเป็นความรู้สึกที่สามารถลุกลามได้ง่ายและจะขยายเกินขีดที่จะควบคุมได้โดยง่าย เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า ความโกรธจะต้องมีส่วนสัมพันธ์กับสมองด้านความคิดของมนุษย์ แต่อยู่ในส่วนที่ทำหน้าที่แตกต่างจากสมองความคิดปกติ ซึ่งเราเคยรู้จักกันมาในอดีต

ลักษณะของความโกรธ

1. เมื่อมีอารมณ์โกรธ ทุกคนย่อมคิดว่าตนเองนั้นถูกต้องเสมอ ทุกๆ คนต่างหยิบยกเหตุผลต่างๆ นานา มาสนับสนุนในสิ่งที่ตนเองคิดว่าถูก ไม่มีฝ่ายใดยอมแพ้มันแต่ก้าวเดียว ซึ่งเป็นการเดินทางเข้าสู่ความเป็น “คนโง่” หรือที่พระพะยอมท่านว่า โกรธคือโง่ นั่นเอง

2. เมื่อมีความโกรธ จะทำให้ขาดสติและถูกหลอกได้ง่าย เพราะคนที่โกรธจะไม่ฟังใคร ยกเว้นคนที่คิดเหมือนกับตัวเอง ยิ่งมีกำลังเสริมยิ่งฮึกเหิม คิดว่าตนเองนั้นถูกต้อง จึงถูกงูจงอางและใช้เป็นเครื่องมือของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอย่างง่ายดาย

3. เมื่อมีความโกรธ จะมองโลกในแง่ร้ายทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ และคิดว่าปัญหาไม่สามารถแก้ไขหรือประนีประนอมได้ และมีแนวโน้มที่จะรุนแรง

4. เมื่อมีความโกรธ จะมีความคิดในแง่ลบผุดขึ้นมามากมาย ขุดทั้งเรื่องในปัจจุบันและ

เรื่องที่สะสมมาในอดีตมาบ่ายสี ก่อให้เกิดอารมณ์ที่รุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ จนทำให้มองความจริงไม่ตรงตามความเป็นจริง คำพูดจะบิดเบือน วาจาจะก้าวร้าวรุนแรง มองไม่เห็นหัวคนอื่น เพราะคิดว่าตัวเองเท่านั้นที่ถูกต้อง

ชนิดของความโกรธ

ความโกรธประกอบด้วย 5 ชนิดใหญ่ๆ คือ

1. โกรธคนอื่น
2. ถูกคนอื่นโกรธ
3. โกรธตัวเอง
4. ความโกรธที่ค้างจากอดีต ถ้ามีอะไรมาสะกิดก็จะออกมา
5. ความโกรธที่เป็นนามธรรม ที่มาที่ไปอาจจะซับซ้อนจนต้องการผู้เชี่ยวชาญมาช่วย

วิเคราะห์

สาเหตุของความโกรธ

สาเหตุของความโกรธเกิดได้จากทั้งภายในและภายนอกตัว เช่น ความหึงหวง กังวลหรือวิตกกังวลกับปัญหาส่วนตัวบางอย่าง หรือการพบกับเหตุการณ์ที่กระตุ้นความทรงจำเก่าๆ ที่เจ็บปวด รวมทั้งความรู้สึกว่าถูกบีบให้จนมุม หรือไม่ได้รับความยุติธรรม

สาเหตุของความโกรธที่พบได้บ่อย ได้แก่

1. ความคับข้องใจที่ไม่สามารถทำบางสิ่งบางอย่างได้ดังใจ
2. ความรำคาญหงุดหงิดจากสิ่งแวดล้อมต่างๆ
3. ความรู้สึกไม่สะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวัน
4. การถูกรบกวนความเป็นส่วนตัว
5. ความเสียใจ ความกลัว ที่แปรเปลี่ยนกลายเป็นความโกรธ
6. การถูกคุกคาม รู้สึกถูกเหยียดหยาม ดูหมิ่น ความอิจฉาริษยาผู้อื่น ฯลฯ

ซึ่งถ้าหากควบคุมอารมณ์ไม่ได้ก็อาจก่อพฤติกรรมรุนแรง โดยความโกรธนั้นอาจพุ่งเข้าหาตนเองด้วยการทำร้ายตนเอง หรือพุ่งไปสู่คนอื่นก็ได้

การบริหารความโกรธ (Management Anger)

เมื่อเรารู้แล้วว่า ความโกรธคืออารมณ์หนึ่งของคนเราเหมือน อารมณ์รัก อารมณ์เสียใจ ซึ่งอารมณ์โกรธมักมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจ เช่น หัวใจเต้นเร็ว ความดันโลหิตสูง เนื่องมาจากการหลั่งฮอร์โมนที่ทำให้เกิดความเครียด สาเหตุของความโกรธอาจเกิดจากภายนอก เช่น คนบางคนเมื่อเห็นหน้าก็จะเกิดอารมณ์ เพื่อนร่วมงาน เจ้านาย หรือเหตุการณ์ เช่น รถติด น้ำท่วม หรือความโกรธอาจเกิดจากภายในตัวเอง เช่น สุขภาพตัวเอง ความจำเสื่อม เป็นต้น การที่เราจะสามารถบริหารความโกรธได้เราก็จะต้องรู้ด้วยการแสดงออกของความโกรธนั้น

สามารถที่จะทำให้เราสามารถบริหารจัดการกับความโกรธได้อย่างถูกวิธี การแสดงความโกรธออกมาบางครั้งจะเป็นการเตรียมพร้อมของตัวเราในการป้องกันตัวเองจากสิ่งที่มีผลกระทบต่อตัวเรา ซึ่งการแสดงออกมักจะเต็มไปด้วยอารมณ์ร้อนและพฤติกรรมก้าวร้าว แต่สังคมมีกฎเกณฑ์และกฎหมาย ดังนั้นทุกคนควรที่จะควบคุมอารมณ์โกรธให้ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งมีวิธีการ ดังนี้ (ดวงใจ ปินตามูล, 2562)

1. การแสดงออก (Expression) การแสดงออกถึงความโกรธ ไม่ใช่ให้แสดงความก้าวร้าว แต่ให้แสดงว่าท่านต้องการอะไร และจะได้สิ่งนั้นได้อย่างไร โดยที่ไม่ทำร้ายคนอื่น ด้วยหลักการเคารพตัวเองและเคารพผู้อื่นด้วย

2. การกดความโกรธ (suppressing) ซึ่งสามารถกระทำได้โดยที่ไม่ทำร้ายคนอื่น โดยหยุดคิดเรื่องที่โกรธ คิดสิ่งที่ดีและมีความสุข เปลี่ยนความโกรธไปในทางสร้างสรรค์ ข้อเสียคือเมื่อท่านไม่สามารถแสดงความโกรธ ความเครียดก็จะยังคงอยู่ อาจจะทำให้ท่านเป็นความดันโลหิตสูงหรือซึมเศร้า นอกจากนั้นอาจจะทำให้เกิดผลเสียอย่างอื่นคือไปแสดงความโกรธกับคนอื่นที่ไม่มีส่วนร่วม กล่าวร้ายลบหลังแทนที่จะเผชิญหน้าแก้ปัญหา มักจะมีพฤติกรรมพุดจาจากกลางไม่เป็นมิตร ถูกคนอื่นเป็นประจําตำหนิไปทุกเรื่อง คนกลุ่มนี้มักจะมีเพื่อนน้อย

3. การระงับความโกรธ คือ นอกจากจะไม่แสดงความโกรธแล้วยังต้องควบคุมอารมณ์และชีพจร

การใช้สติในการระงับความโกรธมี 2 วิธี

วิธีที่ 1 ตั้งสติให้มั่นคง รู้จักระงับ ดังนี้ (ดวงใจ ปินตามูล, 2562)

1. ตั้งสติให้มั่นคง ทำใจให้สงบ ระงับอารมณ์ที่พลุ่งพล่านก่อนทำความตกลง หรือลงมือทำอะไร เพราะอาจตัดสินใจผิดพลาด หากเจรจาหรือแก้ปัญหาขณะที่กำลังมีอารมณ์ ถามตนเองว่า “กำลังต้องการเอาชนะ” หรือ “ต้องการแก้ปัญหา” ถ้าคำตอบคือต้องการเอาชนะ ให้หยุดการเจรจาไว้ แล้วหาทางเอาชนะอารมณ์และความคิดให้ได้ก่อน เพราะไม่มีทางที่คุณจะเอาชนะได้อย่างสันติ

2. แสดงความรู้สึกและความต้องการของตนเองด้วยท่าทีที่ไม่ก้าวร้าว ช่มชู้ หรือละเมียด สิทธิของคนอื่น

3. หาทางระบายความโกรธออก ถ้าหากคุณไม่สามารถจัดการกับความโกรธของตนเองได้ อย่าอายที่จะดูความรู้สึกของคุณกับคนที่ใกล้ชิดและเข้าใจ

4. หากทำใจเล่าให้คนอื่นฟังไม่ได้ อาจใช้วิธีเขียนเรื่องที่โกรธลงกระดาษ จะทำให้ความโกรธถูกระบายออกมาบ้าง

5. อย่าเก็บความขุ่นมัวโกรธเคืองไว้เฉยๆ ตามลำพัง เพราะจะทำให้คุณเป็นคนเครียดง่าย และมีความอดทนกับเรื่องต่างๆ รอบตัวน้อยลงเรื่อยๆ

วิธีที่ 2 ทำอย่างไรจะหายโกรธ

จากหนังสือเรื่อง “ทำอย่างไรจะหายโกรธ” ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2562) เจ้าประคุณท่านได้อธิบายแนะนำเอาไว้ 10 ขั้นตอน ดังนี้

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเมตตาการุณย์ พระพุทธเจ้ามีพระคุณข้อใหญ่ประการหนึ่ง คือ พระมหากรุณา ชาวพุทธทุกคนได้รับการสั่งสอนให้มีเมตตาการุณา ให้ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นด้วยกายวาจา และมีน้ำใจปรารถนาดี แม้แต่เมื่อไม่ได้ทำอะไรอื่นก็ให้แผ่เมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ตลอดจนสัตว์ทั้งปวง ขอให้อยู่เป็นสุขปราศจากเวรภัยกันโดยทั่วหน้า อย่างไรก็ตาม เมตตา มีคู่ปรับสำคัญอย่างหนึ่งคือความโกรธ ความโกรธเป็นศัตรูที่คอยขัดขวางไม่ให้เมตตาเกิดขึ้น คนบางคนเป็นผู้มักโกรธ พอโกรธขึ้นมาแล้วก็ต้องทำอะไรรุนแรงออกไป ทำให้เกิดความเสียหาย ถ้าทำอะไรไม่ได้ ก็หงุดหงิดงุ่นง่านทรมานใจตัวเอง เวลานั้นเมตตาหลบหายไปซ่อนตัวอยู่ที่ไหน ไม่ยอมปรากฏให้เห็น ส่วนความโกรธ ทั้งที่ไม่ต้องการแต่ก็ไม่ยอมหนีไป บางทีจนปัญญาไม่รู้จะขับไล่หรือกำจัดให้หมดไปได้อย่างไร โบราณท่านรู้จักและเห็นใจคนขี้โกรธ จึงพยายามช่วยเหลือ โดยสอนวิธีการต่างๆ สำหรับระงับความโกรธ วิธีการเหล่านี้มีประโยชน์ไม่เฉพาะสำหรับคนมักโกรธเท่านั้น แต่เป็นคติแก่ทุกคน ช่วยให้เห็นโทษของความโกรธ และมั่นในคุณของเมตตายิ่งขึ้น จึงขอนำมาเสนอพิจารณากันดู วิธีเหล่านั้นท่านสอนไว้เป็นขั้นๆ ดังนี้

ขั้นที่ 1 นึกถึงผลเสียของความเป็นคนมักโกรธ

ก. สอนตนเองให้นึกว่า พระพุทธเจ้าของเราทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ และทรงสอนชาวพุทธให้เป็นคนมีเมตตา เรามัวมาโกรธอยู่ ไม่ระงับความโกรธเสีย เป็นการไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ไม่ทำตามอย่างพระศาสดา ไม่สมกับเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า จงรีบทำตัวให้สมกับที่เป็นศิษย์ของพระองค์และจงเป็นชาวพุทธที่ดี

ข. พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า คนที่โกรธเขาก่อนก็นับว่าเลวอยู่แล้ว คนที่ไม่มีสติรู้เท่าทันหลงโกรธตอบเขาไปอีก ก็เท่ากับสร้างความเลวให้ยืดยาวเพิ่มมากขึ้น นับว่าเลวหนักลงไปกว่าคนที่โกรธก่อนนั้นอีก เราอย่าเป็นทั้งคนเลว ทั้งคนเลวกว่านั้นเลย

ค. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนต่อไปอีกว่า เขาโกรธมาเราไม่โกรธตอบไป อย่างนี้เรียกว่าชนะสงครามที่ชนะได้ยากเมื่อรู้ทันว่าคนอื่นหรืออีกฝ่ายหนึ่งเขาขุ่นเคืองขึ้นมาแล้ว เรามีสติระงับใจไว้เสีย ไม่เคืองตอบ จะถือว่าเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่ทั้งสองฝ่าย คือ ช่วยไว้ทั้งเขาและทั้งตัวเราเอง

เพราะฉะนั้น เราอย่าทำตัวเป็นผู้แพ้สงครามเลย จงเป็นผู้ชนะสงคราม และเป็นผู้สร้างประโยชน์เถิด อย่าเป็นผู้สร้างความพินาศอวายเป็น

ถ้าคิดนี้กระลึกอย่างนี้แล้วก็ไม่หายโกรธ ให้พิจารณาขั้นที่สองต่อไปอีก

ขั้นที่ 2 พิจารณาโทษของความโกรธ

ในขั้นนี้มีพุทธพจน์ตรัสสอนไว้มากมาย เช่นว่า “คนขี้โกรธจะมีผิวพรรณไม่งาม คนขี้โกรธนอนก็เป็นทุกข์ คนโกรธไม่รู้เท่าทันว่า ความโกรธนั้นแหละคือภัยที่เกิดขึ้นข้างในตัวเอง พอโกรธเข้าแล้วก็รู้จักว่าอะไรเป็นประโยชน์ โกรธเข้าแล้วมองไม่เห็นธรรม เวลาถูกความโกรธครอบงำ มีแต่ความมืดตื้อ คนโกรธจะผลาญสิ่งใด สิ่งนั้นทำลายาก็เหมือนทำลาย แต่ภายหลังพอหายโกรธแล้ว ต้องเดือดร้อนใจเหมือนถูกไฟเผา แรกจะโกรธนั้น ก็แสดงความหน้าด้านออกมาก่อนเหมือนมีควันก่อนจะเกิดไฟ พอความโกรธแสดงเดชทำให้คนตาลเด็ดได้ คราวนี้ละไม่มีกลัวอะไร ยางอายุก็ไม่มีถ้อยคำไม่มีคารวะ คนโกรธฆ่าพ่อฆ่าแม่ของตัวเองก็ได้ ฆ่าพระอรหันต์ ฆ่าคนสามัญก็ได้ทั้งนั้น ลูกที่แม่เลี้ยงไว้จนได้ลืมหูลูกโลกนี้ แต่มิกลีเลศหนา พอโกรธขึ้นมาก็ฆ่าได้แม่แต่แม่ผู้ให้ชีวิตนั้น กาลิไดไม่มีเท่าโทษเคราะห์อะไรเท่าโทษไม่มี”

ความโกรธมีโทษก่อผลร้ายให้มากมาย อย่างพุทธพจน์นี้เป็นตัวอย่าง แม้เรื่องราวในนิทานต่างๆ และชีวิตจริงก็มีมากมาย ล้วนแสดงให้เห็นว่าความโกรธมีแต่ทำให้เกิดความเสียหายและความพินาศ ไม่มีผลดีอะไรเลย จึงควรฆ่ามันทิ้งเสีย อย่าเก็บเอาไว้เลย ฆ่าอะไรอื่นแล้วอาจจะต้องมานอนเป็นทุกข์ฆ่าอะไรอื่นแล้วอาจจะต้องโศกเศร้าเสียใจ แต่ “ฆ่าความโกรธแล้วนอนเป็นสุข ฆ่าความโกรธแล้วไม่โศกเศร้าเลย”

พิจารณาโทษของความโกรธทำนองนี้แล้ว ก็น่าจะบรรเทาความโกรธได้แต่ถ้ายังไม่สำเร็จก็ลองวิธีต่อไปอีก

ขั้นที่ 3 นึกถึงความดีของคนที่เราโกรธ

ธรรมดาคนเรานั้น ว่าโดยทั่วไป แต่ละคนๆ ย่อมมีข้อดีบ้างข้อเสียบ้าง มากบ้างน้อยบ้าง จะหาคนดีครบถ้วนบริบูรณ์ไม่มีข้อบกพร่องเลย คงหาไม่ได้หรือแทบจะไม่มี บางทีแ่งที่เราว่าดีคนอื่นว่าไม่ดีบางทีแ่งที่เราว่าไม่ดีคนอื่นว่าดีเรื่องราวลักษณะหรือการกระทำของคนอื่นที่ทำให้เราโกรธนั้น ก็เป็นจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องของเขาอย่างหนึ่ง หรืออาจเป็นแ่งที่ไม่ถูกใจเรา เมื่อจุดนั้นแ่งนั้นของเขาไม่ดีไม่ถูกใจเรา ทำให้เราโกรธ ก็อย่ามัวนึกถึงแต่จุดนั้นแ่งนั้นของเขา พึงหันไปมองหรือระลึกถึงความดีหรือจุดอื่นที่ดีๆ ของเขา เช่น คนบางคน ความประพฤติทางกายเรียบร้อยดี แต่พูดไม่ไพเราะ หรือปากไม่ดี แต่ก็ไม่ได้ประพฤติเกะกะระรานทำร้ายใคร บางคนแสดงออกทางกายกระโดดกระเดกไม่น่าดู หรือการแสดงออกทางกายเหมือนไม่มีสัมมาคารวะ แต่พูดจาดีสุภาพหรือไม่ก็อาจพูดจาดีมีเหตุผล บางคนปากร้ายแต่ใจดี บางคนสัมพันธ์กับคนอื่นไม่ค่อยดี แต่เขาก็รักงานตั้งใจทำหน้าที่ของเขาดี บางคนถึงแม้คราวนี้เขาทำอะไรไม่สมควรแก่เรา แต่ความดีเก่าๆ เขาก็มีเป็นต้น

ถ้ามีอะไรที่ขุนใจกับเขา ก็อย่าไปมองส่วนที่ไม่ดี พึงมองหาส่วนที่ดีของเขาเอาขึ้นมาระลึกนึกถึง ถ้าเขาไม่มีความดีอะไรเลยที่จะให้มองเอาจริงๆ ก็ควรคิดสงสาร ตั้งความกรุณาแก่เขาว่า

ไว้ นำสงสาร ต่อไปคนคนนี้จะต้องประสบผลร้ายต่างๆ เพราะความประพฤติไม่ดีอย่างนี้ นรกอาจรอเขาอยู่ ดังนั้นเป็นต้น พึงระงับความโกรธเสีย เปลี่ยนเป็นสงสารเห็นใจหรือคิดช่วยเหลือแทน ถ้าคิดอย่างนี้ ก็ยังไม่หายโกรธ ลองวิธีขั้นต่อไปอีก

ขั้นที่ 4 พิจารณาว่า ความโกรธคือการสร้างทุกข์ให้ตัวเองและเป็นการลงโทษตัวเอง ให้สมใจศัตรู

ธรรมดาศัตรูย่อมปรารถนาร้าย อยากให้เกิดความเสื่อมและความพินาศอดวายแก่กัน และกัน คนโกรธจะสร้างความเสื่อมพินาศให้แก่ตัวเองได้ตั้งหลายอย่าง โดยที่ศัตรูไม่ต้องทำอะไรให้ลำบากก็ได้สมใจของเขา เช่น ศัตรูปรารถนาว่า “ขอให้มัน (ศัตรูของเขา) ไม่สวยไม่งาม มีผิวพรรณไม่น่าดู” หรือ “ขอให้มันนอนเป็นทุกข์ขอให้มันเสื่อมเสียประโยชน์ ขอให้มันเสื่อมทรัพย์สมบัติขอให้มันเสื่อมยศ ขอให้มันเสื่อมมิตรขอให้มันตายไปตถกนรก” เป็นต้น เป็นที่หวังได้อย่างมากกว่าคนโกรธจะทำผลร้ายเช่นนี้ให้เกิดแก่ตนเองตามปรารถนาของศัตรูของเขา

ด้วยเหตุนี้ ศัตรูที่ฉลาดจึงมักหาวิธีแกล้งยั่วให้ฝ่ายตรงข้ามโกรธจะได้เปลืองสติทำการผิดพลาดเปลืองพลังเมื่อรู้เท่าทันเช่นนี้แล้ว ก็ไม่ควรจะทำร้ายตนเองด้วยความโกรธ ให้ศัตรูได้สมใจเขาโดยไม่ต้องลงทุอะไร

ในทางตรงข้าม ถ้าสามารถครองสติได้ ถึงกระทบอารมณ์ที่น่าโกรธก็ไม่โกรธ จิตใจไม่หวั่นไหว สีนหน้าผ่องใสกิริยาอาการไม่ผิดเพี้ยน ทำการงานธุระของตนไปได้ตามปกติ ผู้ที่ไม่ปรารถนาดีต่อเรานั้นแหละจะกลับเป็นทุกข์ส่วนทางฝ่ายเราประโยชน์ที่ต้องการก็จะสำเร็จ ไม่มีอะไรเสียหาย อาจสอนตัวเองต่อไปอีกว่า “ถ้าศัตรูทำทุกข์ให้ที่ร่างกายของเจ้า แล้วไหนเจ้าจึงมาคิดทำทุกข์ให้ที่ใจของตัวเอง ซึ่งมีใช้ร่างกายของศัตรูสักหน่อยเลย”

“ความโกรธ เป็นตัวตบตรากความประพฤติงามทั้งหลายที่เจ้าตั้งใจรักษา เจ้ากลับไปพะนอนความโกรธนั้นไว้ถามหน่อยเถอะ ใครจะเชื่อเหมือนเจ้า เจ้าโกรธว่าคนอื่นทำกรรมที่ปาเถื่อนแล้วโยตัวเจ้าเองจึงมาปรารถนาจะทำกรรมเช่นนั้นเสียเองเล่า”

“ถ้าคนอื่นอยากให้เจ้าโกรธ จึงแกล้งทำสิ่งไม่ถูกใจให้แล้วไหนเจ้าจึงช่วยทำให้เขาสมปรารถนา ด้วยการปล่อยให้ความโกรธเกิดขึ้นมาได้เล่า แล้วนี่เจ้าโกรธขึ้นมาแล้ว จะทำทุกข์ให้เขาได้หรือไม่ก็ตาม แต่แน่ๆ เดียวนี้เจ้าก็ได้เบียดเบียนตัวเองเข้าแล้วด้วยความทุกข์ใจเพราะโกรธนั้นแหละ หรือถ้าเจ้าเห็นว่า พวกศัตรูขึ้นเดินไปในทางของความโกรธอันไร้ประโยชน์แล้ว ไฉนเจ้าจึงโกรธเลียนแบบเขาเสียอีกล่ะ ศัตรูอาศัยความแค้นเคืองใด จึงก่อเหตุไม่พึงใจขึ้นได้เจ้าจงตัดความแค้นเคืองนั้นเสียเถิด จะมาเดือดร้อนด้วยเรื่องไม่เป็นเรื่องไปทำไม” จะพิจารณาถึงขั้นปรมาตมก็ได้ว่า “ขั้นนี้เหล่าใดก่อเหตุไม่พึงใจแก่เจ้า ขั้นเหล่านั้นก็ดับไปแล้ว เพราะธรรมทั้งหลายเป็นไปเพียงชั่วขณะ แล้วทีนี้เจ้าจะมาโกรธให้ใครกันในโลกนี้ ศัตรูจะทำทุกข์ให้แก่ผู้ใด ถ้าไม่มีตัวตนของผู้นั้นมารับทุกข์ ศัตรูนั้นจะทำทุกข์ให้ใครได้ ตัวเจ้านั่นแหละเป็นเหตุของทุกข์อยู่ขณะนี้แล้วทำไม

จะไปโกรธเขาเล่า”

ถ้าพิจารณาอย่างนี้ก็ยังไม่หายโกรธ ก็ลองพิจารณาขั้นต่อไป

ขั้นที่ 5 พิจารณาความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน

พึงพิจารณาว่า ทั้งเราและเขาต่างก็มีกรรมเป็นสมบัติของตน ทำกรรมอะไรไว้ก็จะได้รับผลของกรรมนั้น

เริ่มด้วยพิจารณาตัวเองว่า เราโกรธแล้วไม่ว่าจะทำอะไร การกระทำของเรานั้นเกิดจากโทสะ ซึ่งเป็นอกุศลมูล กรรมของเราก็อ้อมเป็นกรรมชั่วซึ่งก่อให้เกิดผลร้าย มีแต่ความเสียหาย ไม่เป็นประโยชน์และเราจะต้องรับผลของกรรมนั้นต่อไป

อนึ่ง เมื่อเราจะทำกรรมชั่วที่เกิดจากโทสะนั้น ก่อนเราจะทำร้ายเขา เราก็ทำร้ายแผดเผาตัวเองเสียก่อนแล้วเหมือนเอามือทั้งสองกอบถ่านไฟจะขว้างใส่คนอื่น ก็ไหม้มือของตัวเองก่อนหรือเหมือนกับเอามือกอบอุจจาระจะไปโปะใส่เขาก็ทำตัวนั้นแหละให้เหม็นก่อน เมื่อพิจารณาความเป็นเจ้าของกรรมฝ่ายตนเองแล้ว ก็พิจารณาฝ่ายเขาบ้างในทำนองเดียวกัน เมื่อเขาโกรธเขาจะทำกรรมอะไรก็เป็นกรรมชั่ว และเขาก็จะต้องรับผลกรรมของเขาเองต่อไป กรรมชั่วนั้น จะไม่ช่วยให้เขาได้รับผลดีมีความสุขอะไร มีแต่ผลร้าย เริ่มตั้งแต่แผดเผาใจของเขาเองเป็นต้นไป

ในเมื่อต่างคนต่างก็มีกรรมเป็นของตน เก็บเกี่ยวผลกรรมของตนเองอยู่แล้ว เราอย่ามัวคิดวุ่นวายอยู่เลยตั้งหน้าทำแต่กรรมที่ดีไปเถิด

ถ้าพิจารณากรรมแล้ว ความโกรธก็ยังไม่ระงับ พึงพิจารณาขั้นต่อไป

ขั้นที่ 6 พิจารณาพระจริยาวัตรในปางก่อนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าของเรานั้น กว่าจะตรัสรู้ ก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายมาตลอดเวลายาวนาน นักหนา ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยยอมเสียสละแม้แต่พระชนมชีพของพระองค์เอง เมื่อทรงถูกข่มเหงกลั่นแกล้งเบียดเบียนด้วยวิธีการต่างๆ ก็ไม่ทรงแค้นเคือง ทรงเอาดีเข้าตอบ ถึงเขาจะตั้งตัวเป็นศัตรูถึงขนาดพยายามปลงพระชนม์ ก็ไม่ทรงมีจิตประทุษร้าย

บางครั้งพระองค์ช่วยเหลือเขา แทนที่เขาจะเห็นคุณเขากลับทำร้ายพระองค์ แม้กระนั้นก็ไม่ทรงถือโกรธ ทรงทำดีต่อเขาต่อไป

พุทธจริยาเช่นที่ว่ามานี้ เป็นสิ่งที่มนุษย์ทั่วไปยากที่จะปฏิบัติได้ แต่ก็เป็นอย่างที่ดียิ่งซึ่งชาวพุทธควรจะนำมาระลึกนึกเตือนสอนใจตน ในเมื่อประสบเหตุการณ์ต่างๆ ว่า ที่เราถูกกระทบกระทั่งอยู่นี้ เมื่อเทียบกับที่พระพุทธเจ้าทรงประสบมาแล้ว นับว่าเล็กน้อยเหลือเกิน เทียบกันไม่ได้เลย

ในเมื่อเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงประสบนั้น ร้ายแรงเหลือเกิน พระองค์ยังทรงระงับความโกรธไว้ มีเมตตาอยู่ได้แล้วเหตุไฉนกรณีเล็กน้อยอย่างของเรา呢 ศิษย์อย่างเราจะระงับไม่ได้ ถ้าเราไม่ดำเนินตามพระจริยาวัตรของพระองค์ก็น่าจะไม่สมควรแก่การที่อ้างเอาพระองค์เป็น

พระศาสดาของตน

พุทธจริยาวัตรเกี่ยวกับความเสียสละอดทน และความมีเมตตากรุณาของพระพุทธเจ้า อย่างที่ท่านบันทึกไว้ในชาดกมีมากมายหลายเรื่อง และส่วนมากยืดยาว ไม่อาจนำมาเล่าในที่นี้ได้ จะขอยกตัวอย่างชาดกง่ายๆ สั้นๆ มาเล่าพอเป็นตัวอย่าง

ครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นพระเจ้ากรุงพาราณสีมีพระนามว่าพระเจ้ามหาสีลวะ ครั้งนั้นอำมาตย์คนหนึ่งของพระองค์ทำความผิด ถูกเนรเทศ และได้เข้าไปรับราชการในพระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศล อำมาตย์นั้นมีความแค้นเคืองติดใจอยู่ ได้ให้โจรคอยเข้ามาปล้นในดินแดนของพระเจ้าสีลวะอยู่เนืองๆ เมื่อราชบุรุษจับโจรได้ พระเจ้าสีลวะทรงสั่งสอนแล้วก็ปล่อยตัวไป เป็นเช่นนี้อยู่เสมอ

ในที่สุดอำมาตย์ร้ายนั้นก็ใช้เหตุการณ์เหล่านี้ยุยงพระเจ้าโกศลว่า พระเจ้าสีลวะอ่อนแอ ถ้ายกทัพไปรุกราน คงจะยึดแผ่นดินพาราณสีได้โดยง่าย พระเจ้าโกศลทรงเชื่อ จึงยกกองทัพไปเข้าโจมตีพาราณสี พระเจ้าสีลวะไม่ทรงประสงค์ให้ราษฎรเดือดร้อน จึงไม่ทรงต่อต้าน ทรงปล่อยให้พระเจ้าโกศलयึดราชสมบัติจับพระองค์ไป พระเจ้าโกศลจับพระเจ้าสีลวะได้แล้ว ก็ให้เอาไปฝังทั้งเป็นในสุสานถึงแค่พระศอ รอเวลากลางคืนให้สุนัขจิ้งจอกมากินตามวิธีประหารอย่างในสมัยนั้น

ครั้นถึงเวลากลางคืน เมื่อสุนัขจิ้งจอกเข้ามา พระเจ้าสีลวะ ทรงใช้ไหวพริบและความกล้าหาญ เอาพระทนต์ขบที่คอสุนัขจิ้งจอกตัวที่เข้ามาจะกัดกินพระองค์ เมื่อสุนัขนั้นดิ้นรนรุนแรง ทำให้สุนัขตัวอื่นหนีไป และทำให้ดินบริเวณหลุมฝังนั้นกระจุยกระจายหลวมออก จนทรงแก้ไขพระองค์หลุดออกมาได้

ในคืนนั้นเองทรงเล็ดลอดเข้าไปได้จนถึงห้องบรรทมของพระเจ้าโกศล พร้อมด้วยดาบอาญาสิทธิ์ของพระเจ้าโกศลเองทรงไว้ชีวิตพระเจ้าโกศล และพระราชนัดดาอภัยโทษ เพียงทรงกู้อาณาจักรคืน แล้วให้พระเจ้าโกศลสาบานไม่ทำร้ายกันทรงสถาปนาให้เป็นพระสหายแล้วให้พระเจ้าโกศลกลับไปครองแคว้นโกศลตามเดิม”

ความโกรธก็ยังไม่ระงับ พึงลองพิจารณาวิธีต่อไป

ขั้นที่ 7 พิจารณาความเคยเกี่ยวข้องกันในสังสารวัฏ

มีพุทธพจน์แห่งหนึ่งว่า ในสังสาระ คือการเวียนว่ายตายเกิดที่กำหนดจุดเริ่มต้นมิได้นี้ สัตว์ที่ไม่เคยเป็นมารดา ไม่เคยเป็นบิดา ไม่เคยเป็นบุตร ไม่เคยเป็นธิดากัน มิใช่หาได้ง่าย เมื่อเป็นเช่นนี้หากมีเหตุโกรธเคืองจากใคร พึงพิจารณาว่า ท่านผู้นี้บางทีจะเคยเป็นมารดาของเรา ท่านผู้นี้บางทีจะเคยเป็นบิดาของเรา ท่านที่เป็นมารดานั้นรักษามานานถึง 10 เดือน ครั้นคลอดออกมาแล้ว เลี้ยงดู ไม่รังเกียจแม้แต่สิ่งปฏิกูลทั้งหลาย เช่น อุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลาย น้ำมูก เป็นต้น เช็ดล้างได้สนิทใจ ให้ลูกนอนแนบอ้อมที่ตัวอุ่นไป เลี้ยงลูกมาได้ ส่วนท่านที่เป็นบิดา ก็ต้องเดินทางลำบากตรากตรำเสี่ยงภัยอันตรายต่างๆ ประกอบการค้าขายบ้าง สละชีวิตเข้าสู่รบในสงครามบ้าง

เล่นเรือไปในท้องทะเลบ้าง ทำงานยากลำบากอื่นๆ บ้าง หากทางรวบรวมทรัพย์มากด้วยคิดจะเลี้ยงลูกน้อย

ถึงแม้ไม่ใช่เป็นมารดาบิดา ก็อาจเป็นพี่เป็นน้องเป็นญาติเป็นมิตร ซึ่งได้เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมา ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน การที่จะทำให้ใจร้ายและแค้นเคืองต่อบุคคลเช่นนั้นไม่เป็นการสมควร

ถ้าพิจารณาอย่างนี้แล้วก็ยังไม่หายโกรธ ก็อาจพิจารณา ตามวิธีในข้อต่อไปอีก

ขั้นที่ 8 พิจารณาอานิสงส์ของเมตตา

ธรรมที่ตรงข้ามกับความโกรธ ก็คือ เมตตา ความโกรธมีโทษก่อผลร้ายมากมาย ฉันทิเมตตาก็มีคุณ ก่อให้เกิดผลดีมาก ฉันทัน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ควรที่จะระงับความโกรธเสีย แล้วตั้งจิตเมตตาขึ้นมาแทน ให้เมตตานั่นแหละช่วยกำจัด และป้องกันความโกรธไปในตัว ผู้มีเมตตาย่อมสามารถเอาชนะใจคนอื่น ซึ่งเป็นชัยชนะที่ได้เด็ดขาด ไม่กลับแพ้ ผู้ตั้งอยู่ในเมตตาชื่อว่าทำประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เมตตาทำให้จิตใจสดชื่น ผ่องใส มีความสุข ดังตัวอย่างในที่แห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสแสดงอานิสงส์ของเมตตาไว้ 11 ประการ คือ หลับก็เป็นสุข ตื่นก็เป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย เทวดารักษา ไฟ พิษ และศาสตรา ไม่กล้ากราย จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้รวดเร็ว สิ้นหน้าผ่องใส ตายก็มีสติไม่หลงพินเพื่อน เมื่อยังไม่บรรลुकุณธรรมที่สูงกว่า ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

ถ้ายังเป็นคนขี้โกรธอยู่ ก็นับว่ายังอยู่ห่างไกลจากการที่จะได้อานิสงส์เหล่านี้ ดังนั้น จึงควรพยายามทำเมตตาให้เป็นธรรมประจำใจให้จงได้ โดยหมั่นฝึกอบรมทำใจอยู่เสมอๆ

ถ้าจิตใจเมตตายังไม่เข้มแข็งพอ เอาชนะความโกรธยังไม่ได้ เพราะสังขณีสัยมักโกรธไวยาวนาน จนกิเลสตัวนี้แน่นหนา พึงลองพิจารณาใช้วิธีต่อไป

ขั้นที่ 9 พิจารณาโดยวิธีแยกธาตุ

วิธีการข้อนี้ เป็นการปฏิบัติใกล้แนววิปัสสนา หรือเอาความรู้ทางวิปัสสนามาใช้ประโยชน์ คือ มองดูชีวิตนี้ มองดูสัตว์ บุคคล เรา เขา ตามความเป็นจริงว่า ที่ถูกที่แท้แล้ว ก็เป็นแต่เพียงส่วนประกอบทั้งหลายมากมายมาประชุมกันเข้าแล้วก็สมมติเรียกกันไปว่าเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นฉันทัน เป็นเธอเป็นเรา เป็นเขา เป็นนาย ก นาง ข เป็นต้น

ครั้งจะชี้ชัดลงไปทีตรงไหนว่าเป็นคน เป็นเรา เป็นนาย ก. นาง ข. ก็หาไม่พบ มีแต่ส่วนที่เป็นธาตุแข็งบ้าง ธาตุเหลวบ้าง เป็นรูปขันธ์บ้าง เป็นเวทนาขันธ์บ้าง เป็นสัญญาขันธ์สังขารขันธ์ หรือวิญญาณขันธ์บ้าง หรือเป็นอายตนะต่างๆ เช่น ตาบ้าง หูบ้าง จมูกบ้าง เป็นต้น

เมื่อพิจารณาตามความจริงแยกให้เป็นส่วนๆ ได้อย่างนี้แล้ว พึงสอนตัวเองว่า “นี่แน่เธอเอ๋ย ก็ที่โกรธเขาอยู่นะโกรธอะไร โกรธผมหรือโกรธขน หรือโกรธหนัง โกรธเล็บ โกรธกระดูก โกรธธาตุดิน โกรธธาตุน้ำ โกรธธาตุไฟ โกรธธาตุลม หรือโกรธรูป โกรธเวทนา โกรธสัญญา โกรธสังขาร โกรธวิญญาณ หรือโกรธอะไรกัน”

ในที่สื่อก็คือหาฐานที่ตั้งของความโกรธไม่ได้ไม่มีที่ยึดที่เกาะให้ความโกรธจับตัว อาจพิจารณาต่อไปในแนวนั้นอีกว่า ในเมื่อคนเรา ชีวิตเราเป็นแต่เพียงสมมติบัญญัติ ความจริงก็มีแต่ธาตุ หรือขันธ์ หรือนามธรรมและรูปธรรมต่างๆ มาประกอบกันเข้า แล้วเราก็มานั่งคิดสมมตินั้น ยึดติดถือมั่นหลงงมงายทำตัวเป็นหุ่นเชิดถูกชักถูกเชิดกันไป การที่มาโกรธ กระพืดกระพืด งุ่นง่าน เคืองแค้นกันไปนั้น มองลงไปให้ถึงแก่นสาร ให้ถึงสภาวะความเป็นจริงแล้ว ก็เหลวไหลไร้สาระ ทั้งเพ ถ้ามองความจริงทะลุสมมติบัญญัติลงไปได้ถึงขั้นนี้แล้ว ความโกรธก็จะหายไปเองอย่างไรก็ตาม คนบางคนจิตใจและสติปัญญายังไม่พร้อม ไม่อาจพิจารณาแยกธาตุออกไปอย่างนี้ได้ หรือสักว่าแยกไปตามที่ได้ยินได้ฟังได้อ่านมา แต่มองไม่เห็นความจริงเช่นนั้นก็แก้ความโกรธไม่สำเร็จ ถ้าเป็นเช่นนั้น ก็พึงดำเนินการตามวิธีต่อไป

ขั้นที่ 10 ปฏิบัติทาน คือ การให้หรือแบ่งปันสิ่งของ

ขั้นนี้เป็นวิธีการในชั้นลงมือทำ เอาของของตนให้แก่คนที่เป็นปรปักษ์ และรับของของปรปักษ์มาเพื่อตน หรืออย่างน้อยอาจให้ของของตนแก่เขาฝ่ายเดียว ถ้าจะให้ดียิ่งขึ้นควรมีปิยวาจา คือ ถ้อยคำสุภาพไพเราะ ประกอบเสริมไปด้วย การให้หรือแบ่งปันกันนี้ เป็นวิธีแก้ความโกรธที่ได้ผลชะงัด สามารถระงับเวรที่ผูกกันมายาวนานให้สงบลงได้ ทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร เป็นเมตตา กรุณาที่แสดงออกในการกระทำ ท่านกล่าวถึงอานุภาพยิ่งใหญ่ของท่านคือการให้นั้นว่า “การให้เป็นเครื่องฝึกคนที่ยังฝึกไม่ได้ การให้ยังสิ่งประสงค์ทั้งปวงให้สำเร็จได้ ผู้ให้ก็เบิกบานขึ้นมาหาด้วยการให้ฝ่ายผู้ได้รับก็น้อมลงมาพบด้วยปิยวาจา” เมื่อความโกรธเลือนหาย ความรักใคร่ก็เข้ามาแทนความเป็นศัตรูกลับกลายเป็นมิตร ไฟพยาบาทก็กลายเป็นน้ำทิพย์แห่งเมตตา ความแผดเผาเราร้อนด้วยทุกข์ที่เราภูมิใจ ก็กลายเป็นความสดชื่นผ่องใสเบิกบานใจด้วยความสุข

วิธีทั้ง 10 ที่ว่ามาเป็นขั้นๆ นี้ ความจริงมิใช่จำเป็นต้องทำไปตามลำดับเรียงรายข้ออย่างนี้ วิธีใดเหมาะได้ผลสำหรับตนก็พึงใช้วิธีนั้น ตกลงว่าวิธีการท่านก็ได้แนะนำไว้อย่างนี้แล้ว เป็นเรื่องของผู้ต้องการแก้ปัญหาจะพึงนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แท้จริงต่อไป

บทสรุป

ความโกรธเป็นอารมณ์ธรรมชาติของคนสัตว์ปกติทั่วไป มันเป็นพลังงานที่ร้อนแรงเหมือนไฟ ถ้าหากขาดการควบคุมและไม่รู้จักที่จะจัดการและหาวิธีป้องกันอย่างถูกวิธี ก็จะสร้างปัญหาให้กับผู้ที่ถูกความโกรธเข้าครอบงำ ทั้งปัญหาความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ปัญหาในที่ทำงาน และคุณภาพชีวิต จึงควรเป็นผู้ควบคุมและบริหารจัดการความโกรธให้ได้ อย่าให้ความโกรธเป็นผู้ที่มาควบคุม เพื่อความสงบสุขในชีวิตและสังคมโดยรวม ส่วนวิธีการฝึกฝนให้รู้จักบริหารจัดการความโกรธนั้น ต้องเริ่มด้วยการลองนำเอาเรื่องโกรธในอดีตมาเป็นกรณีศึกษาก่อน ด้วยการไตร่ตรองวิเคราะห์หาสาเหตุว่ามาจากสาเหตุใด อย่าจมจ่อมอยู่กับอดีตที่แก้ไขไม่ได้ เพราะผ่านไปแล้ว ทาง

เดียวที่จะแก้ไขได้ คือ ทำให้มันกลายเป็นบทเรียนชีวิตที่ดีต่อไป นั่นคือมองไปในอนาคตข้างหน้า แล้วหาวิธีบริหารจัดการความโกรธไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป

บรรณานุกรม

- ดวงใจ ปินตามูล. (2562). *การจัดการความโกรธ (Anger Management Technique)*. สืบค้นเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2562. http://www.siamhealth.net/public_html/Disease/neuro/psy/stress/anger.htm#.U57kvxq8Cho
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2562). *ทำอย่างไรจะหายโกรธ*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.
- สมบัติ ศาสตรร์งักค. (2559). *รู้เท่าทันความทุกข์ สุขได้ทุกวัน*. (4 เมษายน 2559: 3). สืบค้นข้อมูลเมื่อ 13 พฤศจิกายน 2562 จาก <http://www.thaihealth.or.th/Content/8918.html>
- สืบค้นจาก: [http://dhammaforlearner.blogspot.com/2015/09/Buddha History Ep14. Html](http://dhammaforlearner.blogspot.com/2015/09/Buddha%20History%20Ep14.html). เมื่อ 12 พฤศจิกายน 2562.

สติในกระบวนการสานเสวนานำพาสันติสุขสู่ชายแดนภาคใต้

Mindfulness in the Process of Dialogue for Peace into Southern Border

พระวีระพจน์ ชาครธมโม (ผลจันทร์)¹

Phra Weerapoj Chakaradhammo (Ponchan)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเขียนถึงกระบวนการสานเสวนา โดยใช้หลักสติในการพูดคุย และการฟังเชิงลึกหรือมีการพูดและฟังกันอย่างลึกซึ้ง อันทำให้เห็นถึงแนวทางในการการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยผู้เขียนบทความได้รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร คำบรรยาย ทฤษฎีและความคิดเห็นจากประสบการณ์ของนักวิชาการผู้มีความรู้และมีประสบการณ์ในการจัดกระบวนการสานเสวนาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ อีกทั้งผู้เขียน ยังเป็นส่วนหนึ่งของผู้เข้าร่วมในกระบวนการสานเสวนาดังกล่าว พบว่า การสานเสวนาโดยใช้หลักสติ ปราศจากอคติ และทิฐิมานะ สามารถเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งนำไปสู่การสร้างสันติสุขอันเกิดจากการปรับสร้างความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างไทยพุทธและไทยมุสลิม ที่เคยร้าวฉานจากความคิด ความเชื่อที่แตกต่างให้กลับมามีความเข้าใจกันได้ จากการใช้สติ ในการรับฟังกันอย่างครุ่นคิด ใคร่ครวญ และไตร่ตรอง ให้เห็นถึงความรู้สึก และความต้องการของทั้งตัวเขาและตัวเรา

คำสำคัญ: สติ, สานเสวนา, สันติสุข, ชายแดนใต้

Abstract

This article aims to write about the process of dialogue using mindfulness in the discussion and deep listening for the solution to the conflict in the southern border provinces. The author of the article collected information from books, documents, lectures, theories and opinions from the experience and the responsibility of the academic who has the experience in organizing the dialogue

¹ สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

process in the southern border provinces. The author is also part of the participants in the process of dialogue. Results showed that deliberation through the use of mindfulness, without prejudice and tithes, can transform conflicts into peacefulness resulting from the reconstruction of new relations between Thai Buddhists and Muslims. In the past, ruptured from the idea and different beliefs to return as good as from the use of mindfulness to listen carefully, reflect on the feelings and needs both sides.

Keywords: Mindfulness, Dialogue, Peace, Southern Border

บทนำ

ปัญหาความไม่สงบ ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นปัญหาที่ได้ก่อตัวมาอย่างยาวนาน เนื่องจากเป็นปัญหาที่มีความละเอียดอ่อน ซับซ้อนและมีความเชื่อมโยงในหลายมิติ ซึ่งปัจจัยหลักที่ถูกนำมาเป็นเงื่อนไขของปัญหาคือ ศาสนา วัฒนธรรม ชชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ (Juilamphen, 2015) ปัญหาความรุนแรงที่เป็นผลมาจากเงื่อนไขที่ซับซ้อน มีการเชื่อมโยงกันใน 3 ระดับ คือ 1) เงื่อนไขระดับบุคคล ซึ่งเกิดจากกลุ่มที่มีอุดมการณ์แตกต่างจากรัฐ การสร้างเงื่อนไขของเจ้าหน้าที่รัฐบางคน ภัยแทรกซ้อน และการใช้ความรุนแรง อันมีเหตุจากความแค้นและความเกลียดชัง 2) เงื่อนไขระดับโครงสร้าง คือ โครงสร้างการปกครอง และการบริหารราชการ ถึงแม้จะมีการกระจายอำนาจแล้วก็ตาม แต่ประชาชนบางส่วนยังมีความรู้สึกที่ไม่สามารถสนองตอบกับความต้องการไม่ได้รับความเป็นธรรม ถูกเลือกปฏิบัติ และขาดอำนาจในการบริหารจัดการท้องถิ่นของตนเองอย่างแท้จริงและ 3) เงื่อนไขระดับวัฒนธรรม ประชาชนไทยมลายูในพื้นที่บางส่วนรู้สึกแตกแยก ไม่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยโดยเห็นว่าการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐบางคนยังขาดความรู้ ความเข้าใจ หวาดระแวง และมีอคติ ไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ จึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนในพื้นที่บางส่วนยอมรับหรือเห็นด้วยกับฝ่ายที่ใช้ความรุนแรง และเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กลุ่มผู้เห็นต่างจากรัฐ หยิบยกมาใช้เป็นข้ออ้าง เพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงในการต่อสู้เพื่อเป้าหมายของตน (Srimuang kanchana, 2017)

สถานการณ์ความรุนแรงของปัญหาความไม่สงบ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เริ่มปะทุขึ้นมาตั้งแต่ เหตุการณ์กลุ่มคนร้ายบุกเข้าปล้นอาวุธปืน จากกองพันพัฒนาที่ 4 ค่ายกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ บ้านปิเหล้ง ตำบลมะรือโบออก อำเภोजะเอย์ จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2547 ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญ และยังคงยืดเยื้อต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จากฐานข้อมูลของศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ ซึ่งเขียนโดย Jitpiomsri (2017) พบว่า ในระหว่าง

เดือนมกราคมปี 2547 ถึงเดือนเมษายน 2560 มีเหตุการณ์ความไม่สงบรวมทั้งสิ้น 19,279 เหตุการณ์ ในช่วงเวลาดังกล่าว มีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ความไม่สงบ 6,544 ราย มีผู้บาดเจ็บ 12,963 ราย สรุปได้ว่าในรอบ 13 ปี ระหว่างปี 2547-2559 มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บรวม 19,507 ราย ส่งผลให้ประชาชน เจ้าหน้าที่รัฐ และผู้ก่อเหตุรุนแรงต้องสูญเสียชีวิตและบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก ขณะที่ภาครัฐต้องทุ่มเท และสูญเสียงบประมาณจำนวนมากไปกับการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่สำคัญปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรง และกว้างขวางต่อการดำรงชีวิตอย่างปกติสุขของประชาชน เกิดภาวะการฉีกขาดเนื่องจากประชาชน ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตามปกติ ทำให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบเศรษฐกิจในพื้นที่ ผู้ประกอบการต้องเลิกหรือหยุดดำเนินกิจการเพราะขาดความมั่นใจในความปลอดภัย เกิดปัญหาการว่างงานสูง ซึ่งซ้ำเติมปัญหาความยากจนของประชาชนในพื้นที่ และทำให้ประชาชนลดความเชื่อมั่นในอำนาจรัฐอีกทั้งยังก่อให้เกิดความหวาดระแวงระหว่างประชาชนต่อรัฐ รวมทั้งความหวาดระแวงระหว่างประชาชนต่อประชาชนด้วยกันเอง

จากสถานการณ์ความรุนแรงได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต รวมทั้งความสัมพันธ์ของผู้คนที่เคยอยู่ร่วมกันมาอย่างสงบสุข ความแตกต่างทางศาสนาซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้นับถือศาสนาอิสลาม กับชาวไทยพุทธซึ่งมีจำนวนน้อยกว่า ถูกใช้เป็นสาเหตุหนึ่งในเหตุการณ์ความรุนแรง จึงทำให้ต่างฝ่ายต่างหวาดระแวงและมือคติดอกกันมากขึ้น ภาพความสัมพันธ์ที่งดงามในอดีต ความมีน้ำใจต่อกัน การให้ความช่วยเหลือกันเวลามีกิจกรรมภายในหมู่บ้านของชาวไทยพุทธและมุสลิม เริ่มเลือนหายไป

“สติ” กับการจัดการความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

สติ ตามความหมายในทางพุทธศาสตร์แปลว่า ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เพเลอ การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้องหรือการปฏิบัตินั่นเอง หรืออธิบายเพิ่มเติมได้ว่าหมายถึงความรู้ตัวในสิ่งที่คิดพูดและทำในชั่วขณะปัจจุบัน ไม่หลงลืม ไม่เลินเล่อพลั้งเพลอ ไม่ประมาท สามารถยับยั้งชั่งใจตัวเองได้ ป้องกันไม่ให้คิด พูด และทำอย่างหุนหันพลันแล่นหรือทำตามความเคยชินหรือ นิสัยเดิมๆ อีกต่อไป (Wongpiromsan, 2015) สติ (Mindfulness) ตามนิยามของ Jon Kabat-Zinn, Ph.D. Professor of Medicine, University of Massachusetts Medical School ผู้เป็นปรมาจารย์ด้านสติในประเทศตะวันตก และผู้ริเริ่ม Mindfulness-Based Stress Reduction Program หมายถึง การคงไว้ซึ่งการรู้ตัวทุกชั่วขณะ ในความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ความรู้สึกทางกาย และสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว (Mindfulness means maintaining a moment by moment awareness of our thoughts, feelings, bodily sensations, and surrounding environment) (Kabat-Zinn, 2012)

สติยังรวมไปถึงการยอมรับ ซึ่งหมายถึงการที่บุคคลตั้งใจอยู่กับความคิดและความรู้สึกทั้งหลาย โดยไม่ไปตัดสินผิดถูกในชั่วขณะนั้น เมื่อฝึกสติแล้ว ความคิดของคนเราจะถูกปรับให้อยู่กับความรู้สึกที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบันขณะ จะไม่ไปคิดหมกมุ่นกับอดีตหรือวิตกกังวลถึงอนาคต แนวทางการแก้ไขปัญหาคือการใช้หลักสติ เพื่อพัฒนาไปสู่กระบวนการสันติวิธีจึงเป็นสิ่งที่เหมาะสม เพราะจากสถานการณ์ความสัมพันธ์ของชาวไทยพุทธและมุสลิมที่ได้แปรเปลี่ยนไป ต่างฝ่ายต่างมีความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน นำไปสู่การสร้างอคติ ทัศนคติและมายาคติที่ไม่ดีต่อกัน เมื่อเกิดเหตุการณ์ความรุนแรง หากขาดสติก็จะยิ่งเพิ่มเติมความโกรธ ความเกลียดชังต่อกัน และจะทวีเหตุการณ์ความรุนแรงให้ลุกลามมากขึ้น การใช้หลักสติจึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็น โดยเฉพาะในการสื่อสารและการวางท่าทีในการอยู่ร่วมกัน

“สติ” กับกระบวนการ “สานเสวนา” (DIALOGUE)

การสานเสวนา (dialogue) เป็นรูปแบบหนึ่งของการสนทนา ที่มุ่งให้เกิดความเข้าใจ ทั้งมุมมองของตนและของผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้น โดยรากศัพท์แล้ว dia แปลว่าผ่าน logos แปลว่าคำหรือความหมาย เมื่อรวมกันได้เป็นคำว่า dialogue ซึ่งหมายถึงกระบวนการทำให้เกิดความหมายที่ไหลลื่นผ่านไปในหมู่ผู้สนทนา เมื่อแปลเป็นไทยว่าสานเสวนา อันหมายถึงการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ (เสวนา) ที่มุ่งสานความหมายและความเข้าใจ โดยยอมรับความแตกต่างของจุดยืน ความคิด และอัตลักษณ์ของผู้สนทนา เพื่อให้การสานเสวนาเป็นการสนทนาที่สานความเข้าใจ ผู้พูดจะต้องพูดอย่างมีสติ พูดอย่างเปิดเผยถึงความคิดความเชื่อของเราโดยไม่อนุমানความคิดความเชื่อของผู้อื่นเพื่อมาวิเคราะห์ ตีความ หรือตัดสิน ส่วนจะเรียงลำดับความอย่างไรก็ได้ แต่กระนั้นก็มีวิธีเรียงลำดับความแบบหนึ่งที่น่าจะนำมาใช้คือ เริ่มพูดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสังเกตเห็นของเรา โดยไม่ตัดสินหรือตีความหมายสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น แล้วจึงแสดงความรู้สึกของเราที่มีต่อสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น โดยไม่ต่อว่าหรือแสดงออกเชิงตำหนิหรือกล่าวโทษใคร ขั้นตอนต่อไปคือการบอกความต้องการ (need) หรือเป้าหมายของเรา สุดท้ายจึงกล่าวคำขอ (ไม่ใช่คำสั่ง) ที่ขอให้ผู้อื่นกระทำเพื่อสนองความต้องการของเรานั้น การพูดจะต้องไม่เป็นการโจมตีผู้อื่น ไม่กล่าวโทษว่าผู้อื่นมีเจตนาร้าย หรือมีจุดหมายซ่อนเร้น หรือมีอุปนิสัยที่ไม่ดีต่างๆ นานา (Areya, 2018) และการสานเสวนาเน้นที่การฟังมากกว่าการพูด ในการสานเสวนาผู้ฟังจะต้องฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังด้วยใจ เปิดกว้างเมตตา ฟังโดยไม่ด่วนตัดสินหรือตัดสินไว้ก่อน ฟังแบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา เมื่อรับฟังเรื่องใดมา ขอให้ระงับใจไว้ไตร่ตรอง อย่าโพล่งตอบหรือสวนออกไปด้วยความโกรธหรืออารมณ์อื่นใด หากต้องตั้งสติอยู่กับปัจจุบัน ใส่ใจกับคำพูดที่ได้รับฟังมา การฟังจะทำให้เข้าใจผู้อื่นมากขึ้น และอาจมองเห็นเขาในแง่มุมใหม่ พร้อมกับที่เข้าใจตนเองมากขึ้น และอาจมองเห็นตนเองในแง่มุมที่ไม่เคยเห็นมาก่อน เมื่อนั้นกำแพงอคติจะเริ่มทลายลง จากที่เคยตัดสินความคิดของคนอื่นที่

ไม่เหมือนเราว่าผิด ก็จะเปลี่ยนเป็นมองว่าต่างเท่านั้น ความเห็นอกเห็นใจ ความไวใจ และความปรารถนาดีก็จะเริ่มก่อตัวขึ้น ความร่วมมือเพื่อความสุขในครอบครัว ชุมชน สังคมจะตามมา (Prajadhipok's Institute, 2016) สาณเสวนา จึงไม่ใช่การพูดคุยเพื่อโน้มน้าว กดดัน บังคับ หรือเปลี่ยนแปลงผู้ใด ถ้าจะมีความเปลี่ยนแปลงก็ต้องเกิดขึ้นในตัวคนนั่นเองตามธรรมชาติ สาณเสวนา จึงนำไปสู่การลดความไม่เข้าใจ และแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี

กล่าวได้ว่าการสาณเสวนาจึงหมายถึงการนำสิ่งที่รับฟังมาไตร่ตรอง ฟังเสียงสะท้อนในตัวเรา และการเชื่อมโยงความเป็นมนุษย์ในตัวเรากับผู้อื่น เมื่อการสาณเสวนามาถึงระดับการเชื่อมโยงเช่นนี้ ก็จะเกิดการไหลลื่นของความหมายที่ผ่านไปในหมู่ผู้สนทนาตรงตามรากศัพท์ของคำว่า dialogue นั่นเอง กระบวนการสาณเสวนาจึงเป็นเครื่องมือที่เหมาะสม ในการนำไปใช้ในกรณีการแปลงเปลี่ยนความขัดแย้ง (conflict transformation) ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะการสาณเสวนาไม่ใช่การโต้แย้ง (debate) ไม่ใช่การแสวงหาความเห็นพ้องต้องกัน ไม่ใช่การไกล่เกลี่ย ไม่ใช่การเจรจาต่อรอง ไม่ได้มุ่งที่จะโน้มน้าวหรือเปลี่ยนแปลงความคิดของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ไม่ได้มุ่งที่จะแก้ไขความขัดแย้งในระยะสั้น หากมุ่งที่จะให้เกิดความเคารพต่อความเห็นที่แตกต่าง มุ่งที่จะลดอคติ และมุ่งให้เกิดการเปิดรับความคิดใหม่ๆ โดยก่อนการเริ่มสาณเสวนาทุกครั้ง จะต้องมีการทักทายหรือข้อตกลงร่วมกันซึ่งผู้เข้าร่วมต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด อาทิ เมื่อมีคนพูด ต้องมีคนฟัง และต้องตั้งใจฟังอย่างมีสติ ฟังให้รับรู้ถึงอารมณ์ความรู้สึก ความต้องการของผู้ที่กำลังพูด ขณะที่ผู้พูดเองก็ต้องพูดอย่างมีสติเช่นเดียวกัน ผู้พูดต้องพูดจากข้อเท็จจริงที่ตัวเองมี และพูดจากความรู้สึกอันแท้จริง ที่ต้องการอยากจะสื่อสารให้คนอื่นได้เข้าใจ โดยใช้ภาษาที่ทำให้เกียรติกับผู้เข้าร่วม เป็นการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ จากกติกาดังกล่าว จึงทำให้เห็นว่าสติในการดำรงอยู่ในปัจจุบันขณะ มีความสำคัญตลอดทุกช่วงระยะเวลาการทำกระบวนการการสาณเสวนา

กระบวนการสาณเสวนาอย่างมีสติ: ส่งคืนสันติสุขสู่จังหวัดชายแดนภาคใต้

กระบวนการสาณเสวนาอย่างมีสติ จึงเป็นแนวทาง “สันติวิธี” เพื่อเป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ซึ่งสถานการณ์รุนแรงกลายเป็นบ่อเกิดของความหวาดระแวง และความไม่ไว้วางใจกัน ระหว่างประชาชนต่างศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม กระทั่งเกรงว่า “ความแตกต่าง” กำลังจะทำให้เกิด “ความแตกแยก” การจัดกระบวนการเสวนาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จะนำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจกัน ทั้งระหว่างประชาชนในพื้นที่ด้วยกันเอง และระหว่างประชาชนในพื้นที่กับภาคส่วนอื่นของประเทศ เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่างๆ ในพื้นที่สู่การพัฒนาชุมชนตนเอง รวมทั้งเพื่อให้ประชาชนนอกพื้นที่ที่มีความเข้าใจสถานการณ์ปัญหาของคนในพื้นที่ ซึ่งเชื่อว่าจะนำไปสู่การยอมรับความแตกต่างทางความคิด ความเชื่อ ศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม เพื่อความปรองดองของคนในชาติ

การสานเสวนา (dialogue) สามารถนำไปสู่การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่างๆ ได้ เพราะเป็นกระบวนการสื่อสารอย่างมีสติ เป็นการเปิดใจพูดคุย และฟังกันและกันอย่างลึกซึ้ง สานเสวนาจะเป็นเครื่องมืออันทรงประสิทธิภาพในการลดความไม่เข้าใจ และส่งเสริมสร้างความปรารถนาดีต่อกัน อันเป็นก้าวแรกที่จะนำไปสู่ความร่วมมือ ร่วมใจ แก้ปัญหาของความขัดแย้งในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ อันเป็นการส่งเสริมวิถีคิดแบบยอมรับใน “พหุลักษณะ” หรือความแตกต่างหลากหลาย เพื่อการอยู่ร่วมกันและทำงานร่วมกันได้อย่างมีสันติสุข จากรูปธรรมการทำงานภายใต้สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งเป็นสถาบันทางการศึกษาที่ถือกำเนิดขึ้นหลังจากสถานการณ์ความรุนแรงชายแดนใต้ปะทุขึ้นในปี พ.ศ. 2547 และมีภารกิจหลักในการวิจัยและทำงานภาคสนามเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่และยังคงทำงานเกาะติดสถานการณ์มาจวบจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งทางสถาบันได้นำ “การสานเสวนา” เข้ามาเผยแพร่ในสังคมไทยและโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชายแดนใต้ โดยมุ่งหวังว่าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะช่วยสร้างความเข้าใจในประเด็นปัญหาดังกล่าว และจะนำไปสู่การร่วมมือกันแสวงหาทางออกอันจะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างชุมชนทั้งสองศาสนาได้ในที่สุด จนสามารถนำไปสู่การรวมตัวกันเป็นกลุ่มของชาวพุทธที่เข้าร่วมการสานเสวนาด้วย ยังทำให้ทุกภาคส่วนในพื้นที่อยากมีส่วนร่วมในการสร้างขวัญกำลังใจ และร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาในแนวทางสันติวิธีบนหลักการของศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พลังของพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาแห่งเมตตาธรรมและสันติไม่สนับสนุนการเบียดเบียนซึ่งกันและกันในนาม “กลุ่มถักทอสันติภาพ” หรือ “กทส.” ซึ่งเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2558 ในรูปขององค์กรที่ทำหน้าที่เป็น “พื้นที่กลาง” (platform) เพื่อพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านวงสานเสวนา และต้อนรับทุกฝ่ายและทุกจุดยืนเข้าร่วมวงสานเสวนาในโอกาสต่างๆ แม้ว่า กทส. จะเป็นกลุ่มที่ริเริ่มโดยและสมาชิกตั้งต้นจะเป็นชาวพุทธ หากแต่พื้นที่การแลกเปลี่ยนดังกล่าวก็เปิดให้การต้อนรับชาวมุสลิมและเจ้าหน้าที่รัฐด้วยในบางโอกาส ส่วนชาวพุทธที่เข้าร่วมก็มีทั้งนักบวชและฆราวาส ซึ่งมีความคิดและจุดยืนต่อปัญหาทางสังคมการเมืองที่หลากหลายและมีที่มาจากทั้งชายแดนใต้และชาวพุทธจากส่วนอื่นๆ ของประเทศโดยเฉพาะในส่วนกรุงเทพฯ ทั้งยังมีสมาชิกบางกลุ่มที่มาจากเชียงใหม่ และที่อื่นๆ ที่สำคัญผู้เข้าร่วมกลุ่มกับ กทส. ไม่จำกัดว่าจะต้องมีกลุ่มรองรับก็ได้ อาจจะมาเข้าร่วมในนามของตนเองหรือในนามกลุ่ม องค์กรและเครือข่ายที่หลากหลาย โดยไม่ได้มีพันธะผูกพันต่อกัน หากแต่ผูกพันที่จะใช้เวทีสานเสวนาเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างคนกลุ่มน้อยและคนกลุ่มใหญ่ในสังคมไทย (Narkurairattana, 2018)

ผู้เขียนมีโอกาสดำเนินการมีส่วนร่วมในกระบวนการสานเสวนาดังกล่าวหลายครั้ง จากการสังเกตและร่วมพูดคุยในเวทีพบว่า กระบวนการดังกล่าวสามารถแปลงเปลี่ยนความขัดแย้ง นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในพื้นที่ได้จริง ล่าสุดในเวทีสานเสวนาระหว่างผู้นำศาสนาพุทธและมุสลิม

ที่จัดขึ้นในวันที่ 16 สิงหาคม 2561 ณ ศาลากลาง จังหวัดปัตตานี บรรยากาศเต็มไปด้วยการเปิดโอกาสให้ต่างฝ่ายต่างได้พูดคุย ความรู้สึก ความคับข้องใจ ความเข้าใจที่แต่ละฝ่ายมีต่อกัน เห็นบรรยากาศของการรับฟังกันอย่างมีสติ ทำให้แต่ละฝ่ายเริ่มเข้าใจและยอมรับกันมากขึ้น เวทีดังกล่าวยังนำไปสู่การวางแผนการทำงานร่วมกัน ที่จะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชาวไทยพุทธและไทยมุสลิม โดยขยายการสานเสวนาลงไปในระดับพื้นที่ตำบล และอำเภอ เพื่อให้ครอบคลุม ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้อีกด้วย นอกจากนั้นในเวทียังได้เห็นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน นอกจากจะมีคณะกรรมการอิสลามในจังหวัดปัตตานี และผู้นำฝ่ายสงฆ์ อาทิ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบลในจังหวัดปัตตานีแล้ว ยังมีผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานีมีส่วนร่วมในการรับฟังและร่วมแสดงความคิดเห็น รวมทั้งเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านสันติภาพในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ต่างให้ความร่วมมือ และหาทางออกในการแก้ไขปัญหาร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่ และระดับนโยบาย ซึ่งรูปธรรมในการช่วยกันสร้างเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายที่สำคัญของกลุ่ม คือ 1) นโยบายด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 2) นโยบายด้านความเป็นธรรมและสิทธิมนุษยชน และ 3) นโยบายการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมและมีความแตกต่างหลากหลาย

ภาพที่ 1 การสานเสวนาระหว่างผู้นำศาสนา
(ภาพ: 16 สิงหาคม 2561 ณ ศาลากลาง จังหวัดปัตตานี)

ภาพที่ 2 การสานเสวนาระหว่างผู้นำศาสนา
(ภาพ: 16 สิงหาคม 2561 ณ ศาลากลาง จังหวัดปัตตานี)

บทสรุป

ความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้นำเอาอัตลักษณ์ที่แตกต่างของคนในพื้นที่มาเป็นสาเหตุของการก่อเหตุความรุนแรง เนื่องจากในพื้นที่มีทั้งชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิมที่มีความแตกต่างทางด้านภาษา ชาติพันธุ์ ศาสนา วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ เป็นข้ออ้างในการแบ่งเขาแบ่งเราเกิดเป็น อคติ นำสู่ความขัดแย้งเรื่องวิถีชีวิตและการให้คุณค่าชีวิตที่ต่างกัน จึงกลายเป็นอุปสรรคของการอยู่ร่วมกัน การทำงานร่วมกัน ในขณะที่ความเป็นจริงแล้วพุทธมุสลิมก็ไม่ได้ต่างกันหมดทุกเรื่อง ถ้าพิจารณาให้ดี จะพบว่ามีความเหมือนและความต่างกันอยู่ในตัว เช่น ชาวไทยพุทธเคารพพระพุทธรูปเจ้า พี่น้องชาวไทยมุสลิมอ่อนน้อมต่อพระอัลลอฮ์ และทั้งสองต่างเป็นมนุษย์ที่ปรารถนาความสุข และพยายามหลีกเลี่ยงจากความทุกข์เช่นเดียวกัน การใช้กระบวนการสานเสวนาอย่างมีสติ จึงเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เพราะกระบวนการนี้จะทำให้เราตระหนักและไม่ลืมว่า เขาก็เป็นเขา จะให้ คิด ทำ พูด เหมือนเราทั้งหมดคงไม่ได้ เขาก็มีดีในแบบของเขา และมีความสุขได้ในแบบที่เขาเป็น ซึ่งเป็นวิธีคิดแบบยอมรับความหลากหลาย เคารพกติกาต่างๆ สำหรับการอยู่ร่วมกัน คือ “เอาใจเขา มาใส่ใจเรา” เราอยากให้คนอื่นทำกับเราอย่างไร เราก็ทำกับเขาอย่างนั้นเราไม่อยากจะคนอื่นทำกับเราอย่างไร เราก็ไม่ควรทำกับเขาอย่างนั้น ดร.พัทธธีรา นาคอุไรรัตน์ อาจารย์และนักวิชาการสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา แห่งมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการนำกระบวนการสานเสวนาไปใช้

ในการส่งเสริมสันติสุขสู่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า ในอดีตไทยพุทธและไทยมุสลิมต่างก็มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และอยู่ร่วมกันมาอย่างสันติสุขมาก่อน แต่พอเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงที่เริ่มก่อตัวเมื่อปี 2547 ก็ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยพุทธและไทยมุสลิมแปลงเปลี่ยนไป กลายเป็นความรู้สึกที่หวาดกลัว และหวาดระแวงต่อกัน หลังจากการนำกระบวนการสานเสวนาโดยใช้หลักสติไปใช้ในการพูดคุยระหว่างพุทธ-มุสลิม ทำให้ความสัมพันธ์เริ่มกลับมาดีดังเดิม จากแต่ก่อนที่ต่างฝ่ายต่างก็คิดกันไปเอง ตามมุมมองที่ตัวเองได้รับรู้จากเหตุการณ์ต่างๆ พอได้มาฟังกันอย่างลึกซึ้งก็ได้รับรู้ถึงอารมณ์และความรู้สึกของกันและกัน เห็นความต้องการที่เหมือนกันคือทุกฝ่ายไม่เห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรง อิสลามบางคน เห็นชาวพุทธตกเป็นเหยื่อจากเหตุการณ์ความรุนแรง อยากแสดงความเสียใจและเห็นใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร แต่เมื่อได้มาสานเสวนาจึงเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ได้แสดงความรู้สึกดังกล่าว ฝ่ายพระสงฆ์เองก็ไม่เห็นความสำคัญที่จะต้องเข้าไปพูดคุยสื่อสารกับทางฝ่ายมุสลิม เพราะมองว่าพวกเขาคือต้นเหตุหรือเป็นผู้ก่อเหตุความรุนแรง แต่พอทุกฝ่ายได้มาอยู่ในวงสานเสวนาอย่างมีสติในปัจจุบันขณะ ก็ได้ทำให้ทุกฝ่ายได้รับรู้ถึงความรู้สึกและความต้องการของกันและกัน อันนำไปสู่การสร้างความเข้าใจกันได้ที่สุดในที่สุด (Narkurairattana, 2518) กล่าวโดยสรุปได้ว่า กระบวนการสานเสวนาอย่างมีสติจะทำให้ชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เข้าใจและยอมรับความต่าง ตระหนักรู้ในความเหมือนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้

บรรณานุกรม

- Areya, K. (2018). Dialogue. Center for Peace Education and Development Mahidol University Retrieved September 10, 2018, from: http://www.peace.mahidol.ac.th/th/index.php?option=com_content&task=view&id=351&Itemid=157
- Juilamphen, W. (2015). *Government policy regarding the southern border provinces since 1997*: Academic Office of the Secretary of the House of Representatives. Retrieved September 10, 2018, from: http://library2.parliament.go.th/ejournal/content_af/2558/nov2558-1.pdf.
- Jitpiromsri, S. (2017). *Southern border conflict in the past 13 years: the complexity of Field of violence and power of the Patani Peace Dialogue*. Deep South Incident Database-DSID. Retrieved September 9, 2018, from: <https://deepsouthwatch.org/th/node/11053>.
- Kabat-Zinn, J. (2012). *Mindfulness for Beginners: reclaiming the present moment—and your Life*. Boulder, Colorado: Sounds True, Inc. p. 165

- Narkurairattana, P. (2018). Weaving group peace: *Buddhist middle South Weaving Relationship*. Retrieved September 10, 2018, from: <http://www.pataniforum.com/single.php?id=746>
- Narkurairattana, P. (2018). Lecturer at Journal of Human Rights and Peace Studies. *Interview*. September 19, 2018.
- Prajadhipok's Institute, K. (2016). *Dialogue*. King Prajadhipok's Institute The Government Complex Commemorating All Right Reserved. Retrieved September 9, 2018, from: <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title>
- Srimuangkanchana, C. (2017). *Set Zero Take people home reduce gaps build understanding*. Retrieved September 10, 2018, from: <http://library2.parliament.go.th/ebook/content-issue/2560/hi2560-085.pdf>.
- Wongpiromsarn, Y. (2015). *Mindfulness in Organization: MIIO*. Nonthaburi. Beyondphableasing Ltd, 2015, 1.

รูปแบบการทำสวนเกษตรวิถีพุทธเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม:
ศึกษากรณี สวนอักษนาแพง
สำนักปฏิบัติธรรมป่าโมกขธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว
Model of Buddhist Agriculture for Moral
and Ethical Encouragement:
A Case Study of Suan Hug Na Paeng
at Pamokkha Dhammaram Meditation Center
in Sa Kaeo Province

พระมหาประสิทธิ์ ญาณุปทีโป
Phramaha Prasit Nāṇappadipo

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ศึกษารูปแบบการทำสวนเกษตรวิถีพุทธเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม: ศึกษากรณี สวนอักษนาแพง สำนักปฏิบัติธรรมป่าโมกขธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว ใช้การศึกษาจากเอกสาร งานวิจัย การสัมภาษณ์ และการลงพื้นที่กรณีศึกษาจริง ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรเพื่อการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพสามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีคุณธรรม ดำรงตนอย่างสุจริตพร้อมทั้งมีจิตเมตตาแบ่งปัน และเกื้อกูลผู้อื่น บทความนี้ศึกษาสวนอักษนาแพง สำนักปฏิบัติธรรมป่าโมกขธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว ซึ่งเป็นวัดในพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งเรียนรู้และพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชน และเยาวชน ได้ใช้การเกษตรเชิงพุทธมาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ธรรมะผ่านกิจกรรมการทำนา และนำผลผลิตที่ได้เกื้อกูลชุมชนและสถานศึกษาที่ขาดแคลน พร้อมทั้งสร้างกระบวนการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ในกิจกรรมการทำนาด้วยการเกษตรเชิงพุทธอย่างมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: เกษตรวิถีพุทธ, คุณธรรม, จริยธรรม, สวนอักษนาแพง

Abstract

This article aims to study model of Buddhist agriculture for moral and ethical encouragement: a case study of Suan Hug Na Paeng at Pamokkha Dhammaram Meditation Center in Sa Kaeo Province. The studies used were documentary study, related research, interview and field study. Results indicated that Buddhism has shown the concept of agriculture for living quality with self-sufficient, having morality, maintain their faith, share a spiritual kind, and support others. This article studied at Suan Hug Na Paeng Pamokkha Dhammaram Meditation Center in Sa Kaeo Province. This is a temple in Buddhism that being learning and moral development of people and the youth in Buddhist agriculture and used to be a tool to learn the Dhamma through farming. The product from the activities has brought to support communities and schools are scarce including establishing a process to promote ethics through activities in the field of agricultural Buddhist participant.

Keyword: Buddhist Agriculture, Morality, Ethics, Suan Hug Na Paeng

บทนำ

ประเทศไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม การทำนาจึงเป็นวิถีที่คนส่วนใหญ่คุ้นเคย แม้วิวัฒนาการทางเทคโนโลยีจะมีการพัฒนาไปมากขนาดไหน วิถีเกษตรกรรมก็ยังอยู่ในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบท และเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตผู้คนทำให้เกิดการหล่อหลอมวิถีเกษตรกรรมกับพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นเกษตรกรรมวิถีพุทธ คือนอกจากทำนา ทำสวนแล้วยังมีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาด้วย และในสมัยก่อนนั้นพระสงฆ์ก็มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมวัฒนธรรมอันดีงามที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตร ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคมและเคียงคู่ประชาชนมาตั้งแต่โบราณกาล

พระสงฆ์มีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมในหลายๆ ด้านทั้งในการร่วมงานพัฒนาชนบทกับพระสงฆ์ มีประเภทของงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทที่ประสบความสำเร็จและได้ผลดีอันดับหนึ่งได้แก่ งานด้านความมั่นคงของชาติ (158.7%) อันดับรองลงมาได้แก่ งานด้านสตรีและเด็ก (139.4%) ส่วนในด้านความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับความสนใจของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทนั้น ส่วนใหญ่เห็นว่าพระสงฆ์มีความสนใจมากในงานด้านนี้ บทบาทปฏิบัติจริงของพระสงฆ์เกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ส่วนใหญ่ได้แก่ บทบาทการเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอน การให้คำปรึกษาแนะนำ

เป็นผู้ชักชวนและร่วมในการจัดหาทุนทรัพย์เพื่อการพัฒนาชนบทด้านต่างๆ เช่น ทางด้านการศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ อาชีพและการเกษตรโดยมีบทบาทสำคัญได้แก่ บทบาทในการให้การอบรม สั่งสอน คำปรึกษาแนะนำและชักชวนให้ประชาชนร่วมงานพัฒนาชนบท (ณัฐพล ชันธไชย, 2527)

จากการได้ลงพื้นที่ไปสำรวจ สวนอักษนาแพ่ง สำนักปฏิบัติธรรมป่าโมกษธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว และติดตามการดำเนินกิจกรรมของพระครูปลัดบัณฑิต อินทเมธี อย่างต่อเนื่อง ทำให้เห็นกระบวนการพัฒนาสังคมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ที่นำการเกษตรวิถีพุทธมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรและสถานศึกษา สามารถที่จะได้ผลผลิตที่นำมาใช้ในกิจกรรมของสำนักปฏิบัติธรรมป่าโมกษธรรมาราม และยังสามารถนำไปก่อเกิดแก่ชุมชน และสถานศึกษาที่มีความขาดแคลนอีกด้วย อันเป็นไปตามอุดมการณ์ของสังฆะเพื่อสังคมดังที่พระพุทธเจ้าได้ประกาศเป็นพุทธกิจไว้ คือ ทำเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ถือเป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญของพรหมจรรย์ คือพระศาสนานี้ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2544) ด้วยความสำเร็จที่ปรากฏของ สวนอักษนาแพ่ง สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าโมกษธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว จึงจะเป็นการต่อยอดสู่การเผยแพร่ผลงานและเป็นบทเรียนหรือแนวทางให้กับวัดอื่นๆ หรือชุมชนต่างๆ ที่อาจจะเกิดแรงบันดาลใจและคิดปรับไปใช้ให้สอดคล้องกับพื้นที่ของตนเอง เพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์ในสังคมที่กว้างขวางออกไปอีกในอนาคต

การเกษตรวิถีพุทธ

สังคมอินเดียในครั้งพุทธกาล ก็เป็นสังคมเกษตรกรรมดังปรากฏในพุทธประวัติที่กล่าวถึงพระเจ้าสุทโธทนะได้ไปประกอบพิธีกรรมแรกนาขวัญ และครั้งที่พระประยูรญาติจะทำสงครามกันเพื่อแย่งน้ำเข้านาของตนเอง จนพระพุทธเจ้าต้องเสด็จมาห้ามทัพ ซึ่งสะท้อนความสำคัญของการทำเกษตรกรรมในครั้งพุทธกาลได้เป็นอย่างดี

ด้วยเหตุนี้เอง ในหลายๆ ครั้งพระพุทธเจ้าได้ใช้วิถีเกษตรกรรมเป็นเครื่องมือในการสอนธรรมะให้กับผู้คน ดังปรากฏในหลายๆ พระสูตร ยกตัวอย่างเช่น เขตตูปมสูตร (ส.สพ. (ไทย) 18/359/404) ที่กล่าวถึง พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมตามลำดับแก่ภิกษุ ภิกษุณี เป็นลำดับแรกเปรียบขานาหวานพีชในนาชนิดดี ทรงแสดงธรรมแก่อุบาสก อุบาสิกาเป็นลำดับที่ 2 เปรียบขานาหวานพีชในนาชนิดปานกลาง ทรงแสดงธรรมแก่อัญญเดียรธีย์ สมณะ พราหมณ์และปริพาชกเป็นอันดับสุดท้ายเปรียบเหมือนขานาหวาน พีชในนาชนิดเลว ซึ่งมีดินแข็ง มีดินเค็ม พื้นดินเลว และใน เขตตสูตร (อง.อฎฐก.(ไทย) 23/34/289) ว่าด้วยนาดีและนาไม่ดีพระพุทธเจ้าตรัสว่า พีชที่หวานลงในนาที่ประกอบด้วยองค์ 8 ประการย่อมไม่มีผลมาก ไม่มีความเจริญมาก คือ 1) เป็นที่ลุ่มและดอน 2) เป็นที่มีหินและกรวด 3) เป็นที่ดินเค็ม 4) เป็นที่ไถลงลึกไม่ได้ 5) เป็นที่ไม่มีทาง น้ำเข้า

6) เป็นที่ไม่มีทางน้ำออก 7) เป็นที่ไม่มีเหมือง 8) เป็นที่ไม่มีคันทนา

จากพระสูตรดังกล่าวจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงรู้ขั้นตอนการทำงาน และรู้วิธีการทำงานอย่างไรให้ได้ผลผลิตที่ดี ก็เพราะพระองค์นั้นเป็นชวานามาก่อน ดังที่พระองค์ตรัสตอบไว้ในกสิการทวาชสูตร โดยมีเรื่องเกี่ยวกับ การถามตอบระหว่างกสิการทวาชพราหมณ์ กับพระพุทธเจ้า ซึ่งกสิการทวาชพราหมณ์ทูลถามด้วยคาถาว่า

“ท่านปฎิญาณว่าเป็นชวานา แต่ข้าพเจ้าไม่เห็นสัมภาระแห่งการไถของท่านเลย
ท่านผู้เป็นชวานา ข้าพเจ้าถามแล้ว ขอจงบอก ข้าพเจ้าจะรู้สัมภาระแห่งการไถของท่าน
ได้อย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้

“ครุฑธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ
ใจเป็นเชือก สติของเราเป็นผาลและประดัก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจาได้แล้ว สรรวม
ในการบริโภคอาหาร เราตายหย้า (คือวาจาลับลับ) ด้วยคำสัตย์ โสรัจจะของเราช่วย
ทำงานให้สำเร็จความเพียรของเราช่วยนำธุระไป ให้ถึงความเกษมจากโยคะ นำไปไม่ถอย
หลัง นำไปถึงที่ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก เราไถนาอย่างนี้ นาที่เรไถนั้นมีผลเป็นอมตะ
บุคคลครั้งไถนาอย่างนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้” (ส.ส.ไทย) 15/197/283)

เมื่อตอบคำถามแล้วทำให้ กสิการทวาชพราหมณ์ เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า เป็น
สิ่งสะท้อนให้เห็นว่า พระองค์ทรงใช้การทำงานเป็นเครื่องมือในการสื่อสารสอนธรรมะให้กับผู้คน
ต่างๆ ถือเป็นแนวทางที่ดีสำหรับพระสงฆ์ที่จะต้องคิดประยุกต์ต่อไปให้สอดคล้องกับสังคมไทยใน
ปัจจุบัน

นอกจากการใช้เกษตรกรรมเป็นเครื่องมือในการสอนธรรมะแล้ว ยังมีเรื่องราวปรากฏใน
พระไตรปิฎกเกี่ยวกับการทำงานเพื่อสาธารณะสงเคราะห์อีกด้วย ดังปรากฏใน อัญญาโกณฑัญญ-
เถราปทาน (ข.อป.อ. 1/596/360) กล่าวถึง อดีตชาติของอัญญาโกณฑัญญะ เกิดเป็นชวานาและ
เมื่อได้ผลผลิตก็นำไปถวายพระสงฆ์แก้อกุลสังคม ตลอดจนการทำงานทำให้ท่านได้รับอานิสงส์ได้ดวงตา
เห็นธรรมเป็นคนแรกในพระพุทธศาสนานี้แน่นอน

การทำงานหรือกิจกรรมในพระพุทธศาสนาจึงมีความเกี่ยวเนื่องกันในหลากหลายมิติ ทั้งใช้
เป็นเครื่องมือในการสอนธรรมะ และเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อผลผลิตที่ได้มา จึงสามารถสรุป
ได้ว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรเพื่อการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพสามารถพึ่งพา
ตนเองได้ และมีคุณธรรม ดำรงตนอย่างสุจริตพร้อมทั้งมีจิตเมตตาแบ่งปัน และเกื้อกูลผู้อื่น

พระสงฆ์กับการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

พระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น มีวัดเป็นสถาบันที่มีความสำคัญมากต่อพระพุทธศาสนา กล่าวคือ วัดเป็นที่พำนักอาศัยศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เพื่อเป็นศาสนาทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ของพระภิกษุและสามเณร เมื่อศึกษาและพิจารณาในทางสังคมจากอดีตที่ผ่านมาแล้ว จะพบว่าวัดในพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย (สมศักดิ์ บุญปู, 2552) วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดในบทบาทเหล่านี้ ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและการร่วมมือ โดยนัยนี้ วัดกลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติ ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี และให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่งๆ ได้นอกจากการช่วยให้เกิดความสามัคคี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการประพฤติศีลธรรมในสังคมหมู่บ้านแล้ว ฐานะของพระสงฆ์ที่ได้รับความเคารพนับถือ น่าจะมีบทบาทสำคัญในการควบคุมทางสังคมระดับประเทศด้วย เพราะความเป็นที่เคารพนับถือของพระสงฆ์นั้น เป็นไปอย่างกว้างขวาง ทั่วทุกส่วนทุกชั้นของสังคม นับแต่พระมหากษัตริย์ลงมา (พระราชวรมนี (ประยูร ธูปโต), 2527)

ในการรับรู้ของสังคมอาจจะมองว่า การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของพระสงฆ์นั้น อยู่ที่ การเทศน์สอน การบรรยาย หรือพิธีกรรมแต่เพียงเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว กระบวนการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมเพื่อสังคมของพระสงฆ์นั้น มีความหลากหลายและปรับเปลี่ยนไปให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน ตลอดจนใช้เครื่องมือเทคโนโลยีเข้ามาช่วย ซึ่งพระพยอม กลฺยาโณ (2540) กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่เปลี่ยนไป เป็นการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยไว้ว่าพระสงฆ์จะต้องรู้เท่าทันสังคมที่เปลี่ยนไป เพราะพระสงฆ์ไม่ใช่มีหน้าที่เฉพาะชี้ทางให้ ประชาชนสงบจิตใจเท่านั้น แต่ต้องชี้ทางโลกให้แก่ประชาชนได้อย่างเหมาะสมอีกด้วย นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ประกอบกิจการ รวมทั้งความเชื่อที่ยึดกับหลักธรรมอันมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ซึ่งสอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2540) กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์และวัดไว้ ดังนี้ 1) พระสงฆ์สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ 2) พระสงฆ์ชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคม 3) ทำวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน 4) การบริหารจัดการทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการวัดหรือการปกครองคณะสงฆ์ เป็นไปเพื่อสนับสนุนวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ดังกล่าวข้างต้น นอกจากนั้น พระราชวรมนี (ป. อ. ธูปโต) ได้กล่าวไว้อีกว่า บทบาทของพระสงฆ์บทบาทตามหน้าที่ของพระสงฆ์คือ ธรรมทาน แปลว่า การให้ ธรรมะ การให้ธรรมะนั้นมีความหมายกว้างมากและคำว่าธรรมะในภาษาบาลีก็เป็นคำที่มี ความหมายกว้างที่สุดแต่ถ้าแยกประเภทใหญ่ๆ มี 2 อย่างคือความจริงกับความดีงาม เป็น เรื่องของปัญญาอย่างหนึ่ง คุณธรรมอย่างหนึ่ง การให้ธรรมะเป็นทาน หมายถึง การให้ ความรู้ ความเข้าใจและหลักแห่งความดีหรือหลักที่ จะให้เข้าถึงมนุษย์เข้าถึงสังคม และได้ประสพสิ่งที่ดีงามคือทำให้เกิดความรู้

ความเข้าใจในสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้อง ตั้งต้นแต่ความรู้สึกขั้นสูงสุดเข้าใจในชีวิตคืออะไร สภาวะที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลายเป็นอย่างไร ลงมาจนถึงความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับจริยธรรมในการดำรงชีวิตเป็นแง่ของสังขธรรม อย่างหนึ่ง จริยธรรมอย่างหนึ่ง รวมความคือ ช่วยเหลือประชาชนในทางปัญญา และในทาง คุณธรรมอันเป็นบทบาทหลัก

สรุปได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ด้วยการสื่อสารธรรมะให้กับสังคมให้เข้าถึงความจริงคือสังขธรรม และเกิดความดีงาม โดยใช้วัดเป็นพื้นที่บริหารจัดการสร้างกระบวนการให้เหมาะสมกับสังคมชุมชน และเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์จึงจำเป็นต้องปรับประยุกต์ให้เกิดความน่าสนใจ และกระตุ้นการเรียนรู้พร้อมทั้งสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นกับชุมชนและสังคม เกิดเครือข่ายประสานองค์กรที่อยู่ในพื้นที่ พร้อมทั้งเชื่อมโยงให้เข้ากับวิถีชีวิตของท้องถิ่นได้

สวนชักนาแพง แปลงที่นาเป็นสวนศึกษาธรรม

พระครูปลัดบัณฑิต อินทเมธี เป็นพระธรรมวิทยากรที่มีประสบการณ์ด้านการเผยแผ่เป็นที่ยอมรับ ด้านการพูด การบรรยาย การจัดกิจกรรมเพื่อเป็นกระบวนการเรียนรู้ธรรมะสำหรับเยาวชนและองค์กร ในนามพระวิทยากรกลุ่มธรรมะอารมณ์ดี นอกจากนั้นท่านยังรับภาระดูแลสำนักสงฆ์ป่าโมกขธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว ซึ่งถือเป็นบ้านเกิด เพื่อขับเคลื่อนงานที่ตนเองถนัด จึงจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ที่สำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้อย่างต่อเนื่อง มีการเข้าค่ายธรรมะสำหรับเยาวชน จัดบวชสามเณรภาคฤดูร้อน จัดปฏิบัติธรรมประจำปีสำหรับประชาชนทั่วไป จัดบุญประเพณีที่สอดคล้องกับวิถีพุทธและวิถีชุมชน ในแต่ละปีนั้นมีเยาวชนและประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมไม่น้อยกว่า 10,000 คน มีโรงเรียนในพื้นที่ใกล้เคียงส่งเด็กเข้ามาอบรม และสถานศึกษาเหล่านั้น ก็มีบางแห่งขาดแคลนงบประมาณ ทำให้ภาระการรับผิดชอบบางส่วนจึงอยู่ที่สำนักปฏิบัติธรรมจะต้องดูแล และให้การสนับสนุน ท่านจึงดำริพื้นที่ติดวัดอันเป็นที่ดินมรดกของครอบครัว ให้เป็นสวนโดยเริ่มต้นด้วยการขุดสระสร้างแหล่งน้ำ ปลูกมะนาว และทำนา จนได้ผลผลิตนำมาหล่อเลี้ยงผู้ที่เข้าอบรมปฏิบัติธรรมที่สำนัก ก่อนจะมีการพัฒนาพื้นที่โดยสร้างสะพานเข้าไปในที่นา พร้อมทั้งติดตั้งป้ายธรรมะ และใช้พื้นที่นาเป็นลานนาลานธรรม ไปด้วย

หลังจากที่พัฒนาพื้นที่ให้เอื้อต่อการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแล้ว ก็มีการปรับกิจกรรมให้มีการสอดคล้องกับการทำนา ดังนี้

1. จัดกิจกรรมลงแขกดำนาเกี่ยวข้าว โดยประชาสัมพันธ์ให้กับคนที่มีความสนใจ เข้าร่วมกิจกรรมลงแขกดำนา ซึ่งได้รับความตอบรับจากประชาชนทั้งในพื้นที่และทั่วไปอย่างดี มีโรงเรียนและองค์กรต่างๆ เข้าร่วม เป็นการสื่อสารประเพณีโบราณ และสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นกับชุมชน เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมนำไปต่อยอดในท้องถิ่นของตนเอง และเห็นคุณค่าของข้าวมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 1 กิจกรรมลงแขกดำนาของสวนอักษนาแพง ได้กลายเป็นกิจกรรมส่งเสริมความรักในครอบครัวไปด้วย เพราะมีพ่อแม่พาลูกหลานมาร่วมกิจกรรม (ภาพ: แพนเพจ สวนอักษนาแพง)

2. จัดกิจกรรมทำบุญกองข้าวใหญ่ เป็นบุญประเพณีหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิต นำข้าวที่ได้มาทำพิธีร่วมกับการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมประจำปี นอกจากนั้นยังมีชาวบ้านนำข้าวเปลือกมาร่วมบุญด้วยเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะมีการถวายข้าวเข้าวัด และจะนำไปมอบให้กับโรงเรียนเพื่อเป็นข้าวและอาหารกลางวันเด็กต่อไป เด็กที่มาดำนา เกี่ยวข้าว ก็จะได้กินข้าวที่ตนเองเป็นคนดำ เป็นคนเกี่ยว เกิดความสำนึกเห็นคุณค่าข้าวและอาหารมากขึ้น

3. สร้างห้องเรียนธรรมชาติมีชีวิต ขณะที่มีการดำนาหรือเกี่ยวข้าว ก็มีการสอดแทรกธรรมะไปด้วย และใช้ป้ายธรรมะต่างๆ ติดไว้และสร้างกระบวนการให้เกิดการเรียนรู้ธรรมะผ่านปริศนาธรรมที่ติดไว้ในบริเวณสะพานไม้ ทำให้เกิดการกระตุ้นการเรียนรู้สำหรับผู้สนใจและเยาวชนทั่วไปอย่างมาก

ภาพที่ 2 การใช้ป้ายปริศนาธรรมเพื่อการเรียนรู้ ประชาชนหรือเยาวชนที่เข้ามาในสวนอักษนาแพง จะได้รับความสบายใจในบรรยากาศที่ดี และเรียนรู้ธรรมะผ่านป้ายปริศนาธรรมไปด้วย (ภาพ: แพนเพจ สวนอักษนาแพง)

จากการศึกษาทำให้พบว่า รูปแบบการทำสวนเกษตรวิถีพุทธเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม: ศึกษากรณี สวนอักษนาแพ่ง สำนักปฏิบัติธรรมวัดป่าโมกษธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว นั้นมีความสอดคล้องกับกระบวนการสอนของพระพุทธเจ้าที่ใช้นาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารธรรมะ ปรับเปลี่ยนที่นาให้กลายเป็นห้องเรียนธรรมะ และนอกจากนั้นยังต่อยอดโดยจัดกระบวนการให้สอดคล้องกับท้องถิ่นในพื้นที่อันเป็นสังคมเกษตรกรรมพร้อมทั้งยังส่งเสริมให้เกิดกลไกการเกื้อกูลสังคม โดยนำผลผลิตที่ได้จากการทำสวนและนามอบให้กับโรงเรียนที่ขาดแคลน เป็นโครงการอาหารกลางวันสำหรับเด็ก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรเชิงพุทธ ด้วยทำนาให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ สวนอักษนาแพ่ง จึงแบ่งปัน และเกื้อกูลผู้อื่นได้ ทั้งด้านอาบิสทานคือผลผลิตจากการทำเกษตร ได้ช่วยเหลือคนอื่นให้มีข้าวกิน และธรรมทาน คือการแบ่งปันธรรมะเป็นห้องเรียนธรรมะให้ผู้สนใจได้ศึกษา น้อมใจไปในวิถีแห่งความดีงามต่อไป

บทสรุป

รูปแบบการทำสวนเกษตรวิถีพุทธเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ได้แก่ การเกษตรเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ธรรมะและพัฒนาตนผ่านวิถีการทำกิจกรรมเชิงพุทธ พึ่งพาตนเองได้ ใช้โอกาสจากการทำเกษตรเป็นเหตุให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติธรรม วัดและสถานศึกษาสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างห้องเรียนที่มีชีวิต เป็นพิพิธภัณฑ์กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ ที่สามารถศึกษาได้จริง ปฏิบัติจริง และเป็นไปเพื่อการพัฒนาชีวิตให้มีความดีงาม เกิดความสุขทั้งต่อตนเองและสังคม จากกรณีศึกษา สวนอักษนาแพ่ง สำนักปฏิบัติธรรมป่าโมกษธรรมาราม จังหวัดสระแก้ว ทำให้ทราบว่า วัดในพระพุทธศาสนานั้นสามารถที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้และพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนและประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความหลากหลาย เกิดประโยชน์และสร้างสุขให้กับชุมชนและสังคมได้เป็นอย่างดี จึงเหมาะที่จะนำไปเป็นรูปแบบพัฒนาหรือส่งเสริมให้เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

- ณัฐพล ชันธไชย. (2527). รายงานการวิจัยบทบาทของสถาบันสงฆ์ในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. (2540). ภาวะผู้นำความเป็นไปในสังคมและวิธีการแก้ไข. กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2544). พุทธธรรม (ฉบับเดิม). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระราชวรมนู (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2527). สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลดคิมทอง

พระพยอม กลฺยาโณ. (2540). *บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคม*. กรุงเทพมหานคร: ขาวสด, 19 กรกฎาคม 2540.

พระราชวรมุนี (ป. อ. ปยุตฺโต). (2527). *สถาบันและสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมศักดิ์ บุญปู. (2552). *พระสงฆ์กับการศึกษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์

สัมภาษณ์, พระครูปลัดบัณฑิต อินทเมธี. 25 ธันวาคม 2561

การตีความพุทธธรรมกับการสร้างสาธารณูปการในพระพุทธศาสนา:
กรณีศึกษาศาลาปฏิบัติธรรมอริยมรรค
สวนเวฬุวัน พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม
The Buddhist Interpretation and the Construction
of Public Facilities in Buddhism:
A Case Study of Ariyamak Dharma Practice Hall,
Weluwan Park, Phutthamonthon,
Nakhon Pathom Province

ดิเรก ดั่งลอย Direk Duangloy¹

มัลลิกา ภูมะธน Mallika Phumathon²

พระปลัดระพิน พุทธิสาร Phrapalad Raphin Buddhisar³

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการตีความในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏสิ่งสร้างทางพระพุทธศาสนา ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร งานวิจัย และการสังเกตจากสิ่งสร้างในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า การก่อสร้างสิ่งสร้างในบริเวณพุทธมณฑล เป็นการก่อสร้างที่เนื่องด้วยอุদ্มคติ และแนวทางการสร้างพระพุทธศาสนาโดยการสร้างพุทธมณฑลนั้น เป็นการก่อสร้างที่สัมพันธ์กับอายุพระพุทธศาสนา 2500 ปี เมื่อเจาะจงไปที่สวนเวฬุวันอันเป็นที่ตั้งของศาลาอริยมรรค ก็เป็นการสร้างที่ผสมผสานเข้ากับแนวคิดและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของการสร้างศาลา 8 หลัง โดยศาลาแต่ละหลังมีหอกมูม มีคานาค้ำเป็นระแนงกันทำด้วยไม้ 3 ช่อง ระแนง 12 ซี่ ค้ำยัน 3 แฉก สองช่อง อันสัมพันธ์กับหลักธรรมว่าด้วยหลักอริยมรรค 8 หลักทศ 6 ไตรสิกขา 3 หรือพระไตรรัตน์ เป็นต้น เป็นการผสมผสานเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องระหว่างสิ่งสร้างในพระพุทธศาสนากับหลักคำสอนที่บูรณาการผสมผสานเข้าด้วยกัน

คำสำคัญ: การตีความทางพระพุทธศาสนา, การสร้างสาธารณูปการ, สวนเวฬุวัน, ศาลาอริยมรรค

¹ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

² คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

³ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

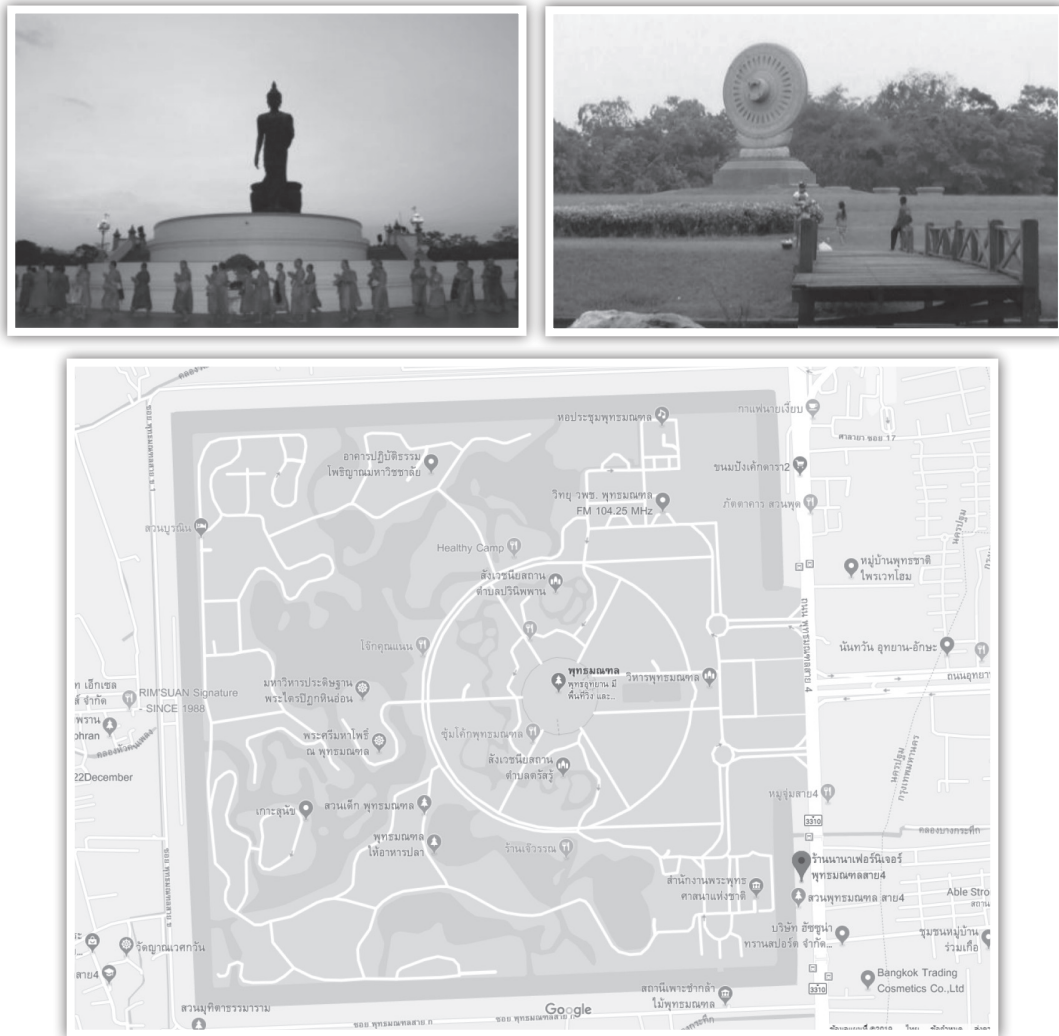
The purpose of this article is to study the interpretation of Buddhism and the Buddhist constructions. The method of study was document study from research papers and observation from buildings in Buddhism. The results of the study showed that construction of buildings in Phutthamonthon area is a construction due to the ideals and ideas of Buddhism. It is a construction that related to Buddhism age of 2500 years. When specifically to the Weluwan Park which is the location of Sala Ariyamakkha Hall, it is a creation that combines with the concepts and principles of Buddhism. The building construction of 8 pavilions, and each of which has six corners with beams as laths made of wood, 3 holes, 12 spokes, there are three partition lobes for two holes in relation to the doctrine of Noble Eightfold Path, Disà 6, the Threefold training or Triple Gem, etc. Buddhist principles are harmonized and integrated between Buddhist buildings and doctrines.

Keyword: Buddhist Interpretation, Construction of Public Facilities, Weluwan Park, Ariyamak Dharma Practice Hall

บทนำ

ด้วยมีโอกาสนในการเข้าร่วมปฏิบัติธรรมกับนิสิต จำนวนประมาณ 499 รูป ที่พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ระหว่าง 13-14 ธันวาคม 2562 โดยมีผู้บริหารคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ พระวิปัสสนาจารย์ ช่วยกันอำนวยความสะดวกดูแลนิสิต ในวันแรก 13 ธันวาคม 2562 ภาคพิธี การเปิด มีพระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. อติตอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรรมการมหาเถรสมาคม,ร.ก.เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เป็นประธานในวันแรก และเมื่อ 22 ธันวาคม 2562 พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. (อธิการบดี) ได้เยี่ยมกิจกรรมโครงการให้กำลังใจการปฏิบัติแก่นิสิต และวันที่ 23 ธันวาคม 2562 เวลา 18.30 น. พระเทพพรเมธี, รศ.ดร. (รองอธิการบดี) ได้เป็น ประธานในพิธีปิด ทั้งหมดเป็นภาพรวมๆ ของการปฏิบัติธรรม แต่จุดสนใจของผู้เขียนอยู่ตรงที่ว่า เมื่อเข้าไปสัมผัสบรรยากาศพุทธมณฑลในองค์รวม พบว่าพื้นที่ทั้งหมดถูกออกแบบเพื่อพระพุทธ ศาสนา ประหนึ่งเป็นดินแดนของพระพุทธศาสนาทั้งหมด นับแต่เริ่มต้นของการสร้าง ปราบปรามเหตุ อายุพระพุทธศาสนา 2500 ปี หรือกิ่งพุทธกาล รวมทั้งสิ่งสร้างเสนาสนะอื่นๆ หรือคติการสร้าง อื่นๆ ว่าด้วยพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ อาทิ สังเวชนียสถาน 4 ตำบล ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา ปรีณิพาน พระพุทธรูปปางลีลา หินสลักธรรมจักร ต้นศรีมหาโพธิ์ พระไตรปิฎกหินอ่อน หอประชุม

พุทธมณฑล พิพิธภัณฑ์ และหอสมุดทางพระพุทธศาสนา สถาบันวิทยุพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สวนป่าเวฬุวัน เป็นต้น แต่เมื่อจำเพาะไปยังเสนาสนะที่มานั่งปฏิบัติหรือใช้อยู่ คือสวนเวฬุวัน (ป่าไผ่) และศาลาอริยมรรค ศาลามรรค 8 ก็เรียก จึงให้ต้องมาตริกตรองถึงที่มาและจุดเริ่มของการสร้างอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาที่สวนป่าเวฬุวันแห่งนี้ ดังนั้นการเขียนบทความนี้ประสงค์นำแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ถูกประยุกต์อยู่ในสิ่งก่อสร้างของศาลาอริยมรรคนี้อาถรรพณ์ธรรมพร้อมนำเสนอเพื่อใช้เป็นแบบ หรือการสร้างสถาปัตยกรรมอย่างมีแนวคิด หลักคิด ปรัชญา ในพระพุทธศาสนา เชื่อมกับมิติของการบริหารสาธารณูปการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จะเป็นประโยชน์ในการสื่อสารคำสอน รักษาคำสอนผ่านงานสถาปัตยกรรมด้วย

ภาพที่ 1 พุทธมณฑลกับแนวคิดของความเป็นพระพุทธศาสนา 2500 ปี (ภาพ: คณะสังคมศาสตร์

22 ธันวาคม 2562, ออนไลน์: <https://pantip.com/topic/39230245>, 29 ธันวาคม 2562)

ประวัติและการพัฒนาการของพุทธมณฑล จ.นครปฐม

“พุทธมณฑล” เป็นโครงการที่เริ่มขึ้นโดย “จอมพล ป. พิบูลสงคราม” ดังปรากฏในงานวิจัยเรื่อง “การออกแบบผังเมืองสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม (พ.ศ.2475-2487): ลพบุรี, สระบุรี และเพชรบูรณ์” (ณัฐฐานิย์ คะเชนทร์, 2558) เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2487 รัฐบาลไทยภายใต้การนำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้พยายามออกกฎหมายย้ายเมืองหลวงไปยังเพชรบูรณ์ และเนื่องจากใกล้กำหนด 25 พุทธศตวรรษ จึงได้ออกพระราชกำหนดพุทธมณฑลบุรีมณฑล ในวันที่ 22 และ 24 กรกฎาคม 2487 รัฐสภาไม่อนุมัติพระราชกำหนดทั้งสองฉบับ ที่ผู้ศึกษาเสนอว่า “เป็นส่วนหนึ่งของนโยบาย สร้างชาติและไทยอารยะ ซึ่งสะท้อนอุดมการณ์ทางการเมือง และความเป็นเอกภาพตามแบบลัทธิฟาสซิสต์อีกด้วย” นอกจากนี้ยังมีผู้วิจารณ์ว่าโครงการดังกล่าวมีจุดประสงค์เพื่อมิให้ฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดในเขตที่ประกาศเป็นพุทธสถานอย่างไรก็ตามพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑลได้ถูกยกเลิกโดยรัฐสภา ในกาลต่อมาเมื่อจอมพล ป. ไม่ได้อยู่ในอำนาจแล้ว อย่างไรก็ตามหลังเหตุการณ์ทางการเมืองต่างๆ ผ่านพ้นไป จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้กลับมาบริหารราชการแผ่นดินอีกครั้งและสานต่อโครงการดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2495 ได้ดำริจัดสร้างปูชนียสถานเพื่อเป็นพุทธบูชาและเป็นพุทธานุสรณียสถาน เนื่องในวโรกาสมหามงคลกาลที่พระพุทธศักราชเวียนมาบรรจบครบรอบ 2,500 ปี ซึ่งครบในวันวิสาขบูชา ปี พ.ศ. 2500 เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ไปทรงประกอบพิธีก่อฤกษ์พุทธมณฑล ณ บริเวณที่จะก่อสร้างพระพุทธรูปประธานพุทธมณฑล ณ สถานที่ซึ่งต่อมาเป็นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม (เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอนครชัยศรีและต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอพุทธมณฑลตามลำดับ) การก่อสร้างได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 ภายใต้อาณัติของกรมการศาสนาเป็นเจ้าของเรื่องใช้เงินงบประมาณของรัฐและการบริจาคของประชาชน อีกทั้งการจัดสร้างพุทธมณฑลได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้งานก่อสร้างพุทธมณฑลได้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ทำให้การก่อสร้างได้สำเร็จก้าวหน้าไปอย่างมาก ทั้งในช่วงนั้นเหตุการณ์ใกล้ถึงปีเฉลิมฉลองการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปีใน พ.ศ. 2525 ด้วย การก่อสร้างพุทธมณฑลได้ดำเนินการมาแล้วเสร็จสมบูรณ์ในสมัยที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (พ.ศ. 2463-2562) ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2523-2531) เมื่อสร้างองค์ “พระศรีศากยเทวตพลญาณ ประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์” โดยได้รับแรงบันดาลใจมาจากพระพุทธรูปลีลาสมัย

สุโขทัย แต่ประยุกต์ให้เป็นประติมากรรมร่วมสมัย ซึ่งศิลป์ พีระศรี (Corrado Feroci, พ.ศ. 2435/1892-2505/1962) ชาวอิตาลีผู้มารับราชการในประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ผู้บุกเบิกงานด้านศิลปะของไทย ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากร ได้เป็นผู้ออกแบบได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกแบบพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระพุทธรูปภูมิตั้งไม่ใช่องค์พระพุทธรูปเจ้าจริง เป็นแต่เพียงสิ่งแทนอันหมายถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เท่านั้น ถ้าพูดในด้านความรู้สึกแห่งจิตใจแล้วควรเป็นแบบ Idealistic แต่อย่างไรก็ตามขอให้เป็นที่ของศิลปินผู้ออกแบบ จะเป็นแบบไหนก็ได้ขอให้เกิดความรู้สึกก็แล้วกัน” แบบร่างของพระพุทธรูปที่ศิลป์ พีระศรี ได้ออกแบบนั้น จึงแสดงออกมาในลักษณะของ “Idealistic” หรือแบบอุดมคติ คือมีลักษณะของแบบคลาสสิกแบบกรีกโบราณ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จประกอบพิธีสมโภช เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2525

ภาพที่ 2 บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเริ่มต้นและสร้างพุทธมณฑล จอมพล ป.พิบูลสงคราม, พลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, และศิลป์ พีระศรี (ภาพออนไลน์ : <https://pantip.com/topic/39230245>, 29 ธันวาคม 2562)

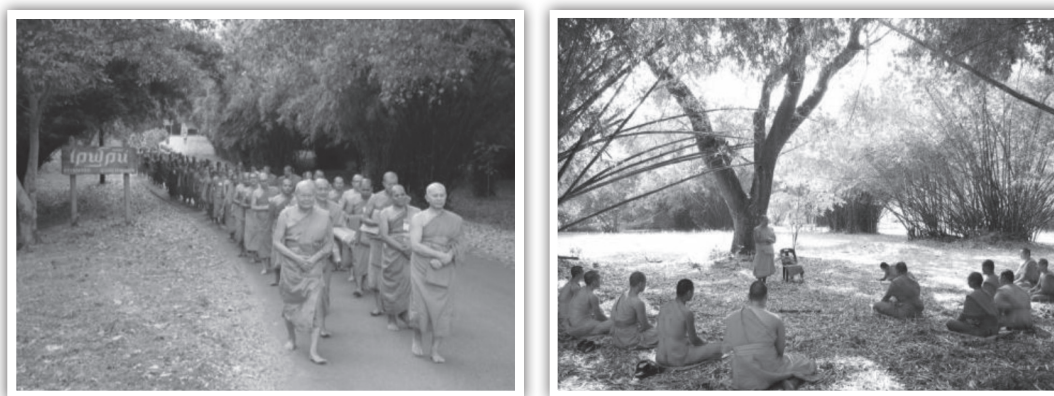
แนวคิดในการสร้างพุทธมณฑล จึงเป็นสิ่งสร้างที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา आयพระพุทธศาสนา 2500 ปี ตราสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ที่มีการค้นพบใบเสมาธรรมจักร กวางหมอบ เชื่อมโยงว่าพระพุทธศาสนาเคยเจริญรุ่งเรืองที่นครปฐม (เมืองแห่งแรกในประวัติศาสตร์ไทย?) การสร้างหอพระไตรปิฎก พิพิธภัณฑ์ทางพระพุทธศาสนา หอสมุดพระพุทธศาสนา สังกะยานีสถานในพระพุทธศาสนา สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ พระพุทธรูปปางลีลา อันเป็นเอกลักษณ์ ออกแบบสร้างโดยศิลป์ พีระศรี ผู้ริเริ่มและนำแนวศิลปสมัยใหม่มาเผยแพร่เริ่มในประเทศไทย รวมไปถึงสถานีวิจัยพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ส่วนป่าเวฬุวัน และอื่นๆ อีกจำนวนมากในบริเวณพุทธมณฑล

ดังนั้น พุทธมณฑลจึงเกิดขึ้นด้วย ประเด็นทางการเมือง และเศรษฐกิจ ว่าด้วยอำนาจและการต่อรองระหว่างกันและกัน และที่สำคัญพุทธมณฑลเป็นการร่วมด้วยช่วยกัน (สามัคคีธรรม) เพราะชาวพุทธและห้างร้านร่วมบริจาคร่วมกันจัดสร้างนอกเหนือจากงบประมาณของรัฐ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองถึงพุทธกาลของพระพุทธศาสนา ความเป็นมาและพัฒนาการของพุทธมณฑลจึงเป็นมรดกของพระพุทธศาสนาและชาวพุทธ โดยถูกใช้ประโยชน์ในการจัดงานเฉลิมฉลองทางด้านพระพุทธศาสนา หรือกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ใช้เป็นสถานที่ในการพักผ่อนหย่อนใจ ออกกำลังกาย ทำกิจกรรมเชิงชุมชน ครอบครัว ได้นอกจากนี้พุทธมณฑลได้เป็นต้นแบบให้เกิดพุทธมณฑลจังหวัดของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศ เพื่อเป็นสถานที่ในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของแต่ละจังหวัดในแผนปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ 6 บวก 1 ที่หมายถึงรณรงค์ให้มีการสร้างพุทธมณฑลทุกจังหวัดให้เป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา (พระราชวรเมธี และคณะ, 2560: 20)

วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา กับความเป็นมาของส่วนป่าเวฬุวัน

แนวคิดในเรื่องวัดแห่งแรกเกิดจากการที่ พระเจ้าพิมพิสารมีความต้องการถวายอุทยานเวฬุวันว่า “หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวฬุวันนั้น แต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธองค์ทรงรับอารามแล้ว ทรงแสดงธรรมมิทราให้พระเจ้าพิมพิสารสมาทานอาจหาญรื่นเริง ต่อมาพระพุทธองค์ได้แสดงธรรมรับสั่งกับพระภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม” (วิม. (ไทย) 4/59/71-72) ดังนั้นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และสถานที่เนื่องด้วยการอยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจึงเกิดขึ้นในครั้งกระนั้น รวมทั้งแนวคิดวัดแห่งแรกครั้งพุทธกาลยังมาเป็นคติหลักคิดในการสร้างสวนเวฬุวันที่พุทธมณฑล รวมถึงการสร้างและตั้งชื่อวัดเวฬุวันในเกือบทุกจังหวัดของประเทศไทย เช่น ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน จังหวัดขอนแก่น (สุชาติ บางวิเศษ, สมชาย ลำดวน, มนตรี ศรีราชเลา, 2017: 157-165) วัดเวฬุวัน ตำบลบางพูด อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี (สันฐิติ ยรรยงเมธ 2016: 73-84) วัดเวฬุวรรณาราม อำเภอขลุง จันทบุรี วัดเวฬุวัน อำเภอเมืองชลบุรี ชลบุรี วัดเวฬุวัน อำเภอสองพี่น้อง สุพรรณบุรี วัดเวฬุวัน (เขาจีนแล) อำเภอเมืองลพบุรี ลพบุรี วัดเวฬุวันป่าไผ่ อำเภอปากช่อง นครราชสีมา วัดเวฬุวันคีรีวงศ์ อำเภอหนองปรือ กาญจนบุรี วัดเวฬุวัน อำเภอทองผาภูมิ กาญจนบุรี วัดเวฬุวัน อำเภอบรรพตพิสัย นครสวรรค์ วัดเวฬุวนาราม อำเภอบางเลน นครปฐม วัดเวฬุวัน อำเภอหนองบัว นครสวรรค์ วัดเวฬุราชิน เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร วัดป่าเวฬุวัน อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน อำเภอน้ำพอง ขอนแก่น โรงเรียนวัดเวฬุวัน อำเภอขลุง จันทบุรี วัดดงทับมอญ (วัดเวฬุวัน) อำเภอนายายอาม จันทบุรี วัดเวฬุวัน อำเภอแม่สอด ตาก วัดเวฬุวัน อำเภอสหสันต์ กาฬสินธุ์ วัดเวฬุวัน อำเภอหนองเรือ ขอนแก่น วัดเวฬุวัน อำเภอเมือง ร้อยเอ็ด

ร้อยเอ็ด วัดเวฬุวัน (วัดปันเจียง) อำเภอสารภี เชียงใหม่ วัดเวฬุวัน อำเภอคอนสาร ชัยภูมิ วัดเวฬุวัน(ธรรมยุต) อำเภอบางสะพาน ประจวบคีรีขันธ์ สำนักสงฆ์วัดเวฬุวัน อำเภอเมืองชลบุรี ชลบุรี วัดเวฬุวันบ้านตะไก่ อำเภอลำปลายมาศ บุรีรัมย์ วัดเวฬุวันอำเภอ กระบุรี ระนอง ถึงแม้จะมีชื่อวัดโดยตรงแต่ก็เนื่องด้วยไฟ หรือสวนไฟซึ่งมีสองนัยคือที่ตั้งประกอบด้วยไฟ หรือมีการปลูกชนิดของไฟ ดังปรากฏวัดไฟโรงวัวอำเภอสองพี่น้อง สุพรรณบุรีวัดไฟเลี้ยง เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร วัดไฟเหลือง อำเภอบางบัวทอง นนทบุรี วัดไฟล้อม เกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด นนทบุรี เป็นต้น หรือในศรีลังกาก็มีวิทยาลัยชื่อว่าเวฬุวัน (Veluwana Collage) จัดสร้างเมื่อ 11 June 1951 ที่ก่อตั้งโดย สมาคมชาวพุทธในนามวัดเวฬุวัน (Veluwarama temple) วัดเก่าแก่อีกแห่งหนึ่งในศรีลังกา ตั้งอยู่ที่ถนนเวฬุวัน (Veluwana Road) เมืองโคลอมโบ Colombo หรือในญี่ปุ่นก็มีวัดที่ชื่อวัดโฮโคคุจิ หรือวัดสวนไฟ (Hokokuji Temple) ดังนั้นคิดว่าด้วยไฟ หรือเวฬุวัน วัดแห่งแรกในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากการถวายเป็นพุทธบูชาโดยพระเจ้าพิมพิสารแต่ครั้งพุทธกาล เนื่องต่อมาเป็นคติของการสร้างวัดหรือสร้างวัดและภูมิศาสตร์ของวัดอันเนื่องด้วยไฟ “เวฬุวัน” เพื่อเป็นพุทธานุสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าในฐานะศาสดาผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนาและทำให้พระพุทธศาสนาเนื่องต่อมา 2500 ปีในคราวอายุพระพุทธศาสนาเท่าศักราช การเฉลิมฉลองนั้นจึงปรากฏที่พุทธมณฑลและสิ่งสร้างอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาสวนเวฬุวัน ศาลาอัฐมรรค ว่าด้วยเป้าหมายหรืออุดมคติในทางพระพุทธศาสนาด้วย

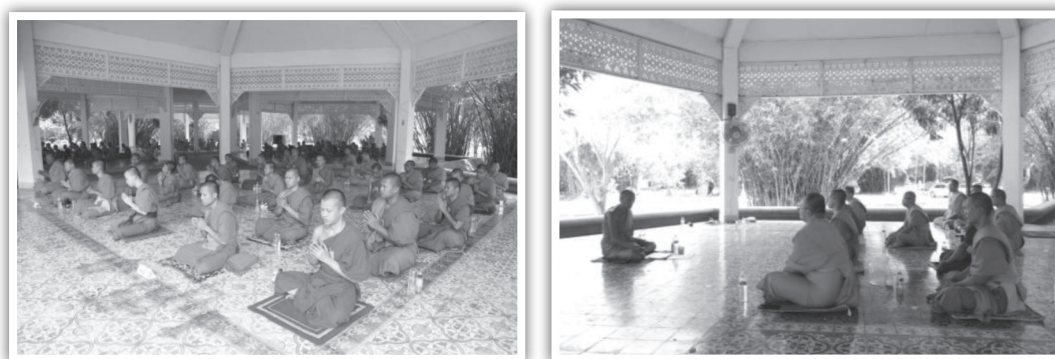
ภาพที่ 3 การปฏิบัติธรรมของนิสิตคณะสังคมศาสตร์ มจร ที่สวนเวฬุวัน ประจำปี 2562

(ภาพ: คณะสังคมศาสตร์ 17 ธันวาคม 2562)

ศาลาอริยมรรค 8 หลัง 6 เหลี่ยม เพื่อการปฏิบัติธรรม

ศาลาปฏิบัติธรรมกรรมฐาน เป็นอาคารเพื่อใช้ในการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน อยู่บริเวณสวนเวฬุวัน เป็นอาคารสถาปัตยกรรมไทย ก่ออิฐถือปูน คนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาทรงปั้นหยา ผสมจั่ว มุงด้วยกระเบื้อง ลักษณะอาคารเป็นรูปแปดเหลี่ยมเชื่อมติดต่อกันทั้ง 8 หลัง มีป้าย

ข้อความด้านหน้าอาคารว่า “ศาลาปฏิบัติธรรมกรรมฐาน เป็นอาคารเพื่อใช้ในการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน อยู่บริเวณสวนเวฬุวัน ลักษณะอาคารเป็นรูปหกเหลี่ยมเชื่อมติดต่อกันทั้งหมด 8 หลัง - Meditation Halls The Group of Eight Connecting six-angle Hall in Build for visitors who are interested to learn and practice meditation” เป็นศาลาที่ใช้การก่ออิฐฐานยกสูงให้ระดับสูงประมาณ 150 เซนติเมตร จากพื้นดิน มีระเบียงและทางเดินทางถึงกัน เป็นกระเบื้องปูพื้นมีทางขึ้น เป็นทางเดียวคือด้านหน้า หลังคาก่อทึบแทนผ้าและใช้กระเบื้องมุงอีกชั้นเพื่อความงดงามและเป็นศิลปะแบบทรงปั้นหยา มีองค์ประกอบเครื่องไม้ ที่กระทำขึ้นภายหลังเป็นระแนง ไม้เกาะสลัก เป็นคันทวย ค้ำยัน เป็นแผงไม้ที่ติดอยู่ตรงช่องเสา ทุกช่อง ของคานที่เชื่อมกับหลังคา แกะเป็นลวดลาย ฉลุโปร่ง หนาประมาณ 2-5 เซนติเมตร สูง 40-50 เซนติเมตร (คล้ายหย่อง แผงไม้ที่ติดอยู่ตรงช่องลมของหน้าต่างในบ้านแบบไทย) ความยาวเชื่อมต่อกันระหว่างเสาประมาณ 2-3 เมตร โดยประมาณ อาคารทุกหลังแยกสวนกันเป็นยกพื้นสำหรับนั่ง สูงประมาณ 10-20 เซนติเมตร ที่สามารถรองรับผู้ปฏิบัติธรรมประมาณ 30-50 คนในแต่ละหลังได้ ในแต่ละหลังจะประกอบด้วยเหลี่ยมหรือมุม ทั้งหมด 6 เหลี่ยม ใช้ประกอบกิจทางศาสนา เมื่อสำรวจจากข้อมูลทางสื่อออนไลน์ มีการเข้ามาใช้ของนิสิตมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นเวลาหลายสิบปีต่อเนื่อง กระทั่งปัจจุบัน รวมทั้งมีองค์กรทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ เข้ามาใช้ประโยชน์กันตามโอกาส โดยศาลาทั้ง 8 หลัง ประกอบกันรวมเรียกตามชื่อที่ปรากฏว่า ศาลาอมรรค 8 หรือศาลาอริยมรรค โดยลักษณะของอาคารสร้างอยู่ในสวนไผ่ (เวฬุวัน) มีเป้าหมายเพื่อการใช้ในการปฏิบัติธรรมและพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายและประโยชน์สำหรับการสืบสานและรักษาพระพุทธศาสนา

ภาพที่ 4 ศาลาอริยมรรค สถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมของพระภิกษุและชาวพุทธ กับกิจกรรมการปฏิบัติธรรมประจำปี 2562 ของนิสิตคณะสังคมศาสตร์ มจร ที่สวนเวฬุวัน
(ภาพ: คณะสังคมศาสตร์ 17 ธันวาคม 2562)

ภาพที่ 5 การปฏิบัติธรรมของนิสิตคณะสังคมศาสตร์ มจร ที่สวนเวฬุวัน
(ภาพ: พระมหาชาติชาย ญาณาวชิโร, ป.ธ.9: 22 ธันวาคม 2562)

การตีความหลักพุทธธรรม “ถอตรัสธรรม” สิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนา

จากการเข้าร่วมกิจกรรมในหลายๆ ครั้ง มองไป พิจารณาไป เสพความคิดของผู้สร้างและคติที่จะพึงถ่ายทอดว่าผู้สร้างและผู้ออกแบบการก่อสร้างกำลังคิดอะไร? สะท้อนคิดบริบทการสร้าง ศาลาปฏิบัติธรรมถูกอธิบายความผ่านหลัก “อริยมรรค 8” กับ ศาลาหกเหลี่ยม แปดหลัง ซึ่งสะท้อนความเชื่อมโยงสิ่งสร้างกับหลักคิดทางพระพุทธศาสนา จะพบเลข 1 2 3 4 6 8 12 24 ที่ปรากฏในสิ่งสร้างทั้งเป็นเหลี่ยม เป็นช่อง หรือเป็นมุม ปรากฏอยู่ ซึ่งอธิบายได้ถึง (1) นิพพาน เป็นเป้าหมายสูงสุดของชาวพุทธผู้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา (2) ปธาน 2 ความเพียรหรือการปฏิบัติธรรมที่สามารถกระทำได้ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ (3) พระรัตนตรัย 3 สิ่งเชื่อสูงสุดของชาวพุทธอันประกอบด้วยพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ หรือ (3) ไตรสิกขา 3 กระบวนการพัฒนามนุษย์ตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกลไกในการพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา (4) อริยสัจ 4 องค์คุณแห่งการตรัสรู้ธรรมโดยมีเป้าหมายเพื่อเชื่อมโยงไปยังอริยมรรค เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ (6) อภิญญา เป็นองค์ธรรมที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเนื่องด้วยธรรมไปสู่ฌาน สมาบัติ (12) ปฏิจจสมุปบาท ความเป็นเหตุเป็นผล หรือเหตุสุ่ผล ในวงจรปฏิจจสมุปบาท วงจรของการตัดบ่วงของเหตุสุ่ผล 1/2) อวิชชาปจจยา สงขาร เพราะอวิชชา เป็นปัจจัย สังขาร จึงมี 3) สงขารปจจยา วิญญาณ เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณ จึงมี 4) วิญญาณปจจยา นามรูป เพราะวิญญาณ เป็นปัจจัย นามรูป จึงมี 5) นามรูปปจจยา สฬายตน์ เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะ จึงมี 6) สฬายตน์ปจจยา ผัสส เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะ จึงมี 7) ผัสสปจจยา เวทนา เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนา จึงมี 8) เวทนาปจจยา ตณหา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหา จึงมี 9) ตณหาปจจยา อุปาทาน เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทาน จึงมี 10) อุปาทานปจจยา ภโว เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพ จึงมี 11) ภวปจจยา ขาติ เพราะภพเป็นปัจจัย ขาติ จึงมี 12) ขาติปจจยา ชรามรณ เพราะขาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ จึงมีโสภปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสา สมภวนติ ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์โทมนัส และความคับแค้นใจ

ปัจจัย 24 ลักษณะหรืออาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ที่สิ่งหนึ่งหรือสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง เป็นองค์ประกอบที่ช่วยเอื้อ เกื้อหนุน ค้ำจุน เป็นเหตุ หรือเป็นเงื่อนไขให้สิ่งอื่น หรือสภาวะธรรมอย่างอื่น เกิดขึ้น คงอยู่ หรือเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง อันประกอบด้วย

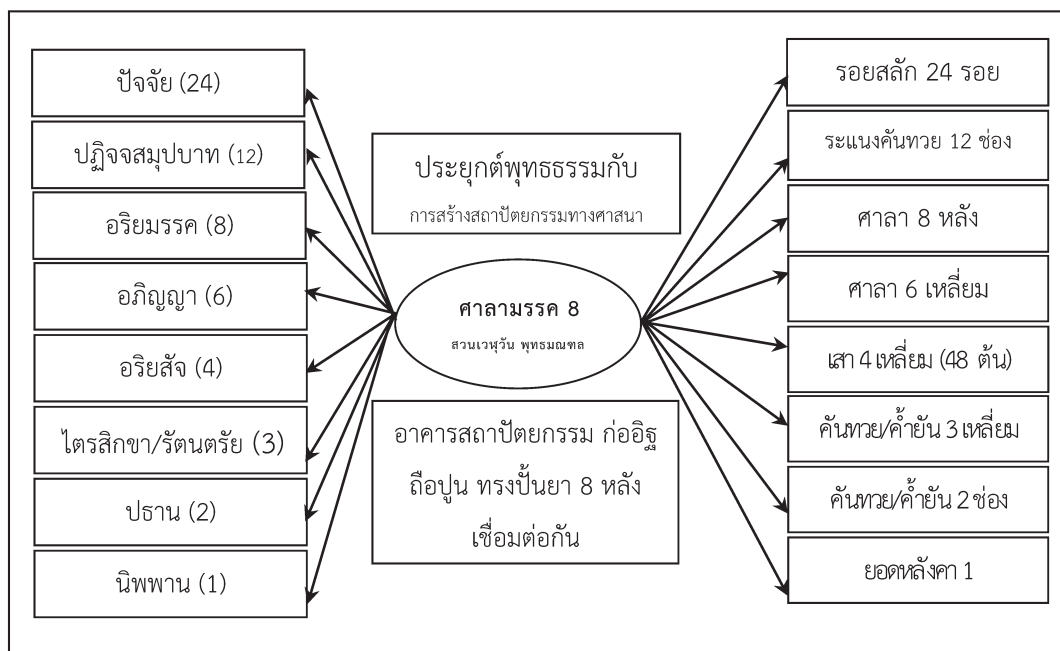
- 1) เหตุปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นเหตุ 2) อารัมมณปัจจัย 3) อธิปตียปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นเจ้าใหญ่
- 4) อนันตรปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่องไม่มีช่องระหว่าง 5) สมันตรปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่องทันที 6) สหชาติปัจจัย (ปัจจัยโดยเกิดร่วมกัน) 7) อัญญมัญญปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นอาศัยซึ่งกันและกัน 8) นิสสยปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นที่อาศัย 9) อุปนินิสสยปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นเครื่องหนุนหรือกระตุ้นเร่ง 10) ปุโรชาตปัจจัย ปัจจัยโดยเกิดก่อน 11) ปังณาชาตปัจจัย ปัจจัยโดยเกิดหลัง
- 12) อาเสวนปัจจัย ปัจจัยโดยการซ้ำบ่อยหรือทำให้ชิน 13) กรรมปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นกรรมคือเจตจำนง 14) วิปากปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นวิปาก 15) อาหารปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นอาหาร คือเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง 16) อินทริยปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นเจ้าการ 17) ฌานปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นภาวะจิตที่เป็นฌาน 18) มรรคปัจจัย ปัจจัยโดยเป็นมรรค 19) สัมปยุตตปัจจัย ปัจจัยโดยประกอบกัน
- 20) วิปยุตตปัจจัย ปัจจัยโดยแยกต่างหากกัน 21) อัตถปัจจัย ปัจจัยโดย[ต้องมีอยู่] 22) นัตถิปัจจัย (ปัจจัยโดย[ต้อง]ไม่มีอยู่) 23) วิคตปัจจัย ปัจจัยโดย[ต้อง]ปราศไป 24) อวิคตปัจจัย ปัจจัยโดย[ต้อง]ไม่ปราศไป

จากการร่วมกิจกรรมกับนิสิตตลอดระยะเวลาหลายวัน สังเกต และพยายามอธิบายความที่มีป้ายด้านหน้าว่า ศาลาแปดเหลี่ยม ประกอบด้วยกลุ่มอาคารทั้งหมด 8 หลัง ประกอบกันรวมเรียกตามชื่อที่ปรากฏว่า ศาลามรรค 8 หรือศาลาอริยมรรค และในแปดหลังนั้น จะเชื่อมถึงกันทั้งหมด (หากใช้ศาสตร์ของเลข 8 ในคติของคนจีนจะหมายถึงโชคลาภ) เชื่อมกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น คันทวน/ค้ายัน 2 ช่อง มี 3 ส่วน มีไม้ฉลุในแต่ละส่วน 4 ชิ้น รวมทั้งหมด 12 ชิ้น มีการฉลุเป็นลายดอกไม้ จำนวน 12 ชิ้น 12 ดอก และมีลายรวมกัน 24 ลายฉลุ ตัวเลขเหล่านี้สามารถอธิบายด้วยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอันสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานร่วมกันของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา อันเป็นตัวส่งต่อโดยมีเป้าหมายเป็นหลักพุทธธรรม คือนิพพาน ในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นเหตุปัจจัยและเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาได้

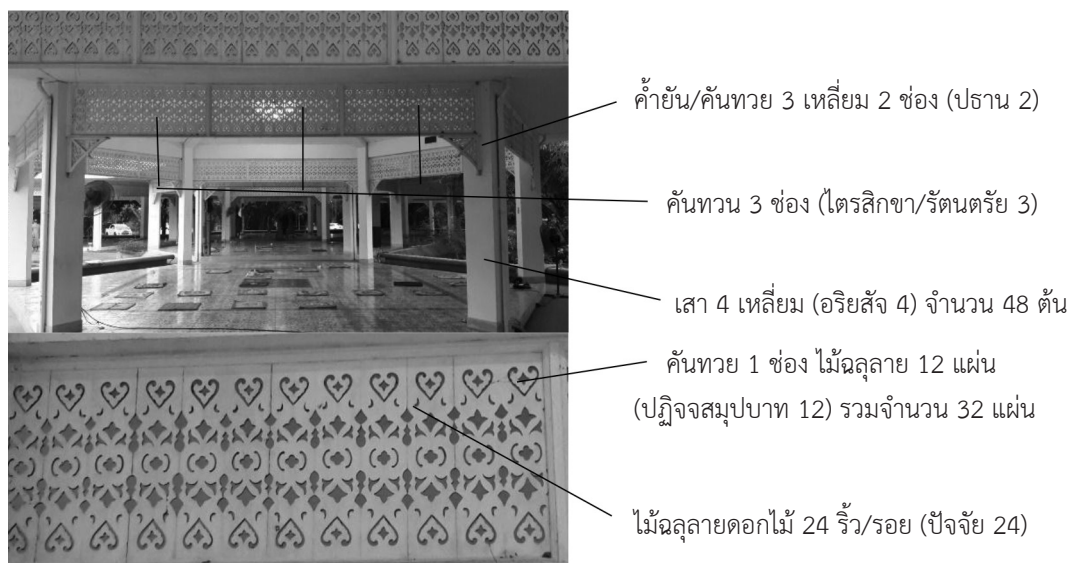
ดังนั้น ในกระบวนการทำงานของจิต ตามสภาพธรรมที่เกิดขึ้นอันเนื่องด้วยหลักธรรมเป็นแนวทางปฏิบัติที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ในส่วนคติการสร้างศาลาอริยมรรค 8 หลัง 6 เหลี่ยม ที่สวนเวฬุวัน พุทธมณฑล เป็นการนำหลักคำสอนบรรจุไว้ในสิ่งสร้าง ส่วนผู้เขียนนำมาถอดความจากสิ่งสร้าง เป็นองค์ความรู้ที่เนื่องด้วยคติการสร้างในพระพุทธศาสนา ประยุกต์ประสานรวมระหว่างสิ่งสร้างกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

ตารางที่ 1 กรอบแนวคิดที่เชื่อมระหว่างหลักธรรม แนวคิดในการก่อสร้างสาธุการูปการ และรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม

สถาปัตยกรรม/สิ่งสร้าง	หลักธรรม	การบูรณาการกับการสร้าง
อาคารทรงไทยประยุกต์ ก่ออิฐถือปูน จำนวน 8 หลัง 6 เหลี่ยม เสา 48 ต้น หลังคาทรงปั้นหยาประยุกต์ ประกอบด้วยเครื่องไม้ มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็น อาคารโรงเรียนสำหรับ สวดมนต์และการปฏิบัติ ธรรมภายในส่วนป่าเวฬุวัน หมายเหตุ: การนำเสนอนี้ มีเป้าหมายเพื่อสะท้อน สถาปัตยกรรมทางพระพุทธ ศาสนา ที่เรียกเป็นทาง การของคณะสงฆ์ว่า “สาธุการูปการ” การสร้าง สิ่งใช้ทางศาสนาหาก ดีความหรือสามารถอธิบาย ด้วยหลักคิดปรัชญาทาง พระพุทธศาสนาได้ด้วยจะ เป็นประโยชน์ทั้งในส่วน ของการอธิบายคำสอนและ ปรัชญาทางพระพุทธศาสนา ได้ด้วย เป็นต้น	(1) ปัจฉยการ 24 (2) ปฏิจจสมุปบาท 12 (3) อริยมรรค 8 ข้อ #ย่อลงเหลือ 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกอีกอย่างว่า ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) (ศีล: สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ, สัมมาอาชีวะ) (สมาธิ: สัมมามายามะ, สัมมาสติ, สัมมาสมาธิ) (ปัญญา: สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ) (4) อภิญญา (6) (5) อริยสัจ (4) (6) ไตรสิกขา (3) (7) รัตนตรัย (3) (8) ปธาน (2) (9) นิพพาน (1)	การอธิบายถึงสวนเวฬุวัน สถานที่ทางพระพุทธศาสนา การสร้าง ศาลาปฏิบัติธรรม ที่มีเป้าหมาย เพื่อการปฏิบัติธรรม การสร้าง สัญลักษณ์สิ่งสร้างทางพระพุทธ ศาสนา (1) ศาลา 8 หลัง (2) ศาลาแต่ละหลัง 6 เหลี่ยม แต่ละหลังเสา 6 ต้น รวม 48 ต้น (3) คันทวยไม้ฉลุ มีครบทุกด้าน ในแต่ละด้าน มีการแบ่งเป็น 3 ส่วนใหญ่ และมีไม้ฉลุเป็น 4 อัน เล็ก รวมทั้งหมด 12 ชิ้น ต่อกัน (4) คันทวย/ค้ำยัน เป็นรูป 3 เหลี่ยม มีการผ่าครึ่ง 3 เหลี่ยม เป็น 2 ช่อง (4) ไม้ฉลุทั้งหมด มี 12 ชิ้นต่อกันทั้งหมด (5) มี ลายฉลุเท่ากันแต่จะมีหนึ่งลาย ที่มี 2 ฉลุ รวมทั้งหมด 24 รอยฉลุ (6) ปลียอดของหลังคามีเพียง 1 ยอด รวมกันทั้งหมดได้ 8 ยอด 8 หลัง ฯลฯ (หมายเหตุ: เป็นการถอดรหัส ดีความเพื่อสื่อธรรมเป็นสำคัญ)

ภาพที่ 6 การตีความพุทธธรรมสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา ศาลาอริยมรรค 8 หลัง 6 เหลี่ยม ที่สวนเวฬุวัน พุทธมณฑล จ.นครปฐม

ภาพที่ 7 การตีความพุทธธรรมสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา ในองค์ประกอบร่วมของศาลาอริยมรรค 8 ที่สวนเวฬุวัน จ.นครปฐม (ภาพ: พระมหาชาติชาย ญาณาวชิโร, ป.ศ.9: 22 ธันวาคม 2562)

ในส่วนของการตีความต้องการอธิบายเพื่อสะท้อนให้เห็นว่านอกเหนือจากการสร้าง หรือสถาปัตยกรรม ทางพระพุทธศาสนาผู้บริหารวัด เจ้าอาวาส หรือสถาปนิก ศิลปิน สาธุชนเจ้าภาพผู้รับเหมาก่อสร้าง สามารถสร้างงานศิลปะ การก่อสร้าง หรือสาธารณูปการตามคติทางพระพุทธศาสนา อาจผสมผสานแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีเป้าหมายเพื่อการสื่อสารหรือเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งสามารถเทียบเคียงกับวัดต่างๆ ที่มีรูปแบบหรือแนวคิดดังกล่าว เช่น วัดพระเชตุพน วัดสระเกศ วัดพระแก้ว และวัดราชบูรณะ เป็นต้น ดังปรากฏในงาน ศิลปะ-สถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1: แนวคิด คติสัญลักษณ์ และความหมาย ทางสังคมยุคต้นรัตนโกสินทร์ (ชาติรี ประกิตนพการ, 2556: 243-324) หอไตรวัดเทพธิดาราม (จักริน จุลพรหม, 2556: 201-215) โลหะปราสาท วัดราชนัดดา (ปัญญาวัฒน์ ธีระธำรงวีร์, 2560: 21-37) วัดร่องขุน (พระมหาผดุงศักดิ์ เสสปัญโญ, 2562: 143-154) เป็นต้น หรือแนวคิดในการนำปรัชญาทางศาสนากับการออกแบบการสร้าง อาทิในงาน กฤษฎา อานโพธิ์ทอง (2553) ในงานเรื่อง “วัด การออกแบบพุทธสถานเชิงทอดลง” ที่มุ่งเสนอแนวทางในการจัดองค์ประกอบทางกายภาพ และการจัดวางองค์อาคาร ผสมผสานแนวคิดทางปรัชญาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือในงานมนัสพงษ์ สงวนวุฒิโรจนา (2556) คติและสัญลักษณ์ ในการออกแบบสถาปัตยกรรมของสัปปายะสภาสถาน ที่ผู้ศึกษาเสนอแนวคิดในเรื่องกาประยุกต์ตีความว่า “การใช้หลักปรัชญาสูงสุดเป็นแนวคิดหลักในการออกแบบ ให้เป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจที่จะสามารถพลิกฟื้นจิตวิญญาณคนในชาติ และจะเป็นปัจจัยที่ช่วยให้สังคมไทยสามารถข้ามพ้นวิกฤติทางศีลธรรม” ดังนั้น ในส่วนนี้การนำเสนอแนวคิดในเรื่องการประยุกต์ หรือการสื่อความเพื่อสะท้อนให้เห็นว่าควรประยุกต์อย่างไร จึงเป็นจุดหมายหรือหัวใจสำคัญ กรณิศาลาอริยมรรค ผู้เขียนได้ถอดรหัสธรรม เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงหลักธรรมที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมและสิ่งสร้างทางพระพุทธศาสนาตามปรากฏ ถ้าสามารถสะท้อนหรือสื่อความให้เห็นรหัสธรรมเหล่านี้จะทำให้เป็นประโยชน์ต่อการเสพสถาปัตยกรรมที่เห็นทั้งคุณค่าของงานศิลปะและคุณค่าของคำสอนอันสัมพันธ์กับจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

การตีความพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางหนึ่งในการเผยแผ่และสื่อสารความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในงานศึกษาที่ใช้กระบวนการตีความ และอธิบายสิ่งสร้างตามคติการสร้างคือพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในงานวิจัยหลายๆ ชิ้นงาน อาทิ ภาควิมิ ภัทรกิจวรกุล (2562: 90-101) ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาสัญลักษณ์อักษรมังคละของพุทธศาสนาแบบทิเบตผ่านการตีความในทรรศนะของพุทธศาสนาเถรวาท” หรือในงานเรื่อง “การตีความเชิงสัญลักษณ์เรื่องเสาค้ำฟ้าของพระธาตุพนม” (วิสิษฐ์ คิตคำส่วน, 2560) เรื่อง “การศึกษาแนวคิดคติจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาจากงานจิตรกรรมล้านนาเพื่อการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย” (ฉลองเดช คุณานูมาต, 2557: 17-42) และเรื่อง “ลานทรายไม้ไผ่มหาสมุทรสีทันดรวิหาร 4 ทิศไม้ไผ่ทวีปทั้ง 4” (ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, 2542: 115-141) เรื่อง “แนวคิดมหาปฐพีลักษณะพุทธปฐมาศิลปะไทลื้อ เพื่อ

การสร้างสรรคศิลป์ไทยร่วมสมัย-The Concept of Marks of the Great Man Buddha Image in Tai Lue Art for Contemporary Thai Arts Creation” (ฉลองเดช คุณานูมาต, 2017) โดยในงานได้ศึกษาถึงประวัติความเป็นมา คติความเชื่อ เกี่ยวกับแนวคิดมหาบุริสลักษณะ และ คติการสร้างพระพุทธรูปในพุทธศาสนาของชาวไทลื้อ หรือในงานเรื่อง “การสื่อสารพุทธศาสนา ผ่านตราธรรมจักร: กาลเวลา ความหมาย และคุณค่า-Buddhism Communication through Dhammacakka: Timing, Meaning and Value” (จิราพร ขุนศรี, ญัณฐวัฒน์ ตั้งปฐมวงศ์, เกศกนก ชุ่มประดิษฐ์, 2561: 68-89) ที่สะท้อนผลการศึกษาว่า “ตราธรรมจักรเปรียบเสมือนภาพตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา และมีการนำไปใช้ในสื่อสารเพื่อสร้างการรับรู้ การจดจำ และความรู้สึกร่วมของพุทธศาสนิกชน” สถาปัตยกรรมพระไตรปิฎกและคติจักรวรรดิราชพุทธศาสนา ในรัชสมัยพระเจ้ามินดง Tripitaka Architecture and Buddhist Kingship in the Reign of King Mindon (Pay Phyo Khaing Sonyot Weerataweemat, 2016: 37-58) ซึ่งสะท้อนถึง “สถาปัตยกรรมพระไตรปิฎกในรัชสมัยของพระเจ้ามินดง โดยมีกรอบแนวคิดที่ใช้อธิบายอยู่บนพื้นฐานของคติจักรวรรดิราชของรัฐในพุทธศาสนาเถรวาท ผสมกับการตีความหมายทาง สถาปัตยกรรมตามคติการวางผังสัญลักษณ์จักรวาลวิทยา” รวมทั้งในงานเรื่อง “พุทธจิตรกรรม ทังกาในลัทธิวัชรยานแบบทิเบตที่เก็บรักษาไว้ที่วัดโพธิ์เย็น (โผยเหียงหยี่) อำเภอท่ามะกา จังหวัด กาญจนบุรี และมูลนิธิพันดารา อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี” (ลลิตา ชัยกุล, 2011) ที่เสนอว่า “รูปสัญลักษณ์สำคัญตามที่ระบุไว้ในคัมภีร์สาธนา มาลาและประติมานวิทยาของพระพุทธรูปลัทธิ วัชรยานแบบทิเบต” รวมไปถึงงานเรื่อง “จิต-จักรวาล: การสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยให้เป็นสื่อ สร้างสำนึกทางศีลธรรม” (ฉลองเดช คุณานูมาต, 2561: 44-94) ที่เสนอในงานว่า “คติความเชื่อ เรื่องไตรภูมิและจักรวาลวิทยาพุทธศาสนา และศึกษาแนวคิด สัญลักษณ์ และรูปแบบทาง ศิลปกรรมของงานจิตรกรรมไทยประเพณี และจิตรกรรมไทยร่วมสมัย” ทั้งหมดเป็นกระบวนการ ตีความ และการให้ความหมายที่เนื่องด้วยคติการสร้างสถาปัตยกรรมเชื่อมโยงกับพระพุทธรูปศาสนา ทั้งสื่อสารแนวคิดทางพระพุทธรูปศาสนาผ่านงานศิลปะ จิตรกรรม หรือสถาปัตยกรรมดังปรากฏ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดตีความผ่านงานสถาปัตยกรรมสิ่งสร้างเนื่องด้วยพระพุทธรูปศาสนาที่ปรากฏ ในศาลาอริยมรรค สวนเวฬุวัน พุทธมณฑล นครปฐม ในบทศึกษานี้

บทสรุป

การสร้างสิ่งสร้างที่เนื่องด้วยพระพุทธรูปศาสนาถ้าการก่อสร้าง หรือการสร้างนั้น สามารถ บูรณาการ หรือแฝงฝังคำสอนในทางพระพุทธรูปศาสนาเข้าไปด้วย จะทำให้เห็นว่าสามารถสะท้อน คำสอนผ่านงาน สถาปัตยกรรมได้อีกวิธีการหนึ่ง มิจำเป็นว่าต้องรอให้พระสงฆ์ สาวก อุบาสก อุบาสิกาชาวพุทธเป็นผู้บอก หรือผู้สอนเท่านั้น หลักคำสอนสามารถแฝงอยู่ในทุกที่ ทุกเวลาผ่าน

งานเผยแผ่ สื่อสารในรูปแบบต่างๆ ซึ่งหากสามารถทำได้ก็นับว่าเป็นประโยชน์ต่อการสืบสาน และรักษาพระพุทธศาสนาในองค์กรด้วย โดยจะเป็นประโยชน์ในเชิงแผ่คำสอนไว้อย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา งานก่อสร้าง งานสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม จึงสามารถสร้าง ผลิตภัณฑ์ให้เนื่องด้วยคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ทั้งสิ้น ดังนั้นในการยกมาอธิบายนี้ เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการก่อสร้างในพระพุทธศาสนา ที่จะต้องคำนึงถึงว่าการสร้างต้องอาศัยแนวคิด สื่อสารความรู้ องค์ความรู้ในพระพุทธศาสนาด้วย มิใช่ลอกแบบกันและกัน โดยขาดองค์ความรู้และขาดมิติทางพระพุทธศาสนา ดังกรณีหลายๆ วัดสร้างสิ่งนอกพระพุทธศาสนา พระพรหม พระพิมลเศส ปลัดขิก เป็นต้น ที่นัยหนึ่งสร้างในวัดพระพุทธศาสนา ทั้งพยายามสร้าง และให้คำอธิบายให้เป็นพระพุทธศาสนา จนกระทั่งกลายเป็นการปลอมแปลง หรือสัทธิธรรมปฏิรูปในทางพระพุทธศาสนาไปเสียก็มี

บรรณานุกรม

- กฤษฎา อานโธ่ทอง. (2553). วัด การออกแบบพุทธสถานเชิงทอถลง. *วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต (สาขาวิชาสถาปัตยกรรม)*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จักริน จุลพรหม. (2556). หอไตรวัดเทพธิดาราม-Hall of the Triple Holy Scriptures at Wat Thepthidaram. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย*. 35(3) กรกฎาคม - กันยายน 2556: 201-215.
- จิราพร ขุนศรี ญัณฐวัฒน์ ตั้งปฐมวงศ์ เกศกนก ชุ่มประดิษฐ์. (2561). การสื่อสารพุทธศาสนาผ่านตราธรรมจักร: กาลเวลา ความหมาย และคุณค่า-Buddhism Communication through Dhammacakka: Timing, Meaning and Value. *วารสารนิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*. 1(2) พฤษภาคม - สิงหาคม 2561: 68-89.
- ฉลองเดช คุณานุมาน. (2557). การศึกษาแนวคิดคติจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาจากงานจิตรกรรมล้านนาเพื่อการสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัย. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*. 34(3) กันยายน - ธันวาคม 2557: 17-42.
- ฉลองเดช คุณานุมาน. (2017). แนวคิดมหาปฐิสลักษณะพุทธปฏิมาศิลปะไทลื้อ เพื่อการสร้างสรรคศิลปะไทยร่วมสมัย (The Concept of Marks of the Great Man Buddha Image in Tai Lue Art For Contemporary Thai Arts Creation). *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*. 37(2) พฤษภาคม-สิงหาคม 2017: 105-130.
- ฉลองเดช คุณานุมาน. (2561). จิต-จักรวาล: การสร้างสรรคศิลปะร่วมสมัยให้เป็นสื่อสร้างสำนึกทางศีลธรรม. *วารสารวิจิตรศิลป์*. 9(1) มกราคม - มิถุนายน 2561: 44-94.

- ชาตรี ประกิตนันทการ. (2556). ศิลปะ-สถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1: แนวคิด คติสัญลักษณ์ และความหมายทางสังคมยุคต้นรัตนโกสินทร์. *วารสารวิจิตรศิลป์*. 4(1) มกราคม - มิถุนายน 2556: 243-324.
- दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์. (2542). ลานทรายไม้ไข่มหาสมุทรสีทันดรวิหาร 4 ทิศไม้ไข่มหิปปทั้ง 4. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. 9(1) มกราคม - มิถุนายน 2552 : 115-141.
- ปัญญาพัฒน์ ธีระธำรงวีร์. (2560). โลหะปราสาท แสงแห่งธรรม-Light of Dharma, Loha Prasat. เจ-ดี: *วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม*. 4(1) มกราคม-มิถุนายน 2560: 21-37. “พุทธมณฑล” เป็นโครงการที่เริ่มขึ้นโดยจอมพล ป.พิบูลสงคราม. ออนไลน์: <https://pantip.com/topic/39230245>, สืบค้น 30 ธันวาคม 2563.
- พระมหาผดุงศักดิ์ เสสปัญโญ. (2562). พื้นที่การท่องเที่ยวในวัดพุทธศาสนา: วัดร่องขุนและวัดห้วยปลากั้ง-The Tourism Area in Buddhist Temples: Wat Rongkhun and Wat Huayplakang. *วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*. 5(1) มกราคม - มิถุนายน: 143-154.
- พระราชวรเมธี และคณะ. (2560). แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูป กิจกรรมพระพุทธศาสนา 2560-2564 “การนำนโยบายสู่การปฏิบัติ”. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ออนไลน์. <http://www.buddhism4.com/web/download/book%201.pdf>. สืบค้นเมื่อ 27 ธันวาคม 2562.
- ภาคภูมิ ภักธิจิรกุล. (2562). การศึกษาสัญลักษณ์อักษรมงคลของพุทธศาสนาแบบทิเบตผ่านการตีความในวรรณคดีของพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 15(1) มกราคม - เมษายน 2562: 90-101.
- มนัสพงษ์ สงวนวุฒิโรจนา. (2556). คติและสัญลักษณ์ ในการออกแบบสถาปัตยกรรมของสปปายะสภาสถาน. *วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- ลลิตา ชัยกุล. (2011). พุทธจิตรกรรมทั้งกานในลัทธิวัชรยานแบบทิเบตที่เก็บรักษาไว้ที่วัดโพธิ์เย็น (ไผ่เห่งหยี่) อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี และมูลนิธิพันดารา อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี. *วารสาร Veridian ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*. 4(2) กันยายน - ธันวาคม 2012: 26-43.
- วิสิษฐ์ คิดคำส่วน. (2560). การตีความเชิงสัญลักษณ์เรื่องเสาค้ำฟ้าของพระธาตุพนม. *วารสารวิจิตรศิลป์*. 8(2) กรกฎาคม - ธันวาคม 2560: 103-144.

- สันฐิติ ยรรยงเมธ. (2016). การประเมินโครงการอบรม เศรษฐิน้อยพอเพียง ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนต้น (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3) โรงเรียนวัดเวฬุวัน ตำบลบางพูด อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี. *วารสารพัฒนาการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยรังสิต*. 10(2) 2016: 73-84.
- สุชาติ บางวิเศษ, สมชาย ลำดวน, มนตรี ศรีราชเลา. (2017). ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน จังหวัดขอนแก่น: บทบาทการจัดกิจกรรม การปฏิบัติธรรมกรรมฐานของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตธมฺโม) ที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอย่างยั่งยืน. *วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย*. 7(1) 2017: 157-165.
- Pay Phyto Khaing Sonyot Weerataweemat. (2016). สถาปัตยกรรมพระไตรปิฎกและคติจักรวรรดิราชพุทธศาสนาในรัชสมัยพระเจ้ามินดง Tripitaka Architecture and Buddhist Kingship in the Reign of King Mindon. *วารสารวิชาการ. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. 15(1): มกราคม - มิถุนายน 2016: 37-58.

สัมภาษณ์

- พระครูวินัยธรเอก ชินวิโส,ดร. อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์, สัมภาษณ์เมื่อ 24 ธันวาคม 2562.
- พระมหาชาติชาย ปญฺญาวชิโร,อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์, สัมภาษณ์เมื่อ 24 ธันวาคม 2562.
- ดร.อำนาจ บัวศิริ อธิการผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัมภาษณ์เมื่อ 24 ธันวาคม 2562.

คุณค่าร่วมอย่างยั่งยืนของสังคมผู้สูงอายุในประเทศไทย Aged Society's Sustainable Shared Value in Thailand

นิพัชชา โอทากานนท์¹
Nipatcha Otaganon

บทคัดย่อ

ในอีก 5 ปีข้างหน้า ในปี พ.ศ.2567 ประเทศไทยจะมีประชากร “ผู้สูงอายุ” เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 14 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งถือเป็นการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Aged Society) ตามข้อกำหนดสหประชาชาติกำหนด และเป็นประเทศที่ 2 ของประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อจากประเทศสิงคโปร์ จากสถานการณ์ดังกล่าวนี้เองทำให้หลายหน่วยงานต่างๆ ตระหนักถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ และเริ่มมีการเตรียมความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมไทยที่กำลังจะเกิดขึ้น ประเทศไทยเองกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างประชากรเช่นเดียวกับหลายประเทศทั่วโลก โดยมีอัตราการเกิดและการเสียชีวิตลดลงอย่างต่อเนื่อง ประชากรมีอายุยืนยาวมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีอัตราผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นมาก เราต้องร่วมกันเตรียมความพร้อมอย่างเหมาะสม เพื่อรับมือกับการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งถือเป็นเรื่องที่ท้าทายมาก ผู้สูงอายุเหล่านี้ไม่ได้เป็นภาระของสังคม หากแต่เป็นประชากรกลุ่มหนึ่งที่มีศักยภาพ มีความชำนาญ มีความรู้ที่หลากหลายที่คนรุ่นหลังสามารถเรียนรู้และได้ประโยชน์จากบุคคลเหล่านี้ ดังนั้นจึงต้องหาทางเตรียมความพร้อมให้ผู้สูงอายุก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุได้อย่างมีความสุขและมีคุณค่า การสร้างทัศนคติที่ดีผ่านกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างคุณค่าร่วมของผู้สูงอายุ “อยู่อย่างมีความสุขและเป็นต้นแบบอันทรงคุณค่า” การสร้างทัศนคติที่ดีให้กับผู้สูงอายุ ถือว่าความรับผิดชอบสำหรับทุกภาคส่วน ในปัจจุบันนี้ ทั้งภาครัฐและเอกชนได้ส่งเสริมทัศนคติให้ผู้สูงอายุอยู่อย่างมีค่า และมีความสุข มุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุรักษาสุขภาพของตนเอง รับผิดชอบต่อตนเอง รักตนเอง และเข้าใจสังคมของโลกอย่างไม่คาดหวัง การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในสังคมเทคโนโลยีนั้น ได้พบว่าปัจจัยสำคัญในการแก้ปัญหาของสังคมผู้สูงอายุนี้นั้นได้อย่างยั่งยืน คือการทำให้ผู้สูงอายุได้ระลึกถึงและตระหนักคุณค่าในตนเอง ได้ประสบการณ์ตรงจากวิถีการดำเนินชีวิตและจากกิจกรรมของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

¹ สาขาพุทธจิตวิทยา ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กิจกรรมเพื่อสังคมต่างๆ ยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้สังคมรอบข้างได้รับรู้ว่ากลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่พึ่งพาตนเองได้ พร้อมทั้งมีพลังเกื้อหนุนและช่วยเหลือสังคม และในขณะเดียวกันสังคมก็ได้เข้ามาส่งเสริมกิจกรรม เพื่อส่งเสริมคุณค่าร่วมของผู้สูงอายุในประเทศไทยให้ผู้สูงอายุอยู่อย่างมีความสุข และเป็นต้นแบบอันทรงคุณค่าอย่างยั่งยืนสืบต่อไป

คำสำคัญ: คุณค่าร่วมอย่างยั่งยืน, ทักษะที่ดี, สังคมผู้สูงอายุ, กิจกรรมผู้สูงอายุ, ต้นแบบผู้สูงอายุ

Abstract

In 5 years, Thailand will have an increase in elder population by 14% of the total population which will lead Thailand to be an aged society completely by 2024 as United Nation projection. As a member of Southeast Asia, Thailand facing with population structural change and becoming full-fledged aged society, is the second country from Singapore. Currently, several organizations are aware and prepare how to deal with Thai social structural change in the near future. There are consecutive declines of fertility and mortality rate in contrast to more increase of “high life expectancy” population. Those are the reasons why the population ageing has substantially increased. Appropriately, we must cooperate and well arrange for entering into the aged society which is considered as a big issue challenge. These elder people are not social burden. They are a group of people who have full potential of expertise and knowledge in various fields that the next generations could beneficially learn from them. Therefore, it is a must to accommodate the elders to step into the aged society with happiness and self-esteem. Creating good attitude through the activities will enhance shared value of the elders “Living happily and being self-esteem role model”. Building the attitude is the important responsibility for all sectors. Both the public and private sectors start promoting good attitudes for the elder as valuable and happy person. In the other word, focusing on their health, perceiving self-worth, loving oneself and understanding the truth of the world unexpectedly should be raised as a common belief. Learning management has created elder participation in the technological society. We found the important factors in forming the sustainable solution for aged society by making the elders realize and recall their self-esteem through direct experiences from their lifestyle including various ageing activities.

There is an important part to make Thai society recognize that the elder group which has not only self-reliance but also the potential to support and help Thai society. At the same time, Thai society has offered the supportive activities, to promote the shared values of the elders in Thailand where allow the elders to live happily and to be a sustainably valuable role model.

Keywords: Sustainable shared value, Good attitude, Aged society, Aged activities, Ageing role model

บทนำ

ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) โดยเฉพาะประชากรสูงอายุเพิ่มจำนวนขึ้น ขณะที่วิถีชีวิตของสังคมไทยเปลี่ยนไป ลักษณะครอบครัวมีขนาดเล็กลง เทคโนโลยีทำให้ผู้สูงอายุปรับตัวได้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น อย่างไรก็ตามยังคงมีจำนวนคนชราที่ถูกทอดทิ้งเป็นภาระของสังคมและรัฐบาลต้องกำหนดนโยบายต่างๆ มารองรับ ทำให้ต้องวางแผนยืดการเกษียณอายุงานออกไป ยุทธศาสตร์การดูแลสังคมสูงวัยต่างๆ จึงเกิดขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิต และเมื่อพิจารณาจากคำจำกัดความที่ว่าสังคมผู้สูงอายุคือสังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปี ขึ้นไปมากกว่า 10% หรือมีประชากรที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปมากกว่า 7% ประเทศไทยก็เป็นสังคมผู้สูงอายุแล้วตั้งแต่ปี 2548 เพราะตอนนั้นประเทศไทย มีประชากรตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป 10.4% และยังคงคาดการณ์ว่าในอีก 20 ปีข้างหน้า สังคมไทยจะเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) โดยพิจารณาจากจำนวนประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่า 20% หรือมีประชากรที่มีอายุ 65 ปี ขึ้นไปเกินกว่า 14% คาดว่าในปี 2571 ประเทศไทยจะมีผู้สูงอายุเกิน 60 ปี 23.5% กล่าวโดยรวม คือ ประเทศไทยจะก้าวจากสังคมผู้สูงอายุ เป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ ในเวลาเพียง 20 กว่าปีเท่านั้น ซึ่งถือว่าใช้เวลาน้อย ในขณะที่กลุ่มประเทศที่เป็นคลื่นระลอกแรก ของสังคมผู้สูงอายุซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ใช้เวลาค่อนข้างมาก เช่น ฝรั่งเศส ใช้เวลา 115 ปี สวีเดน 85 ปี ออสเตรเลีย 73 ปี สหรัฐอเมริกา 69 ปี เป็นต้น ทำให้ประเทศเหล่านี้มีเวลาปรับตัว ปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุอย่างเพียงพอ ขณะที่กลุ่มประเทศที่เป็น คลื่นลูกที่สอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศกำลังพัฒนา ใช้เวลาสั้นกว่ามาก เช่น ชิลี ในเวลา 27 ปี จีน 26 ปี ไทย 22 ปี สิงคโปร์ 19 ปี เป็นต้น (ชมพูนุท พรหมภักดี, 2556)

ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์กล่าวว่า “กรมกิจการผู้สูงอายุ เราได้ใช้ชื่อว่า Department of Older Persons (DOP) ซึ่งได้ใช้ชื่อตามคำบัญญัติขององค์การสหประชาชาติ (UN)

เพราะเป็นคำที่มีความหมายนัยสำคัญคือ ‘พลัง’ ประเทศไทยเราจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุมากขึ้นอย่างแน่นอนในทศวรรษหน้า กรมกิจการผู้สูงอายุจึงมีหน้าที่สำคัญในการขึ้นนโยบายและกำหนดนโยบายของผู้สูงอายุ การทำหน้าที่ขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ของผู้สูงอายุ ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 มีกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้สิทธิขั้นพื้นฐาน เช่น การได้สิทธิในการลดอัตราค่าบริการสาธารณสุข และการขับเคลื่อนผ่านกลไกหรือผ่านคณะกรรมการผู้สูงอายุระดับชาติ ดังนั้นในปัจจุบันรัฐบาลได้มีนโยบายเพื่อผู้สูงอายุออกมาเป็นระยะๆ ล่าสุดคือโครงการบริจาคเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ นอกจากนั้นเรายังมีศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ (ศพอส.) เป็นหน่วยงานที่มีถึง 878 แห่งทั่วประเทศ มีหน้าที่เป็นศูนย์หรือให้ผู้สูงอายุในชุมชนมาทำกิจกรรมร่วมกัน ในเรื่องของสุขภาพอนามัย จิตอาสา รวมถึงการจัดทำอาชีพอีกด้วย และได้กล่าวเพิ่มเติมถึง หลักปฏิบัติสำหรับผู้สูงอายุอย่างมีประสิทธิภาพของกรมกิจการผู้สูงอายุไว้เพิ่มเติมดังนี้

1. Strong ผู้สูงอายุต้องมีความแข็งแรงทั้งสุขภาพกายและสุขภาพใจที่ได้อยู่เสมอ
2. Security คือความมั่นคงและรายได้ของผู้สูงอายุ เตรียมตัวเองให้มีรายได้ในระยะยาว รวมไปถึงที่พักอาศัย
3. Social คือ การเข้าสังคมหรือการส่งเสริมให้มีหน่วยงานเพื่อให้ผู้สูงอายุออกมาทำกิจกรรมต่างๆ (ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์, 2560)

สิ่งเหล่านี้ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงการวางแผนชีวิตที่ดี คือมีการวางแผนการเงิน รวมถึงการดูแลการปรับตัวทั้งสุขภาพใจและสุขภาพกายของตนเอง และเข้าถึงระบบสาธารณสุขได้อย่างสะดวก นอกจากนั้นถ้ามีกำลังเหลือพอที่จะอุดหนุน ช่วยเหลือ เสียสละให้สังคมตามกำลังของตน ตามวาระและโอกาสที่สมควร จะเป็นการเพิ่มคุณค่าทางใจให้กับตนเอง เสริมสร้างความรู้ภูมิใจ และเป็นต้นแบบที่ดีให้กับลูกหลานในครอบครัว สะท้อนให้เห็นถึงส่วนงานภาครัฐที่ได้ให้ความสำคัญและกำหนดเป็นนโยบาย เน้นว่าประชากรผู้สูงอายุยังคงเป็นทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่า ควรจะมีแนวทางที่ทำให้ผู้สูงอายุมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีเป้าหมายและมีความสุข จนกว่าจะเข้าสู่บั้นปลายชีวิต

แม้กระนั้น ในทางปฏิบัติหน่วยงานต่างๆ ในสังคมไม่ได้เตรียมความพร้อมอย่างเต็มที่ที่จะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aged Society) เพื่อสนับสนุนนโยบายของภาครัฐ ซึ่งสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาต่อจากนั้นจะส่งผลกระทบอย่างยิ่งในทุกๆ ด้าน ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง นอกจากการจัดระบบทางกายภาพ เช่นระบบสาธารณสุขให้สามารถรองรับสังคมผู้สูงวัยแล้ว อย่างไรก็ตามมีหลายสมาคมและหน่วยงานมีเป้าหมายให้คนในสังคมต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติความเชื่อที่มีต่อผู้สูงอายุ จากมุมมองที่ว่าผู้สูงอายุคือภาระ เปลี่ยนเป็น “ผู้สูงอายุอยู่อย่างมีความสุขและเป็นต้นแบบอันทรงคุณค่า” โดยจำเป็นต้องส่งเสริมอย่างมีแบบแผน เช่น การรณรงค์ทัศนคติข้างต้นนี้ให้เป็นคุณค่าร่วม (shared Value) ของสังคมผู้สูงอายุในประเทศไทย

สังคมผู้สูงอายุในประเทศไทย

นักวิชาการขององค์การสหประชาชาติ (UN) ให้ความสนใจเรื่องผู้สูงอายุตั้งแต่ปี 2525 ได้ให้ข้อมูลถึงเรื่องของการประชากรศาสตร์ว่าในปี 2518-2568 เป็นระยะเวลา 50 ปีที่ประชากรโลกจะเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว ในขณะที่ประชากรโลกผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นถึง 224% จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ UN จุดประเด็นนี้ขึ้นมา เพื่อให้คนทั่วโลกสนใจและตระหนักถึงปัญหา หลังจากเป็นตัวแทนประเทศไทยไปประชุมที่ UN กลับมานั้น UN ได้ให้แต่ละประเทศทำแผนผู้สูงอายุในระยะเวลา 20 ปีข้างหน้า โดยให้นิยามคำว่า ‘ผู้สูงอายุ’ ไว้ว่า ‘Older Person’ กำหนดให้วันที่ 1 ตุลาคมของทุกปีเป็นวันผู้สูงอายุสากล โดยใช้ ‘ต้นไทร’ หรือ ‘Banyan Tree’ เป็นสัญลักษณ์ของผู้สูงอายุสำหรับประเทศไทยได้กำหนดให้วันที่ 13 เมษายนของทุกปีเป็นวันผู้สูงอายุ และใช้ ‘ดอกกลาดวน’ เป็นสัญลักษณ์ของผู้สูงอายุในประเทศไทย”(Bangkokbiznews, 2560) องค์การสหประชาชาติให้นิยามของ “ผู้สูงอายุ” หมายถึง ประชากรทั้งเพศชายและเพศหญิงซึ่งมีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป นับตั้งแต่อายุเกิด ขณะที่องค์การอนามัยโลกระบุว่าประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้คำนิยามสำหรับผู้สูงอายุต่างกัน ทั้งนิยามตามอายุเกิด หมายถึง ผู้ที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป หรือตามการกำหนดทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสภาพร่างกาย บางประเทศจึงมักจะนิยามผู้สูงอายุโดยนับจากอายุ 65 ปี ขึ้นไป เป็นต้น

ความแตกต่างของสังคมผู้สูงอายุ องค์การสหประชาชาติได้แบ่งระดับสังคมผู้สูงอายุ เป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. ระดับการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) กล่าวคือ ประเทศที่มีประชากรอายุ 60 มากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศ หรือมีประชากรอายุ 65 ปี ขึ้นไป เกินร้อยละ 7 ของประชากรทั้งประเทศ
2. ระดับสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) กล่าวคือ เมื่อประชากรอายุ 60 ปี ขึ้นไปเพิ่มเป็นร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ หรือมีประชากรอายุ 65 ปี เพิ่มขึ้นร้อยละ 14 ของประชากรทั้งประเทศ
3. ระดับสังคมผู้สูงอายุระดับสูงยอด (Super-aged Society หรือ Hyper-aged Society) กล่าวคือ เมื่อประชากรอายุ 65 ปี ขึ้นไป มีสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ (TCDC Resource Center, 2562)

พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 กำหนดให้บุคคลที่มีอายุ 60 ปี บริบูรณ์และมีสัญชาติไทย เป็นผู้สูงอายุหรือที่เรียกกันว่า “ผู้สูงอายุ” (สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ, 2552) โดยแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ผู้สูงอายุวัยต้น (อายุ 60-69 ปี) เป็นช่วงวัยที่ยังช่วยเหลือตนเองได้
2. ผู้สูงอายุวัยกลาง (อายุ 70-79 ปี) เป็นช่วงวัยที่เริ่มมีอาการเจ็บป่วย ร่างกายเริ่มอ่อนแอ มีโรคประจำตัวหรือโรคเรื้อรัง

3. ผู้สูงอายุวัยปลาย (อายุ 80 ปี ขึ้นไป) เป็นช่วงวัยที่เจ็บป่วยบ่อยขึ้น อวัยวะเสื่อมสภาพ อาจมีภาวะทุพพลภาพ

ในสังคมไทยยังมี “ผู้สูงอายุ” อีกจำนวนไม่น้อยที่ยังต้องทำงานหนักเพื่อหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของตัวเองและคนในครอบครัว ขณะที่บางคนศักยภาพเริ่มถดถอย ถูกทอดทิ้งให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว และกลายเป็นปัญหาของสังคม ที่สำคัญคือในอีก 9 ปีข้างหน้า ในปี พ.ศ.2567 ประเทศไทยจะมีประชากร “ผู้สูงอายุ” เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 14 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งถือเป็นการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Aged Society) ตามที่องค์การสหประชาชาติกำหนด และเป็นประเทศที่ 2 ของประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อจากประเทศสิงคโปร์ จากสถานการณ์ดังกล่าวนี้เองทำให้หลายหน่วยงานต่างตระหนักถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ และเริ่มมีการเตรียมความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมไทยที่กำลังจะเกิดขึ้น ประเทศไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างประชากรเช่นเดียวกับหลายประเทศทั่วโลก โดยมีอัตราการเกิดและการเสียชีวิตลดลงอย่างต่อเนื่อง ประชากรมีอายุยืนยาวมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีอัตราผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นมาก เราต้องร่วมกันเตรียมความพร้อมอย่างเหมาะสม เพื่อรับมือกับการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งถือเป็นเรื่องที่ท้าทายมาก อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุเหล่านี้ไม่ได้เป็นภาระของสังคม หากแต่เป็นประชากรกลุ่มหนึ่งที่มีศักยภาพ มีความชำนาญ ด้วยองค์ความรู้ที่หลากหลายสาขาวิชาที่คนรุ่นหลังสามารถเรียนรู้และได้ประโยชน์จากบุคคลเหล่านี้ ดังนั้นจึงต้องหาทางเตรียมความพร้อมให้ผู้สูงอายุก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุได้อย่างมีความสุขและมีคุณค่า โดยศร.ตั้งเป้าที่จะเป็นฮับของอาเซียนในการดูแลผู้สูงอายุด้วย เพราะเรามีองค์ความรู้ในเรื่องเหล่านี้มากมาย ดร.สุทธศรี วงษ์สมาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ในโอกาสเป็นประธานเปิดการสัมมนาในครั้งนี้ได้อย่างน่าสนใจ ขณะที่ นายมิน บิสต้า ผู้แทนสำนักงานยูเนสโก กรุงเทพฯ กล่าวว่า ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่หลายฝ่ายอาจจะมองข้าม แนวโน้มจะมีผู้สูงอายุมากขึ้น และจะมีผลกระทบทั้งในแง่สังคม และเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวง ดังนั้นทุกฝ่ายต้องหารือร่วมกันว่าจะรับมือกันอย่างไร ซึ่งผมเชื่อว่าศูนย์เรียนรู้ชุมชนจะเข้ามาช่วยได้ (ไทยรัฐ, 2558)

การสร้างทัศนคติผ่านกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างคุณค่าร่วมของผู้สูงอายุ “อยู่อย่างมีความสุขและเป็นต้นแบบอันทรงคุณค่า”

การสร้างทัศนคติ (Attitude) เป็นสิ่งสำคัญ ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชนได้เริ่มส่งเสริมทัศนคติให้ผู้สูงอายุอยู่อย่างมีค่า และมีความสุข โดยใช้กิจกรรมให้ผู้สูงอายุเห็นความสำคัญของสุขภาพและรักตนเองให้มากขึ้น ได้รับรู้ถึงคุณค่าของตนเองและเข้าใจความจริง ไม่คาดหวัง

กิจกรรมผู้สูงอายุตามทฤษฎีกิจกรรม (Activity theory) ได้กล่าวว่า กิจกรรมเป็นส่วนที่ง่ายที่สุด ที่สามารถจัดให้ผู้สูงอายุได้กิจกรรมไม่ใช่เป็นอะไรก็ได้แต่ต้องมีรูปแบบรูปแบบการจัดการที่เป็นแบบแผน (Pattern) มีลักษณะเฉพาะตัวและเป็นแบบฉบับของตนเองมีความใกล้เคียงกับความภาคภูมิใจในอดีตหรือเคยมีประสบการณ์มาก่อนและควรรักษาระดับการทำกิจกรรมตั้งแต่ในวัยกลางคนไปจนถึงวัยสูงอายุ (สิริกาญจน์ กระจำโพธิ์, 2561)

พรชูลี นิลวิเศษ ได้จำแนกกิจกรรมนันทนาการสำหรับผู้สูงอายุดังนี้

นันทนาการสำหรับผู้สูงอายุเป็นการกระทำกิจกรรมยามว่าง เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความบันเทิง โดยอาจกระทำคนเดียวหรือเป็นหมู่คณะก็ได้ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจ โดยเหตุที่ผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของระบบการทำงานในร่างกาย ดังนั้น กิจกรรมนันทนาการที่จะจัดขึ้นสำหรับผู้สูงอายุ จึงควรคำนึงถึงการให้โอกาสผู้สูงอายุมีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพื่อช่วยให้ร่างกายมีความแข็งแรงสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา และยืดอายุการเจ็บป่วยออกไป

ประเภทของกิจกรรมนันทนาการ

กิจกรรมนันทนาการที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุควรเป็นกิจกรรมเบาๆ ที่ผู้สูงอายุเลือกทำตามความต้องการ หรือผู้ดูแลผู้สูงอายุจัดให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ กิจกรรมดังกล่าว ได้แก่

1. กิจกรรมทางสังคม ได้แก่ การร่วมในงานบุญ งานประเพณี งานเทศกาล งานของเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นกิจกรรมภายในชุมชนที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังเข้าร่วมอยู่ นอกจากนั้นผู้สูงอายุบางส่วนยังเข้าร่วมเป็นสมาชิกชมรมหรือกลุ่ม เช่น ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มศาสนา ซึ่งผู้สูงอายุเองเห็นด้วยว่ามีความจำเป็นที่ผู้สูงอายุควรเข้าสังคมพบปะกับบุคคลต่างๆ ในสังคมบ้าง โดยเฉพาะการพบปะพูดคุยกับลูกหลาน ญาติ เพื่อนฝูง ตลอดจนการดูโทรทัศน์กับครอบครัว ศึกษาปฏิบัติธรรม และปลูกต้นไม้กับครอบครัวหรือเพื่อนร่วมวัยเดียวกัน

2. กิจกรรมการออกกำลังกาย เป็นสิ่งที่มีประโยชน์แก่ผู้สูงอายุซึ่งมีการเปลี่ยนของร่างกายจากความเสื่อม จึงจำเป็นต้องออกกำลังกาย เพื่อป้องกันการเสื่อมสภาพและพิการของอวัยวะต่างๆ เช่น กล้ามเนื้อและข้อต่างๆ ปอด และหัวใจ เป็นต้น การออกกำลังกายยังช่วยให้ร่างกายคล่องตัว ไม่หกล้มง่าย และไม่อ้วนเกินไป ซึ่งเป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการเป็นโรคเบาหวาน ไช้มนในเลือดสูง หรือความดันโลหิตสูง นอกจากนั้นยังช่วยให้ผู้สูงอายุได้ลดความเครียด

3. กิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ การเดินทางไกลในโลกกว้าง การท่องเที่ยวในเมืองไทยทั้งในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด การเป็นมัคคุเทศก์หรือไกด์บรรยายในการท่องเที่ยว การเขียนหนังสือคู่มือการท่องเที่ยว เป็นต้น เนื่องจากการเดินทางท่องเที่ยวเป็นการสัมผัสประสบการณ์ของชีวิต เสริมสร้างความคิดให้ก้าวไกล ทำให้ชีวิตไม่ต้องอยู่กับที่ตลอดเวลา เหมือนกับได้ชาร์จไฟหรือแบตเตอรี่ให้ตัวเอง ทำให้มองดูเปล่งปลั่งดังคนหนุ่มสาวอยู่เสมอ ชีวิตมีความสุขสนุกสนานไป

อีกรูปแบบหนึ่ง แม้ว่าจะเหน็ดเหนื่อยกับการเดินทางบ้างก็ตาม แต่ก็เป็นการสร้างความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจได้เป็นอย่างดี เมื่อหัวใจเป็นสุข ทุกข์ย่อมไม่มี เป็นการหนีความเปลี่ยนแปลงของร่างกายก่อนวัยอันควรไม่มากนัก

กิจกรรมการท่องเที่ยวนี้อาจเป็นการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ สวนสัตว์ วัดวาอาราม พระราชวัง อุทยานประวัติศาสตร์ อุทยานธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรนิเวศน์ การท่องเที่ยวแบบร่วมอาศัยที่บ้านเดียวกันกับคนในท้องถิ่นหรือโฮมสเตย์ การท่องเที่ยวแบบวิถีสุขภาพ ฯลฯ ซึ่งปัจจุบันสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่งให้ผู้สูงอายุเข้าชมโดยไม่เก็บค่าเข้าชม หรือถ้ามีการเก็บก็เพียงครั้งเดียว นอกจากนั้น ยังมีบริการรถนั่งขึ้น รถกระเช้าไว้บริการแก่ผู้สูงอายุ รวมทั้งค่าโดยสารรถไฟ รถประจำทาง รถปรับอากาศ ลดราคาให้กับผู้สูงอายุด้วย

4. กิจกรรมงานอดิเรก เช่น การทำงานฝีมือ งานเย็บปักถักร้อย ทอผ้า ทำหุ่น ทำอาหาร คาวหวาน งานวาดภาพ ฟ้อนรำหรือเต้นรำ ร้องเพลง งานช่างไม้ การจัดสวน เป็นต้น กิจกรรมงานอดิเรกนี้เป็นการทำงานที่ตนรักชอบ และประสงค์ที่จะทำต่อไปเพื่อความผ่อนคลาย ความบันเทิงให้กับชีวิตตนเอง บางครั้งรู้สึกอิ่มเอมและพึงพอใจกับผลงานที่ได้รับ เช่นงานฝีมือต่างๆ และยังมีความสุขมากยิ่งขึ้นเมื่อได้มอบสิ่งที่เป็นงานฝีมือเหล่านั้นแก่ลูกหลาน ญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูง ซึ่งงานอดิเรกนี้บางครั้งทำให้ผู้สูงอายุมีโอกาสได้บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ เช่น การเป็นอาสาสมัคร การเป็นวิทยากรในการอบรมวิชาการและวิชาชีพแก่สังคม เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นต่อไป ทำให้มีการดำรงสืบทอดศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติสืบไป (พรชูลี นิลวิเศษ, 2562)

กิจกรรมทางกาย หรือ Physical Activity หมายถึง การเคลื่อนไหวของร่างกายโดยกล้ามเนื้อและกระดูกที่ทำให้เกิดการเผาผลาญพลังงานครอบคลุมการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และในสัปดาห์ การทำกิจกรรมในเวลาว่าง ซึ่งรวมถึงการออกกำลังกาย การเล่นเกม การทำกิจกรรมนันทนาการ การท่องเที่ยว (องค์การอนามัยโลก, 2553)

รูปแบบกิจกรรมทางกายสำหรับผู้สูงอายุ

1. กิจกรรมที่ผู้สูงอายุสามารถทำเป็นกิจวัตรประจำวันด้วยตนเองที่บ้าน หรือในยามว่างหลังเสร็จภารกิจจากการทำงาน ถือเป็นกิจกรรม ได้แก่ งานบ้าน กวาดและถูบ้าน รดน้ำต้นไม้ กวาดใบไม้ เดินขึ้นลงบันได เลี้ยงหลาน และการยกสิ่งของ เป็นต้น

2. กิจกรรมการเดินทาง โดยวิธีการเดิน ปั่นจักรยาน หรือการเดินทางโดยระบบขนส่งมวลชนสาธารณะ ได้แก่ การเดินไปจ่ายตลาดในบริเวณใกล้เคียง การเดินไปทำงาน การขี่จักรยาน หรือการเดินขึ้นลงบันได เป็นต้น

3. กิจกรรมสันทนาการงานอดิเรก เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดทางร่างกาย ส่งเสริมสุขภาพจิตใจและสมองให้กับผู้สูงอายุ ในช่วงเวลาว่างจากการทำงานบ้านหรือกิจกรรมประจำวันอื่นๆ เช่น การร้องเพลง การเต้นรำ การวาดภาพ การถ่ายรูป การปลูกต้นไม้ เป็นต้น

4. กิจกรรมในรูปแบบการออกกำลังกายง่ายๆ เช่น สีสาค การรำไทเก็ก รำไม้พลอง
5. กิจกรรมที่อยู่ภายใต้การดูแลของแพทย์ และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข หรือนักกายภาพ (สำนักงานกองทุนส่งเสริมสุขภาพ, 2558)

อย่างกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุข้างต้น หลายๆ กิจกรรมสร้างความตระหนักให้ผู้สูงอายุได้ใช้ความรู้ความสามารถที่สั่งสมมา ให้ได้ใช้ประโยชน์ตามศักยภาพในแต่ละช่วงวัย ดังเช่น วิโรจน์ ตั้งวาณิช ผู้อาวุโสต้นแบบที่มีบทบาทด้านการทำประโยชน์เพื่อสังคมอยู่เสมอ ได้กล่าวถึงคำสอนของขงจื้อเกี่ยวกับปรัชญาชีวิตในแต่ละช่วงวัยไว้ว่า ช่วงอายุ 1-15 ปี เป็นช่วงเริ่มการศึกษา ช่วงอายุ 15-30 ปี เป็นวัยแห่งการศึกษา อายุ 30-40 ปี จะต้องรู้ตัวเราเองว่าต้องการจะเป็นอะไร ชีวิตต้องมั่นคงช่วงอายุ 50 ปี ต้องรู้ชะตาฟ้า หมายถึง ควรจะรู้ว่าตัวเรามีศักยภาพแค่ไหน เพียงใด ชีวิตได้ผ่านได้พบเจออะไรมาแล้วบ้าง แล้วจะเพิ่มศักยภาพนั้นได้อย่างไรเมื่อชีวิตเดินทางสู่วัย 60 ปี ซึ่งในช่วงวัยนี้จำเป็นต้องเป็นผู้รอบด้าน ฟังอะไรแล้วรู้ที่มาที่ไปและช่วงอายุ 70 ปี จะต้องใช้ชีวิตได้อย่างไม่มีอะไรติดขัดในใจเลย เพราะผ่านมาหมดแล้ว (วีรณัฐ โรจนประภา, 2560)

คุณค่าร่วมของผู้สูงอายุ จากนโยบายสู่การปฏิบัติ

การสร้างคุณค่าร่วมของผู้สูงอายุเพื่อมุ่งเน้นให้ผู้สูงอายุได้พิจารณาความรู้สึกภายในตนเอง เข้าใจถึงการดูแลสุขภาพ และเข้าร่วมกิจกรรมที่จะช่วยทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองกลับคืนสู่สภาพการดูแลเอาใจใส่ตนเอง และมากไปกว่านั้นสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ ผู้สูงอายุจะเกิดความตระหนักถึงความสามารถของตน มีความเชื่อมั่นตนเอง รับผิดชอบสุขภาพตนเอง เกิดความยั่งยืนในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข และเป็นภาระต่อสังคมให้น้อยที่สุด ดังนั้น การแก้ปัญหาสังคมผู้สูงอายุด้วยการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างความมีส่วนร่วมในสังคมเทคโนโลยีให้แก่ผู้สูงอายุนั้น ได้พบว่าปัจจัยสำคัญในการแก้ปัญหาสังคมผู้สูงอายุนั้นได้อย่างยั่งยืน คือการทำให้ผู้สูงอายุได้ตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง ทั้งนี้ใช้การเรียนรู้ด้วยการบอกกล่าวหรือการยืนยันว่าพวกเขายังมีคุณค่า แต่ต้องเป็นการตระหนักที่ผ่านประสบการณ์ตรง (วีรณัฐ โรจนประภา, 2560)

โดยเฉพาะกิจกรรมเพื่อสังคมของผู้สูงอายุต่างๆ มีส่วนสำคัญที่ทำให้สังคมรอบข้างได้รับรู้ ว่ากลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่พึ่งพาตนเองได้ พร้อมทั้งจะมีพลังเกื้อหนุนและช่วยเหลือสังคม ในทางขณะเดียวกันสังคมได้เข้ามาส่งเสริมกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เกิดแรงกระเพื่อมของคุณค่าร่วมเกี่ยวกับผู้สูงอายุเรื่อง “อยู่อย่างมีความสุขและเป็นต้นแบบอันทรงคุณค่า” ให้เกิดความยั่งยืนขึ้น

นพ.บรรลุ ศิริพานิช ประธานกรรมการบริหารมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุได้กล่าวถึง “กิจกรรมผู้สูงอายุในเมืองไทย แบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายราชการ และฝ่ายเอกชน ซึ่งเอกชนในเมืองไทยมีสมาคมสภาผู้สูงอายุ ในพระราชูปถัมภ์ฯ ได้พยายามรณรงค์ให้มีชมรมผู้สูงอายุในทุกๆ หมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันมีการจัดตั้งแล้วกว่า 27,000 ชมรม เช่น ในจังหวัดอุบลราชธานี มีชมรมใน

ทุกๆ หมู่บ้านแล้ว ที่ให้ผู้สูงอายุในหมู่บ้านมาพบปะพูดคุยหรือทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน เป็นงานผู้สูงอายุเพื่อสังคมที่แท้จริง นี่คือนี่สิ่งที่จะต้องเรียกว่าเป็นองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านผู้สูงอายุ ได้ดีมาก ๆ ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 เป็นพระราชบัญญัติที่ทำให้ผู้สูงอายุ

ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ากิจกรรมเพื่อสังคมมีบทบาทอย่างมากในการเรียนรู้และเสริมสร้างทัศนคติที่ดีและมีประโยชน์ต่อทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันมีการส่งเสริมสังคมไทยในการเรียนรู้ตลอดชีวิต ภาครัฐและภาคเอกชนในหลายๆ องค์กร ได้ให้ความสนใจกับผู้สูงอายุ เช่นกัน เช่น กศน. กรมกิจการผู้สูงอายุ สมาคมผู้สูงอายุ และกิจกรรมส่งเสริมความรับผิดชอบและตอบแทนสังคมของภาคเอกชน ได้มีกิจกรรมเพื่อให้ผู้สูงอายุสุขภาพกายและใจที่ดีแล้ว ยังมีกิจกรรมเพื่อให้ผู้สูงอายุได้เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมอีกด้วย เช่น กิจกรรมโครงการจิตอาสาพระราชทาน ซึ่งเป็นโครงการที่ทำให้คนทุกอาชีพ ทุกชนชั้น และทุกวัย รู้สึกถึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและเข้าใจถึงคุณค่าร่วมของประเทศ

โครงการดีๆ ที่ได้แบ่งปันประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาให้กับรุ่นลูกหลานเป็นเข็มทิศในการดำเนินชีวิต เช่นโครงการ “อศวินผมขาว” โดย ผศ.ดร.วีรณัฐ โรจนประภา นักวิชาการด้านสังคม ผู้สูงวัยและนายกสมาคมบ้านปันรัก มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกิจกรรมอันเป็นประโยชน์แก่กลุ่มผู้สูงวัย ภายใต้กรอบความคิดว่า “ผู้สูงอายุไม่ใช่ภาระ ไม่ใช่หนี้สิน แต่กลับเป็นสินทรัพย์อันทรงคุณค่าอย่างยิ่ง” และเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สูงวัยได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างที่สุด นำมาซึ่งการสร้างความสุข การสร้างคุณค่าในตนเอง เพื่อเพิ่มพลังกายพลังใจที่ดียิ่งให้แก่ผู้สูงวัย โดยการเปิดพื้นที่แห่งการเกื้อกูล ทั้งในส่วนของผู้ให้คือผู้สูงวัย และในส่วนของผู้รับให้ได้รับการเรียนรู้ การแบ่งปัน เพื่อสนับสนุนซึ่งกันและกันในส่วนของคุณค่าความรู้และประสบการณ์ อีกทั้งยังเป็นการสร้างความตระหนักรู้แก่ผู้คนในสังคม ให้เกิดมุมมองใหม่ๆ ที่มีต่อผู้สูงวัย ในฐานะห้องสมุดเคลื่อนที่ เป็นนักปราชญ์ที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ในด้านต่างๆ จากรุ่นสู่รุ่น โดยมีอาจมองว่าผู้สูงวัยเป็นภาระอีกต่อไป ทั้งนี้ผู้สูงวัยที่ได้เข้าร่วมโครงการยังสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้สูงวัยท่านอื่นๆ หรือบุคคลในมิติต่างๆ ผ่านแนวความคิดแห่งการสร้างคุณค่า และส่งต่อแรงบันดาลใจให้แกกันและกัน โดย ผศ. ดร.วีรณัฐ โรจนประภา กล่าวว่า “โครงการนี้จะเป็นโครงการที่สามารถสร้างสรรค์สังคมไทยให้ดีขึ้นได้มากโครงการหนึ่ง เราจะได้เห็นภาพแห่งการเกื้อกูล ดูแล เมตตา และเกิดบรรยากาศแห่งความดีงามซึ่งกันและกัน และอย่าลืมนะ ผู้สูงวัย ไม่ใช่ภาระ ไม่ใช่หนี้สินที่ต้องแก้ปัญหาด้วยการให้ แต่ผู้สูงวัย เป็นพลัง เป็นสินทรัพย์ ที่ต้องนำศักยภาพของท่านออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์อันจะนำมาซึ่งความสุข ความอิ่มเอมใจ ทั้งจากผู้รับและผู้ให้” ซึ่งเป็นตัวชีวิตของสมาคมฯ จะวัดตรงที่สามารถเปลี่ยนแปลงจาก “ผู้รับ” ให้กลายเป็น “ผู้ให้” แก่ผู้อื่นได้มากแค่ไหน จนถึงวันนี้จึงเกิดโครงการ “อศวินผมขาว” นี้ขึ้น เพื่อเป็นเวทีในการเปิดโอกาสให้กับผู้สูงวัยทุกท่านได้มาเป็นผู้ให้ ได้ร่วมแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ของท่านเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นต้น (วีรณัฐ โรจนประภา, 2560)

อีกหนึ่งตัวอย่างของศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตำบลยุหว่า และโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลยุหว่า อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ ซึ่ง สำนักงาน กศน. อำเภอสันป่าตอง ได้เข้าไปมีส่วนร่วมส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของทางศูนย์ฯ พบว่ามีการดำเนินงานที่เข้มแข็ง ได้รับความร่วมมือจากท้องถิ่นและผู้สูงอายุ แต่ละกิจกรรมที่จัดขึ้นสามารถตอบโจทย์ 3 มิติหลักสำคัญของการสัมมนาครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี ได้เห็นผู้สูงอายุตำบลยุหว่า ที่ได้รวมกลุ่มประสานไปยังโรงพยาบาลอำเภอสันป่าตอง จัดตั้งศูนย์สร้างเสริมและฟื้นฟูสมรรถภาพชุมชน ขึ้นที่วัดสันป่าตองด้วย เพื่อเป็นสถานที่สร้างเสริมสุขภาพให้กับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ผู้พิการ และฝึกทักษะในการดำรงชีวิตให้กับผู้สูงอายุ โดยจะมีเจ้าหน้าที่อาสาสมัคร ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่แข็งแรงและมีความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพร่างกายมาคอยให้บริการ 2-3 คนต่อวันไปพร้อมๆ กับเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาล โดยจะมีผู้ที่มีปัญหาด้านสุขภาพมาเข้ารับบริการเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะผู้ป่วยโรคเรื้อรังที่เป็นอัมพฤกษ์ อัมพาต และหารายได้ไม่สามารถเดินทางมาได้ ทางอาสาสมัครก็จะไปให้บริการถึงบ้านโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย การที่ผู้สูงอายุได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันนี้ อย่างน้อยทุกคนก็ได้รับประโยชน์ ทั้งทางกายและใจ ทั้งผู้ให้และผู้รับ ที่สำคัญอย่างน้อยสังคมก็ได้รับรู้ว่าคุณสูงอายุก็ยังมีศักยภาพไม่ใช่ปัญหาของสังคม (ไทยรัฐฉบับพิมพ์, 2558)

การพัฒนาคุณค่าร่วมเพิ่มศักยภาพของผู้สูงอายุนั้น สามารถพัฒนาประชากรผู้สูงอายุให้มีคุณค่าในตนเอง ได้เห็นถึงความสำคัญของตนเองตระหนักว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นกลุ่มวัยที่มีบทบาทสำคัญในสังคม เป็นผู้ที่เต็มไปด้วยคุณวุฒิและวัยวุฒิ ที่สามารถสร้างแรงผลักดันและขับเคลื่อนสังคมด้วยการประสานความร่วมมือเป็นหนึ่งเดียวกันกับชุมชน สังคม ประเทศชาติได้พัฒนาสังคมไทยให้คุณภาพมากยิ่งขึ้น

บทสรุป

จากตัวอย่างข้างต้น พบว่าหลายหน่วยงานและองค์กรได้มีการเสริมสร้างทัศนคติที่ดี ผ่านการเรียนรู้และเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุ ได้ส่งเสริมคุณค่าร่วมให้แก่ผู้สูงอายุในการเข้าใจบทบาทของตนเองในสังคมโดย 1) เป็นต้นแบบ หรือแบบอย่างที่ดีของการเป็นผู้รับและผู้ให้ 2) มีการดำเนินชีวิตอย่างมีเป้าหมายทั้งทางด้านสุขภาพกายและจิตใจ และ 3) ตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง ทำให้สังคมได้รับรู้ว่าคุณสูงอายุมีประสบการณ์ชีวิตที่น่าสนใจและมีความสามารถในการเรียนรู้ที่จะปรับตัวกับโลกอินเทอร์เน็ตหรือโลกดิจิทัลได้อย่างดี อันเป็นพลังที่ทำให้สังคมไทยขับเคลื่อนไปได้ ส่งผลให้เด็กรุ่นหลังได้เห็นและเกิดการเรียนรู้วัฒนธรรม พฤติกรรม และความคิดที่ดีๆ ของคนรุ่นก่อน ผ่านประสบการณ์ของผู้สูงอายุซึ่งลูกหลานและคนรุ่นใหม่ได้เห็นเป็นตัวอย่าง เช่น มีน้ำใจ ใจดี และใจเย็น มีความอดทน ความอดสาหัส ความขยันหมั่นเพียร ความมีระเบียบ การตรงต่อเวลา มีความสามัคคีช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน รักครอบครัว มีความซื่อสัตย์ มีวิธีการดูแลสุขภาพ

กายและใจ มีการเรียนรู้และการปรับตัว หรือแม้กระทั่งมีศักยภาพความรู้ ความสามารถ ภูมิปัญญา ความเฉลียวฉลาดในด้านต่างๆ ซึ่งคนรุ่นปัจจุบันสามารถจำไปประยุกต์ใช้ได้ในอนาคต ทั้งหมดนี้จะเปลี่ยนมุมมองในการมองผู้สูงอายุ ซึ่งเคยคิดว่าเป็นภาระของสังคม ได้เห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ เป็นการหล่อหลอมสังคมไทยสมัยใหม่ ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ เคารพ ยอมรับซึ่งกันและกัน จะลดความขัดแย้งจากความคิดที่ต่างกันได้อย่างต่อเนื่อง เป็นการสร้างคุณค่าร่วมของสังคมผู้สูงอายุ ได้อย่างยั่งยืนต่อไปในวันข้างหน้า

บรรณานุกรม

- ไทยรัฐฉบับพิมพ์. (2558). *กศน.-ยูเนสโก ระดมสมองขับเคลื่อนยุทธศาสตร์รองรับสังคมผู้สูงอายุ: ปันศูนย์เรียนรู้ชุมชนฮับอาเซียน*. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/content/488579>. [23 ธันวาคม 2562].
- พรชุลี นิลวิเศษ. (2562). *นันทนาการสำหรับผู้สูงอายุ*. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://www.stou.ac.th/stoukc/elder/main1_10.html. [24 ธันวาคม 2562].
- วีรณัฐ โรจนประภา. (2560). *เปิดโครงการอควินผสมขาว จุดเริ่มต้นผู้สูงวัยคุณภาพ*. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/783103>. [23 ธันวาคม 2562].
- ศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์. (2560). *แผนมาดริดด้านผู้สูงอายุ: กรอบสหประชาชาติกับประเทศไทย The Madrid International Plan of Action on Ageing: the United Nations Framework for Thailand*. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://journalggm.org/article_pdf-PA19015.pdf/. [23 ธันวาคม 2562].
- สิริกาญจน์ กระจ่างโพธิ์, มารุต พัฒนาผล, วิชัย วงษ์ใหญ่และจิตรา ดุษฎีเมธา. (2561). การพัฒนารูปแบบเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน. *วารสารแพทยนาวิ*. 45(2) พฤษภาคม-สิงหาคม 2561. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/nmdjournal/article/download/158610/114882/>. [24 ธันวาคม 2562].
- สำนักงานกองทุนส่งเสริมสุขภาพ. (2558). *ทันกระแสสุขภาพ 5 กิจกรรมทางกาย เพื่อสูงวัยแข็งแรง* [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.thaihealth.or.th/Content/30044-5%20> [24 ธันวาคม 2562].
- TCDC Resource Center. (2562). *Aging Society VS. Aged Society in Global and Thai Context*. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://resource.tcdc.or.th/ebook/AgingSociety_Report_official.pdf. [24 ธันวาคม 2562].

มัลดีฟส์:
ประสบการณ์เชิงพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยว
ในวิถีแห่งทะเลและหมู่เกาะ
Maldives:
Spatial Experience of Tourism Management
in the Way of Sea and Island

ลำพอง กลมกุล¹
Lampong Klomkul

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้เขียนขึ้นจากประสบการณ์ในการเดินทางไปยังประเทศมัลดีฟส์ ในระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน ถึงวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2562 เพื่อเข้าร่วมการนำเสนอผลงานวิจัยในเวทีประชุมวิชาการนานาชาติ โดยมีวัตถุประสงค์ของบทความเพื่อศึกษาและบันทึกการเดินทางเกี่ยวกับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวจากประสบการณ์การศึกษาเชิงพื้นที่ โดยใช้การสำรวจเชิงพื้นที่ การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการท่องเที่ยวของประเทศมัลดีฟส์คือ มีรายได้หลักของประเทศจากการจัดการท่องเที่ยวที่อาศัยเกาะชายหาด และธรรมชาติทางทะเล จากข้อมูลทางสถิติในปีปัจจุบันพบว่า มีนักท่องเที่ยวไม่น้อยกว่า 2 ล้านคนที่เดินทางไปท่องเที่ยวในมัลดีฟส์ มัลดีฟส์มีการจัดเตรียมทรัพยากรภาคบริการในการรองรับนักท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปีทั้งในส่วนของโรงแรม ที่พัก และการอำนวยความสะดวก มัลดีฟส์จึงนับได้ว่าเป็นแบบอย่างของการจัดการท่องเที่ยวอีกประเทศหนึ่ง ที่จะนำมาเป็นแบบอย่างในเรียนรู้และเปรียบเทียบกับจัดการท่องเที่ยวของประเทศไทยได้

คำสำคัญ: มัลดีฟส์, ประสบการณ์เชิงพื้นที่, การจัดการท่องเที่ยว

¹ ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ASEAN Studies Centre, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

This article was written based on the experience of the visiting to Maldives between 29th November to 4th December 2019, and presented research paper at international conference. The purpose of this paper was to study and record the journey and guidelines for tourism management from the experience of area studies. This paper studied by using area-based survey, documentary study and related research, and interview. Results indicated that tourism management in Maldives has gained the main income of tourism management from islands, beaches and marine nature. From statistical data of current year showed that there were at least 2 million tourists who traveled to Maldives. Maldives has prepared sufficient service sector resources for tourists throughout the year including hotels, accommodation and facilities. Maldives is a country of best practice model of tourism management that should be applied as a learning model and compared to tourism management in Thailand.

Keywords: Maldives, Pearl of the Indian Ocean, Tourism Management

บทนำ

ในระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน ถึงวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2562 ผู้เขียนได้เดินทางไปร่วมเสนองานเรื่อง Education Development in ASEAN Countries : Reflection of Research Results ในงาน 5th International Conference on Recent Multidisciplinary Research (ICRMR2019) ที่ The Maldives National University ประเทศ Maldives เป้าหมายเพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการที่ได้เคยศึกษาวิจัยไว้ คือนำองค์ความรู้จากงานวิจัยที่ได้ทำไว้ระหว่าง 1-2 ปีที่ผ่านมาในบทบาทของนักวิจัยศูนย์อาเซียนศึกษา ทั้งเป็นการเสริมสร้างเครือข่ายเชิงพื้นที่ในระดับนานาชาติด้านการวิจัยและองค์ความรู้ทางวิชาการ (2) นำพาชื่อของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ไปสู่ประชาคมวิชาการนานาชาติ อันเป็นหน้าที่ของบุคลากรคนหนึ่งจะพึงทำ (3) การสื่อสารภาพลักษณ์พระพุทธศาสนาผ่านงานวิชาการและงานวิจัย ความหมายคือมหาวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา เรื่องที่ไปนำเสนอจึงเป็นภาพลักษณ์ องค์ความรู้ แนวคิดที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา และ (4) ความสำคัญที่มีข้อมูลว่ามัลดีฟส์ในยุคแรกๆ เคยนับถือพระพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากศรีลังกา อินเดีย ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 12 ได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม และมีสุลต่านราชวงศ์ต่างๆ เป็นผู้ปกครองประเทศในยุคแรก ได้แก่ ราชวงศ์โซมวันสา

(Somavansa) หรือ Malei มีสุลต่าน 16 พระองค์ ปกครองเป็นเวลา 169 ปี ราชวงศ์วีรุ อุมรุ (Veeru Umaru) มีสุลต่าน 5 พระองค์ ปกครองเป็นเวลา 75 ปี ราชวงศ์ฮิลาลิ (Hilali) มีสุลต่าน 25 พระองค์ ปกครองเป็นเวลา 170 ปี ราชวงศ์อุทิมู (Utheemu) ซึ่งมีสุลต่านในราชวงศ์ 5 พระองค์ ปกครองเป็นเวลา 121 ปี ในสมัยราชวงศ์นี้ มีการพัฒนาระบบการปกครอง การทหารและการเงิน ให้ดีขึ้น ต่อมา มีราชวงศ์ปกครองอีก 3 ราชวงศ์ ได้แก่ ราชวงศ์อิสดู (Isdhoo) ราชวงศ์ดียมิกิลิ (Dhiyamigili) และ ราชวงศ์หุราเก (Huraage) ในยุคต่อมาและเปลี่ยนรัฐในอารักขาของอังกฤษ ร่วมกับสมัยกับอินเดีย และศรีลังกา ระหว่าง ค.ศ.1887-1965 รวม 79 ปี และได้รับเอกราชเปลี่ยน การปกครองกลับไปเป็นรัฐสุลต่าน ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1965-1968 รวม 3 ปี และก็เปลี่ยนการ ปกครองมาเป็นสาธารณรัฐมีประธานาธิบดีเป็นผู้นำสูงสุด ตั้ง ค.ศ.1968/พ.ศ.2511 ต่อเนื่องมา จนกระทั่งปัจจุบัน

ในการเดินทางในครั้งนี้เห็นว่าเมื่อไปแล้ว น่าจะบันทึกเรื่องเล่า แบ่งปัน เพื่อเป็นการสร้าง องค์ความรู้เชิงพื้นที่ (Area Studies) รวมทั้งศึกษาเปรียบเทียบด้านการท่องเที่ยวที่เป็นรายได้หลัก ของประเทศ ทั้งในส่วนการจัดการท่องเที่ยว ที่มีทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่เป็นเกาะ ทะเล ชายหาด และทรัพยากรภายใต้ทะเล การดำน้ำ ดูปะการัง ดูปลาวาฬ ปลาโลมา เป็นต้น เมื่อไป แล้วจึงนำข้อมูลที่พบเห็นมาเล่า และจากการสำรวจข้อมูลงานวิจัย เช่น งานวิจัยเรื่อง “ศักยภาพ การท่องเที่ยวโดยชุมชนของสาธารณรัฐมัลดีฟส์: (The Community Based Tourism Potentiality in The Republic of Maldives)” (กิงกนก เสาวภาวงศ์, 2561: 442-449) งานศึกษาเรื่อง “Environmental Impacts of Tourism and Management in Maldives” (Suresh Kumar Kundur and Krishna Murthy, 2013: 44-50) งานศึกษาเรื่อง “The Maldives: A sustainable tourism success story” (Aishath Shakeela, Lisa Ruhanen and Noreen Breakey, 2011) หรือรายงานวิจัยเรื่อง “Tourism in the Maldives: experiencing the difference from the Maldives” (Benedicte Auvray, 2010) รวมถึงผลการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวของกระทรวง การท่องเที่ยว (Ministry of Tourism Arts & Culture) ที่ได้มีการกำหนดแผนด้านการจัดการ ท่องเที่ยว Maldives Third Tourism Master Plan 2007-2011 (Ministry of Tourism and Civil Aviation, 2006) หรือ Fourth Tourism Master Plan 2013-2017 (Ministry of Tourism and Civil Aviation, 2012) รวมทั้ง Fifth Tourism Master Plan (Maldives Time, 2019) และ รายงานผลการดำเนินการของกระทรวงการท่องเที่ยว ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวใน ปี 2018 ที่ผ่านมา (Tourism YEARBOOK 2018 Statistics & Research Section Ministry of Tourism, Republic of Maldives, 2018) ทำให้เห็นว่าข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับมัลดีฟส์ ประเทศที่ผู้เขียนได้เดินทางมาครั้งนี้มีความน่าสนใจ และคิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์เชิงเปรียบเทียบ ด้านการท่องเที่ยวกับประเทศไทยที่มีทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวไม่แตกต่างกันและมีอุตสาหกรรม

ด้านการท่องเที่ยวเป็นทรัพยากรหลัก ดังนั้น บทความนี้ จึงเป็นการนำปรากฏการณ์ที่ได้พบเห็นมาสะท้อนคิดเพื่อแบ่งปันเป็นการเรียนรู้เชิงพื้นที่และการเปรียบเทียบเพื่อประโยชน์ต่อการจัดการการท่องเที่ยว พัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดในอนาคตต่อไป

มัลดีฟส์ไข่มุกแห่งมหาสมุทรอินเดีย

ประเทศมัลดีฟส์ (Maldives) หรือสาธารณรัฐมัลดีฟส์ เป็นเกาะในมหาสมุทรอินเดีย อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย และทางตะวันตกของศรีลังกา มีพื้นรวมกันที่เป็นพื้นดิน ราว 300 ตารางกิโลเมตร เทียบง่าย ๆ เล็กกว่าเกาะภูเก็ต (514.675 ตร.กม.) แต่ก็ใหญ่กว่าสมุย (236.07 ตร.กม.) เมืองหลวงของมัลดีฟส์คือเมือง Male ออกเสียงว่า มาเล่ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นเมืองหลวงที่เล็กที่สุดในทวีปเอเชีย เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของประเทศ มีท่าเรือเชิงพาณิชย์บนเกาะ และมีท่าอากาศยานตั้งอยู่บนเกาะฮุลฮูล (Hulhule Island) ที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งรวมถึงฐานเครื่องบินทะเลสำหรับการขนส่งภายใน โครงการถมทะเลได้ขยายท่าเรือ และมัลดีฟส์ ยังถือเป็นประเทศที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลที่เตี้ยที่สุดในโลกอีกด้วย จุดที่สูงที่สุดแค่ประมาณ 2.3 เมตรจากน้ำทะเล มีประชากรเกือบ 400,000 คน โดยราว 1 ใน 4 อาศัยอยู่ในเมืองหลวง ประกอบด้วยหมู่เกาะปะการัง 26 กลุ่ม (Atoll) รวม 1,190 เกาะ มีประชากรอาศัยอยู่เพียงประมาณ 200 เกาะ ประชากรร้อยละ 99 ของประชากรส่วนใหญ่ในประเทศมัลดีฟส์นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุหนี่ และประกอบอาชีพประมงหรือค้าขาย จุดเด่นที่ทำให้มัลดีฟส์ โด่งดังเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวไปทั่วโลกคือความสวยงามของท้องทะเล ที่มีทั้งน้ำทะเลสีฟ้าใส หาดทรายขาว และโลกใต้ทะเลที่งดงามและอุดมสมบูรณ์ และได้รับการพัฒนาเป็นโรงแรมสำหรับนักท่องเที่ยวประมาณ 74 เกาะ แต่ถึงจะเป็นประเทศที่มีขนาดเล็กที่สุดในทวีปเอเชีย แต่ความงดงามของท้องทะเล รวมถึงธรรมชาติต่างๆ ทำให้เกาะเล็กๆ อย่าง “มัลดีฟส์” มีชื่อเสียงไกลไปทั่วโลก อาจเพราะล้อมรอบด้วยท้องทะเลและท้องฟ้าสีคราม เหมือนดังสวรรค์บนมหาสมุทร “มัลดีฟส์” เกาะที่ได้รับฉายาว่า ไข่มุกแห่งมหาสมุทรอินเดีย เอกลักษณ์สำคัญของรีสอร์ตในมัลดีฟส์ คือ 1 เกาะมักจะมีเพียง 1 รีสอร์ต จึงทำให้มีความเป็นส่วนตัวค่อนข้างสูง ซึ่งเหมาะสำหรับคนที่อยากไปพักผ่อนอย่างแท้จริง กิจกรรมที่ต้องทำหากไปเยือนมัลดีฟส์ นั่นก็คือ การดำน้ำ มีทั้งดำน้ำลึกและดำน้ำตื้น โดยเฉพาะการดำน้ำลึก เพื่อชมความงดงามของโลกใต้ทะเล ซึ่งนอกจากโลกของสัตว์น้ำอันน่าตื่นตาแล้ว ใต้ท้องทะเลมัลดีฟส์ ยังมีจุดดำน้ำที่น่าสนใจอีกหลายแห่ง เช่น ซากเรือเดินทะเลที่อัปปางลงในอดีต และกลายมาเป็นแนวปะการังที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำน้อยใหญ่มากมาย อีกทั้งบนท้องฟ้าก็ยังมียานเหี่ยวบินชมความงามของ Atoll (โครงสร้างของซากปะการังที่ทับถมกันในเขตนํ้าตื้นกลางทะเล ซึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลก มีรูปร่างคล้ายวงแหวนเป็นลาгуна) หาดทราย และแนวปะการังจากมูสูงอีกด้วย นอกจากนี้การตกปลาและการพายเรือแคนู ก็เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่

น่าสนใจ

ประเทศมัลดีฟส์เป็นประเทศหมู่เกาะ ที่อยู่กลางทะเลและเป็นเกาะเล็กๆ ที่ถูกออกแบบให้เหมือนเป็นเกาะส่วนตัว Time Zone มีเวลาห่างจากประเทศไทยประมาณ 2 ชั่วโมง ด้านการท่องเที่ยวมีสายการบินจากประเทศไทยบินตรงไปโดยสายการบินแอร์เอเชีย หรือบางกอกแอร์เวย์ ส่วนสายการบินอื่นๆ ต้องไปเปลี่ยนเครื่องที่เมืองหลัก อย่างศรีลังกาแอร์ไลน์ เส้นทางการเดินทางห่างจากประเทศไทยประมาณ 4 ชั่วโมงโดยประมาณในการเดินทาง ถ้าบินจากศรีลังกาใช้เวลาในการเดินทางประมาณ หนึ่งชั่วโมงโดยประมาณ หรือระยะทางห่างจากศรีลังกาประมาณ 700 กิโลเมตร ประมาณจากกรุงเทพฯ ไปเชียงใหม่

สำหรับการเดินทางไปยังมัลดีฟส์ คนไทยมีการยกเว้นการประทับลงตราวีซ่า ให้สามารถเข้าไปท่องเที่ยวในมัลดีฟส์ เป็นเวลา 1 เดือน และดูข้อมูลสถิติคนไทยเดินทางไปยังประเทศมัลดีฟส์ ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมาจนปีล่าสุด พบว่า มีจำนวนปีละกว่า 1 หมื่นคน ซึ่งอาจหมายความว่า มัลดีฟส์ ได้รับความนิยมจากนานาชาติที่รวมทั้งคนไทยด้วย หากดูสถิติ จะเห็นว่ามัลดีฟส์ เป็นเกาะสวรรค์ ที่นักท่องเที่ยวอยากเดินทางและท่องเที่ยวอย่างน้อยสักครั้งในชีวิต ซึ่งเมื่อผู้เขียนมาแล้ว ก็คงอดไม่ได้ที่จะเขียนบันทึกเล่าเรื่อง ที่จะเที่ยวท่องสักครั้งเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาเชิงพื้นที่และแบ่งปันการเดินทางจากพื้นที่ดังปรากฏ 2W

ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารจะเป็นภาษาอังกฤษ จากข้อมูลที่ปรากฏพบว่า เกือบทุริสอร์ทจะมีเจ้าหน้าที่ที่สามารถพูดภาษาหลักอื่นๆ ได้ เช่น ภาษาเยอรมัน ภาษาญี่ปุ่น ภาษาอิตาลี สำหรับสกุลเงินของ มัลดีฟส์ คือ Rufiyaa โดยอัตราแลกเปลี่ยนอยู่ที่ 1 USD เท่ากับ 12.75 Rufiyaa โดยประมาณ สามารถแลกเงิน ได้ตามสถานที่รับแลกเงินต่างๆ สามารถใช้ traveller cheques และเครดิตการ์ด และเงินสดยูโร เงินดอลลาร์ก็สามารถใช้ได้ทั่วเกาะ ไม่ว่าจะเป็นโรงแรมหรือรีสอร์ท

มัลดีฟส์จะมี 2 ฤดูมรสุมใน 1 ปี มรสุมทางทิศเหนือ-ตะวันออกหรือ Ruvai จะเป็นช่วงเดือนธันวาคม - มีนาคม ซึ่งเป็นช่วงที่ค่อนข้างแห้งแล้ง อีกมรสุมคือทางทิศใต้-ตะวันตก หรือ Ulhangu ซึ่งจะเป็นช่วงเดือนเมษายน - พฤศจิกายน และจะมีฝน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพายุฝน และมีลมแรงในบางครั้ง อุณหภูมิในตอนกลางวันจะอยู่ที่ประมาณ 28 องศาเซลเซียส (82 องศาฟาเรนไฮต์) ตลอดทั้งปี ความชื้นจะมีน้อยกว่าในช่วงหน้าแล้งแต่ตลอดทั้งวันจะมีลมทะเลพัดเย็นสบาย มัลดีฟส์จึงเป็นเกาะสวรรค์ที่มีธรรมชาติและอากาศบริสุทธิ์ รวมทั้งยังมีโลกใต้ทะเลที่ยังอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยปลาและปะการัง นานาชนิด ซึ่งถือเป็นสวรรค์ที่นักดำน้ำส่วนใหญ่แสวงหา

การเข้าร่วมงานประชุมวิชาการนานาชาติ ที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติมัลดีฟส์

ในระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน ถึงวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2562 ผู้เขียนได้เดินทางไปร่วมเสนองานเรื่อง “Education Development in ASEAN Countries: Reflection of Research

Results” ในงานประชุมวิชาการนานาชาติหัวข้อ “5th International Conference on Recent Multidisciplinary Research (ICRMR2019)” ที่ The Maldives National University ประเทศ Maldives เป้าหมายเพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการที่ได้เคยศึกษาวิจัยไว้ ประหนึ่งนำองค์ความรู้จากงานวิจัยที่ได้ทำไว้ระหว่าง 1-2 ปีที่ผ่านมาในบทบาทของนักวิจัยศูนย์อาเซียนศึกษา ทั้งเป็นการเสริมสร้างเครือข่ายเชิงพื้นที่ในระดับนานาชาติด้านการวิจัยและองค์ความรู้ทางวิชาการ

ภาพที่ 1 (ซ้าย) การนำเสนอในงานสัมมนาชาติที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติมัลดีฟส์ เมื่อ 30 พฤศจิกายน 2562 และ (ขวา) พบ สัมภาษณ์อาจารย์ Nadhiya Ahmed คณบดีฝ่ายกิจการนิสิต (Dean of Students) ให้ข้อมูลการจัดการศึกษาของสาธารณรัฐมัลดีฟส์ (ภาพ: ผู้เขียน, 3 ธันวาคม 2562)

บทความที่ส่งเข้าร่วมนำเสนอจำนวน 149 บทความ จากนานาชาติ ได้รับการคัดเลือกให้นำเสนอและพิมพ์เผยแพร่รวมทั้งหมด 26 บทความ รวมทั้งบทความของวิจัยของผู้เขียนด้วย ตัวอย่างเช่น

(1) บทความเรื่อง *Analysis of Spatial Ability Testing Results and Interior Design Program Success for Female University Students in Saudi Arabia* โดย (Helen Palmer Peterson, Shams Al Shamasi and Maryam Al Khateeb

(2) บทความเรื่อง *Can CEO's Corporate Social Responsibility Orientation improve firms' cooperation in international scenarios?* โดย Francisco José Sáez-Martínez, Angela González-Moreno and Pablo Ruiz-Palomino

(3) บทความเรื่อง *Tribal Redevelopment with Community Participation* โดย Midhun George and Lakshmi S Shaji เป็นต้น

โดยข้อมูลเกี่ยวกับการจัดสัมมนาสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จาก Website ของคณะกรรมการจัดงานได้ที่ <http://www.icrmr.com/on> 5th International Conference on Recent Multidisciplinary Research (ICRMR2019) ผลของการเข้าร่วมสัมมนา ทำให้ได้เครือข่ายและ

ได้ผลเชิงประจักษ์ในการเข้าร่วมการประชุมวิชาการนานาชาติ ความหลากหลายของผู้เข้าร่วมที่มาจากประเทศสเปน มัลดีฟส์ ปากีสถาน อินเดีย มาเลเซีย อินโดนีเซีย และจากประเทศไทย อันหมายถึงผู้เขียนและอาจารย์อีกท่านหนึ่งจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จ.นครราชสีมา (รองศาสตราจารย์ ดร. หนูเดือน เมืองแสน) เป็นต้น งานสัมมนาเรียบร้อยไปด้วยดีได้หนึ่งภาระงานพร้อมเครือข่ายเพื่อนนักวิชาการจากนานาชาติ แลกนามบัตร พูดคุย งานเลี้ยงเลิกรา สัมมนาเลิกไป แต่ยังไม่สิ้นสุดการเดินทาง

นอกจากนี้หลังเสร็จการสัมมนาแล้ว ผู้เขียนได้สร้างเครือข่ายมหาวิทยาลัย โดยในวันที่ 3 ธันวาคม 2562 ได้ประสานขอพบและเก็บรวบรวมข้อมูลพร้อมสัมภาษณ์ประเด็นทางการศึกษา Nadhiya Ahmed คณบดีฝ่ายกิจการนิสิต (Dean of Students) ให้สัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสาธารณรัฐมัลดีฟส์ อย่างเป็นกันเอง พร้อมทั้งพาเยี่ยมชมบรรยากาศรอบๆ มหาวิทยาลัย คณะศึกษาศาสตร์ รวมทั้งห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ ของนิสิตแพทย์ รวมทั้งได้พบปะเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยซึ่งให้การต้อนรับอย่างเป็นกัลยาณมิตร

มัลดีฟส์มีการจัดการศึกษาที่มีหลักสูตรเป็นของตนเอง การจัดการเรียนการสอนใช้ภาษาอังกฤษในการสอน มีการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาล ระดับ Grade 1 - Grade 10 แล้วต่อด้วย A Level แล้วจึงต่อในระดับมหาวิทยาลัย Multi-grade เป็นการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนตามหมู่เกาะต่างๆ คล้ายกับโรงเรียนเล็กๆ ของไทยในชนบท ที่ในห้องเรียนจะเรียนรวมกันหลายระดับชั้น และมีครูสอนคนเดียวกัน หัวใจสำคัญของการจัดการเรียนรู้คือมุ่งเน้น 1) ความรู้ 2) ทักษะ และ 3) คุณค่าของชีวิต เป็นสิ่งเดียวกันกับพุทธพิสัย คือ ความรู้ ทักษะพิสัย คือ การปฏิบัติ และจิตพิสัย คือ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน บรรยากาศของสถานที่และบุคลากรที่ให้ความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์และนำเยี่ยมชมมหาวิทยาลัย

พื้นที่และการจัดการท่องเที่ยวในวิถีแห่งเกาะและทะเล

มัลดีฟส์มีลักษณะทางกายภาพเหมือนฟิลิปปินส์ หรืออินโดนีเซีย ในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่เป็นหมู่เกาะ แต่เป็นประเทศที่ตั้งอยู่ในบริเวณของหมู่เกาะในมหาสมุทรอินเดีย มีทรัพยากรการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นแหล่งรายได้หลัก คล้ายประเทศไทยในเชิงของการท่องเที่ยวในภาคใต้ที่เกี่ยวกับทะเล ชายหาด และทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งเมื่อสำรวจงานวิจัยเฉพาะเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวหรือการบริหารการท่องเที่ยวของประเทศ Maldives มีงานวิจัยจำนวนมาก เช่น เรื่อง “ศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนของสาธารณรัฐมัลดีฟส์ (The Community Based Tourism Potentiality in the Republic of Maldives)” (กิงนก เสาวภาวงศ์, 2561: 442-449) ให้ข้อมูลไว้ว่า

“...สาธารณรัฐมัลดีฟส์เป็นประเทศที่เป็นจุดหมายปลายทางที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทั่วโลก จากสภาพภูมิประเทศที่เป็นหมู่เกาะ จำนวน 1,190 เกาะ และทำเลที่ตั้งกลางมหาสมุทรอินเดีย และได้รับการจัดกลุ่มตามธรรมชาติเป็นเกาะปะการังจำนวน 26 เกาะ ทำให้มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์ดึงดูดผู้คนจากทั่วทุกมุมโลกมาท่องเที่ยวในช่วงปี พ.ศ.2513 รัฐบาลของสาธารณรัฐมัลดีฟส์ได้มีการเปิดสัมปทานให้นักลงทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศสามารถลงทุนทำที่พักบนเกาะที่ไม่มีคนอยู่ อาศัยแบบหนึ่งเกาะหนึ่งโรงแรมจึงทำให้ประเทศสาธารณรัฐ มัลดีฟส์ กลายเป็นจุดหมายปลายทางยอดนิยม แต่เนื่องจากนโยบายการให้สัมปทานแบบหนึ่งเกาะหนึ่งโรงแรมของสาธารณรัฐมัลดีฟส์ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติแทบไม่ได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับชาวพื้นถิ่นเนื่องจากเกาะโรงแรมแต่ละแห่งไม่มีชาวมัลดีฟส์อาศัยอยู่เลย...ต้องมีการจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มากขึ้นจึงจะส่งผลให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นรูปธรรม...สาธารณรัฐมัลดีฟส์มีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน แต่ยังขาดองค์ความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยว โดยชุมชนและมีความขัดแย้งกับการรับรู้ภาพลักษณ์ของนักท่องเที่ยว หากจะปรับใช้กับบริบทของประเทศไทย การท่องเที่ยวโดยชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการสร้างองค์ความรู้ให้กับคนในท้องถิ่นและก่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน...”

รวมทั้งในงานวิจัยเรื่อง Tourism in the Maldives: experiencing the difference from the Maldives (Benedicte Auvray, 2010) ที่ให้ข้อมูลว่ามีความสวยงามประหนึ่งโลกสีขาบ หรือสีฟ้า ที่เหมาะสำหรับคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องการแสดงออกในแบบส่วนตัว แบบคู่รักที่แยกส่วนต่างหากจากความเป็นพื้นเมือง และชนพื้นเมือง อีกนัยหนึ่งมาเที่ยวก็ยังคงเอกลักษณ์พฤติกรรมและการแสดงออกในเชิงสาธารณะได้ นัยหนึ่งเพื่อป้องกันการปะทะกันทางวัฒนธรรม ซึ่งอาจเป็น “ปนเปื้อนทางวัฒนธรรม” ตามที่ผู้วิจัยให้ข้อมูลและสะท้อนคิดในงานวิจัย ในส่วนของผู้จัดการ ดำเนินการ ก็จะใช้วิถีแห่งเกาะ ที่เป็นทั้งที่ทำงานและการดำเนินชีวิต ประหนึ่งบ้านของเขาเหล่านั้น ดังนั้น ในงานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็น (1) วิถีดั้งเดิมที่พึงหวัง (2) วิถีใหม่ที่จะพึงให้เอกลักษณ์บนพื้นที่เฉพาะในประเทศมัลดีฟส์ในองค์รวมด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ในงานของ Mohamed Mauroof Jameel และ Yahaya Ahmad (2015) ได้เขียนวิทยานิพนธ์สำหรับปริญญาเอกไว้ว่า เรื่อง “Architectural Heritage of Maldives and Its Revival Through Tourism” ที่ได้เสนอเป็นข้อค้นพบในงานวิจัยไว้ว่า

“ประเทศกำลังพัฒนา เช่น มัลดีฟส์มักปฏิเสธมรดกทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์และการพัฒนาที่รวดเร็ว โดยเดิมมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสัญลักษณ์ของความล้าหลัง แต่เมื่อพวกเขาก้าวหน้าพวกเขาก็เริ่มฟื้นฟูสิ่งที่เหลืออยู่ ในทำนองเดียวกันตั้งแต่

ทศวรรษ 1960 มัลดีฟส์ พัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมรดกทางสถาปัตยกรรมเริ่มหายไปอย่างรวดเร็ว มรดกทางสถาปัตยกรรมรวมถึงการตั้งถิ่นฐานเกาะแบบดั้งเดิม อาคารแบบดั้งเดิม วิธีการก่อสร้างแบบดั้งเดิม และวัสดุมีการเปลี่ยนแปลงและแทนที่ด้วยโครงสร้างและวัสดุที่ทันสมัย แต่หลังจากการเปิดตัวของการท่องเที่ยวในปี 1972 สถาปัตยกรรมของรีสอร์ทการท่องเที่ยวก็ไหลออกมาและมันมาถึงในระดับหนึ่ง ความชื่นชมที่ได้รับการปรับปรุงใหม่และการปรับตัวของวิธีการและวัสดุก่อสร้างแบบดั้งเดิม แผนแม่บทการท่องเที่ยวในปัจจุบันยืนยันว่าการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมคืนกลับมาเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว ผลรวมกับดวงอาทิตย์ ทราย และทะเล ซึ่งแสดงภาพรวมของมรดกทางสถาปัตยกรรมของ มัลดีฟส์และการพัฒนาทางสถาปัตยกรรมของ รีสอร์ท ท่องเที่ยว เพื่อเน้นบทบาทของการท่องเที่ยวในการฟื้นฟูและอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมของมัลดีฟส์...”

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวผ่านสถาปัตยกรรมดั้งเดิมที่เป็นแบบพื้นเมือง และเนื่องด้วยวัฒนธรรมอินเดีย และงานในทางธรณีวิทยา เช่น ที่เนื่องด้วยธรรมชาติของการท่องเที่ยว ดังปรากฏในงาน “Architectural Typological Study of Coral Stone Mosques of Maldives” (Mohamed Mauroof Jameel, 2012) หรือในงาน “Tourism and the South Asia littoral: Voices from the Maldives” (Faizal Yahya, Ashvin Parameswaran and Rodney Sebastian, 2005) หรือในงาน “Tourism and the Environment Case Studies on Goa India and the Maldives” (Kalidas Sawkar, Ligia Noronha, Antonio Mascarenhas, O.S. Chauhan, and Simad Saeed, 1988)

หากพิจารณาโดยรวมๆ แล้วงานวิจัยหรือแนวคิดที่เสนอในเรื่องการจัดการท่องเที่ยวจะให้ความสำคัญกับรากทางวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ (1) ความยั่งยืนของการจัดการท่องเที่ยว ที่มองว่าการจัดการท่องเที่ยวต้องได้ประโยชน์ในเชิงของพื้นที่ พื้นที่และชนพื้นเมือง และ (2) ความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการทรัพยากร และการใช้ทรัพยากรอย่างสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ระยะยาว หรือประเด็นอื่นๆ อีกหลายประเด็น แต่ทั้งหมดสะท้อนคิดภายใต้บริบทของการวิจัยที่เกิดขึ้น และผู้เขียนก็มองเห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์จึงเรียบเรียงนำมาแบ่งปัน เพื่อมองมัลดีฟส์แล้วสะท้อนคิดต่อการจัดการทรัพยากร และการจัดการการท่องเที่ยวของประเทศไทยได้ด้วย นอกจากนี้สถานการณ์ความเสี่ยงต่อทรัพยากรการท่องเที่ยว สถานการณ์ของเกาะปริ่มน้ำที่น้อยหนึ่งเป็นจุดเด่น อีกนัยหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์กายภาพ ดังปรากฏในงานวิจัย “Living on the sinking islands, Social aspects of climate change on example of Maldives” (Justyna Orłowska, 2015) ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ก็มีผลต่อการดำเนินชีวิตและการออกแบบการท่องเที่ยว อาจมีความสวยงามในเชิงของการท่องเที่ยว แต่อีกนัยหนึ่งก็เป็นความเสี่ยง อีกแบบ

หนึ่งต่อการจัดการท่องเที่ยวทั้งในส่วนของรีสอร์ท ที่ลายน้อยด้วย ที่เสนอในงานวิจัยและให้ข้อมูลว่า

“ลักษณะที่ซับซ้อนของผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อชุมชนมนุษย์จำเป็นต้องมีการวิจัยแบบสหวิทยาการอย่างกว้างขวางรวมถึงการยอมรับมากขึ้นในด้านสังคมและวัฒนธรรม การศึกษานี้ให้ตัวอย่างของการวิจัยชนิดนี้โดยใช้ตัวอย่างของประเทศเกาะเล็กๆ ในมหาสมุทรอินเดียมัลดีฟส์ เนื่องจากความอ่อนแอทางกายภาพที่เพิ่มขึ้นของระดับน้ำทะเลอันเป็นผลมาจากภาวะโลกร้อนรวมถึงแนวปะการังที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งจะหายไปโดยไม่ข้ามมัลดีฟส์ จึงเป็นที่รู้จักของผู้ชมทั่วโลกในฐานะ ‘สวรรค์แห่งการจม’ การศึกษานี้สำรวจทัศนคติต่อการคุกคามของการเพิ่มขึ้นของระดับน้ำทะเลที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนในประเทศและรูปแบบทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อพวกเขากรณีศึกษาเชิงลึกจากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการวิเคราะห์ทรัพยากรที่มีอยู่ หกเดือนของการทำงานภาคสนามเผยให้เห็นการปฏิเสธและไม่สนใจในส่วนของ มัลดีฟส์ในเรื่องภัยพิบัติทางธรรมชาติที่คาดการณ์ไว้โดยนักอุตุนิยมวิทยาสำหรับบ้านเกิดของพวกเขา เรื่องนี้ดูเหมือนจะเป็นเรื่องถกเถียงถ้าใครเปรียบเทียบปฏิกริยาของมัลดีฟส์กับชุมชนอื่นๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสัมผัสกับอันตรายที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศ”

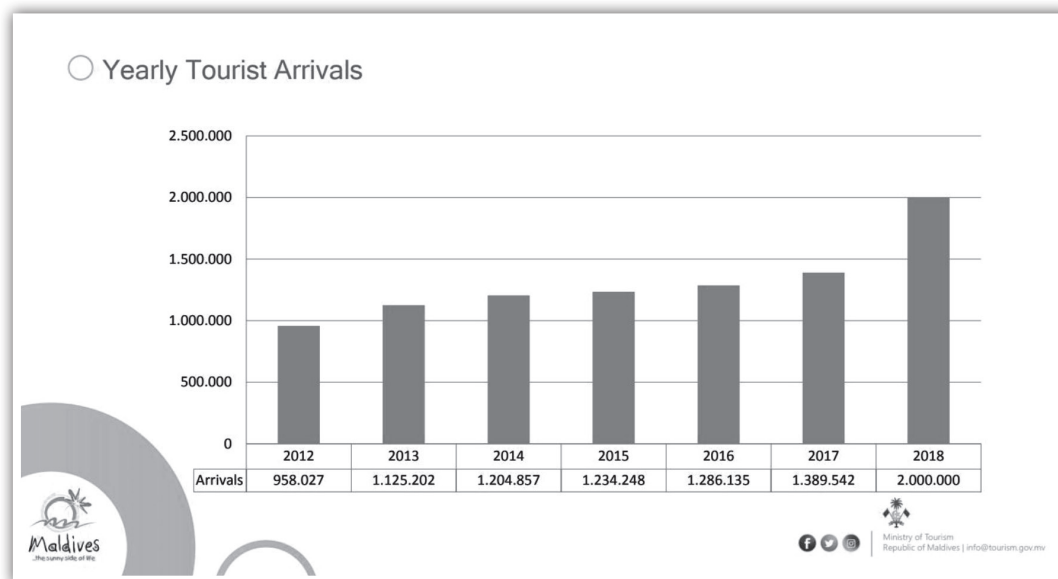
จากภาพรวมที่นำเสนอมา ทั้งหมดเป็นแนวคิดที่เกิดจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ของการวิจัย และเป็นองค์ความรู้ด้านการวิจัยเพื่อประโยชน์ต่อการวิจัย ทั้งจะเป็นผลเพื่อการปรับวิธีคิด สะท้อนคิดและยืนยันความคิดเป็นองค์ความรู้เพื่อการบริหารจัดการในองค์กรรวมถึงปรากฏ

มัลดีฟส์ พื้นที่และการจัดการท่องเที่ยวในวิถีแห่งเกาะและทะเล

มัลดีฟส์ มีหมู่เกาะที่ได้รับการพัฒนาและสร้างให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและโรงแรมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มายังหมู่เกาะนี้ ด้วยความที่หมู่เกาะมัลดีฟส์มีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติด้านทะเล และทัศนียภาพที่สวยงามสามารถดึงดูดสายตานักท่องเที่ยว หรือเรื่องของทรัพยากรใต้ทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีปะการัง ปลา และสัตว์น้ำกว่า 1,000 ชนิด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้หมู่เกาะมัลดีฟส์ยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมดำน้ำที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกอีกด้วย ซึ่งทำให้ที่นี่มีการอบรมและมีการเรียนดำน้ำ พร้อมทั้งยังมีการบริการนักท่องเที่ยวในการดำน้ำที่ดีอีกด้วย ซึ่งมีมาตรฐานสูง สิ่งต่างๆ เหล่านี้จึงทำให้หมู่เกาะมัลดีฟส์นี้มีผู้สนใจเข้ามาท่องเที่ยวมากมายจากทั่วโลก

ประเทศมัลดีฟส์นี้รายได้หลักกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ของรายได้รวมมาจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และได้มีการพัฒนาและฟื้นฟูอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศให้ดีขึ้นเรื่อยๆ ซึ่ง

สถานประกอบการต่างๆ นั้นมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี เรือรับส่งและเรือนำเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยว ระบบไฟฟ้า โรงแรม ร้านอาหาร อินเทอร์เน็ตไวไฟ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ซึ่งสถานบริการด้านการท่องเที่ยวแต่ละที่นั้นต่างแข่งขันทางการตลาดเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อย่างมากมาย ด้วยเหตุนี้นักท่องเที่ยวที่มายังหมู่เกาะมัลดีฟส์นี้จึงเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี และจากสถิติพบว่า จะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่องทุกปี ปรากฏดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2 สถิตินักท่องเที่ยวรายปีที่มาท่องเที่ยวในมัลดีฟส์ ระหว่าง ค.ศ.2012-2018

ที่มา: <http://www.comcec.org/en/wp-content/uploads/2018/09/12-TUR-PRE-MAL.pdf>

จากสถิติในตาราง ที่นำมาประกอบ ทำให้ทราบว่า พัฒนาการด้านการท่องเที่ยวของมัลดีฟส์ ผ่านสถิติที่มีการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ ค.ศ.2012 ที่มีนักท่องเที่ยวประมาณ 958,027 คน จนกระทั่ง ค.ศ.2017 มีจำนวน 1,389,542 คน และในปี ค.ศ.ล่าสุด จำนวนนักท่องเที่ยว จำนวน 2 ล้านคน เป็นต้น และงานวิจัยเรื่อง “Environmental Impacts of Tourism and Management in Maldives” (Suresh Kumar Kundur and Krishna Murthy, 2013: 44-50) หรือในงาน Suresh Kumar Kundur (2012: 1-5) ในเรื่อง “Development of Tourism in Maldives” เสนอในงานวิจัยว่าการท่องเที่ยวเป็นแหล่งรายได้ที่ใหญ่ที่สุดของมัลดีฟส์ The Maldives: A sustainable tourism success story (Aishath Shakeela, Lisa Ruhanen and Noreen Breakey, 2011) ที่ผู้วิจัยเสนอให้มีการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างระบบ และให้มีความยั่งยืน รวมทั้งกระจายรายได้หรือผลประโยชน์ไปยังชุมชนท้องถิ่นให้ เกิดการจ้างงานและยั่งยืน ก็นับว่าจะเป็นประโยชน์สำหรับชาวมัลดีฟส์พื้นเมืองโดยตรงด้วยหรือถือว่าเป็น

ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวในมัลดีฟส์ แต่อีกมุมหนึ่งการวางแผน และการจัดการถือว่าเป็นความสำคัญ หากดูสถิติในปีล่าสุด และย้อนกลับไปดูการวางแผน ดังปรากฏใน Maldives Third Tourism Master Plan 2007-2011 (Ministry of Tourism and Civil Aviation, 2006) หรือ Fourth Tourism Master Plan 2013-2017 (Ministry of Tourism and Civil Aviation, 2012) รวมทั้ง Fifth Tourism Master Plan (Maldives Time, 2019) ก็จะเห็นความสอดคล้องระหว่างแผนสู่การปฏิบัติเพื่อการบริหารจัดการท่องเที่ยว และการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและจำนวนคนที่เพิ่มต่อเนื่องดังปรากฏตามตารางที่ 2 สถิตินักท่องเที่ยวแปลว่าทุกอย่างเป็นกลไกเนื่องต่อจนกระทั่งปัจจุบัน

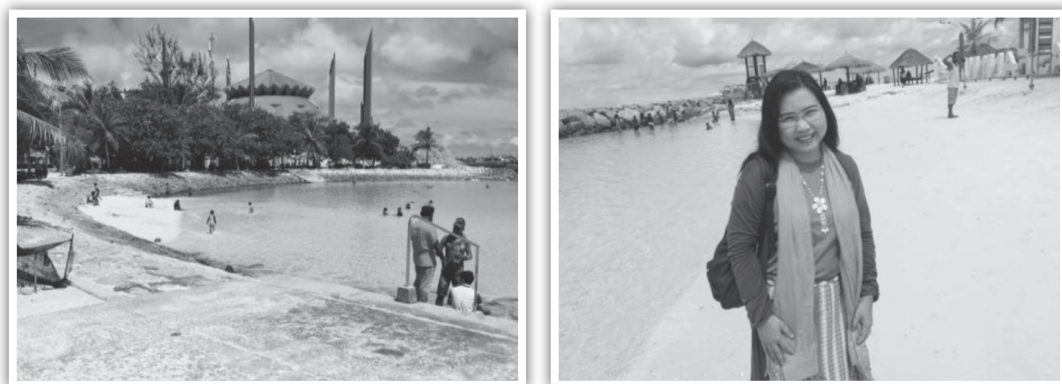
จากข้อมูลที่ยกมาสะท้อนคิดในเรื่องงานวิจัยที่ต้องมีการออกแบบการท่องเที่ยว หรือการเข้าไปจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางการบริหารหรือการจัดการในองค์กรรวม เป็นต้น

ตารางที่ 1 สถิตินักท่องเที่ยวที่เข้ามายังมัลดีฟส์ ระหว่าง ค.ศ.2013-2018 มีสถิติของกลุ่ม 10 ประเทศหลัก ที่มายังประเทศมัลดีฟส์ ที่มีธรรมชาติ ชายหาดและทะเลเป็นหลัก

Rank	Country	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011
1	China	283,116	306,530	324,326	359,514	363,626	331,719	229,550	198,655
2	Germany	117,532	112,109	106,381	105,132	98,328	93,598	98,351	90,517
3	UK	114,602	103,977	101,843	92,775	88,704	85,869	91,776	104,508
4	Italy	105,297	88,848	71,202	65,616	57,862	57,854	62,782	83,328
5	India	90,474	83,019	66,955	52,368	45,587	38,014	31,721	30,978
6	Russia	70,935	61,931	46,522	44,323	66,308	76,479	66,378	63,936
7	France	50,476	42,365	40,487	42,024	50,656	54,328	56,775	59,694
8	USA	42,901	39,180	32,589	29,308	25,641	20,034	16,049	14,490
9	Japan	42,304	41,133	39,894	39,244	38,817	39,463	36,438	35,782
10	Australia	37,254	27,360	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
	Thailand	25,179	26,037	16,451	15,910	12,281	11,705	N/A	N/A
Total		1,484,274	1,389,542	1,286,135	1,234,248	1,204,857	1,125,202	958,027	931,333

ที่มา: Tourism YEARBOOK 2018, Statistics & Research Section Ministry of Tourism, Republic of Maldives, (2018)

จากตารางที่ 1 สถิตินักท่องเที่ยวชาวจีนเป็นประเทศหลักๆ ที่มายังมัลดีฟส์กันจำนวนมาก รวมทั้งประเทศกลุ่มยุโรป อย่างเยอรมัน อังกฤษ อิตาลี ฝรั่งเศส และรัสเซีย ก็นิยมมายังหมู่เกาะมัลดีฟส์ ด้วยเช่นกัน รวมทั้งนักท่องเที่ยวประเทศไทย จากข้อมูลสถิติ สำรวจ 4-5 ปีย้อนหลังพบว่าคนไทยมาท่องเที่ยวยังมัลดีฟส์กว่าปีละหนึ่งหมื่นคน อาจด้วยการเดินทางที่สะดวก สายการบินบินราคาไม่สูงนัก และมีอากาศใกล้เคียงกับประเทศไทย ที่เป็นเมืองร้อนชื้นและมีชายทะเลสวยงาม แต่อีกด้านหนึ่งก็มีข้อมูลสถิติว่าประเทศไทย เป็นประเทศที่มีนักท่องเที่ยวปีล่าสุดมาเที่ยวมากที่สุด ในเอเชีย ที่นักท่องเที่ยวตลอดทั้งปีกว่า 31 ล้านคนจากทั่วโลก (2562) ดังนั้นลักษณะการท่องเที่ยว เอกลักษณะและการจัดการท่องเที่ยว สามารถสำรวจยืนยันได้ด้วยสถิตินักท่องเที่ยวได้ด้วย ดังกรณีมัลดีฟส์ ซึ่งผู้เขียนไปเยือนมาล่าสุดกับประเทศไทยของเรา ซึ่งมีทรัพยากรการท่องเที่ยวคล้ายๆ กัน ทั้งการท่องเที่ยวธรรมชาติทางทะเล ปะการัง ดำน้ำ รีสอร์ทชายหาด ตกปลา หรือกิจกรรมทางน้ำที่เนื่องด้วยทะเล เป็นต้น ซึ่งจะสามารถนำองค์ความรู้เรียนรู้มาเทียบเคียงร่วมกันได้ เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวในองค์กรวมและเป็นประโยชน์สำหรับประเทศไทย

ภาพที่ 3 ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นภาพจำของนักท่องเที่ยวในมัลดีฟส์ โรงแรม รีสอร์ท ท้องทะเล ปะการัง สิ่งมีชีวิตใต้น้ำ ผืนน้ำและแสงแดด (ภาพ: ผู้เขียน, 1 ธันวาคม 2562)

จากภาพที่ 3 บรรยากาศที่สวยงาม เอกลักษณะทางธรรมชาติของท้องน้ำ ผืนฟ้าสู่การสร้างรีสอร์ทที่พักที่เอื้อต่อการส่งเสริมให้ผู้คนมาเที่ยว นัยหนึ่งเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ผ่านการออกแบบและการจัดวางอย่างเหมาะสมและสวยงาม

ตารางที่ 2 ทรัพยากรการท่องเที่ยวในมัลดีฟส์ โรงแรม รีสอร์ท ที่พัก ที่เป็นเสน่ห์และดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว

Type of Establishment	2013		2014		2015		2016		2017	
	Nos	Beds	Nos	Beds	Nos	Beds	Nos	Beds	Nos	Beds
Resorts/Marinas	110	23,487	111	24,031	115	2,4877	126	2,6933	135	2,9977
Hotels	19	1,626	19	1,704	17	1,648	16	1,713	10	1,456
Guest House	136	1,918	220	3,199	313	4,621	393	6,034	458	7,304
Safari Vessels	163	2,716	161	2,739	170	2,939	144	2,694	133	2,518
Total	428	29,747	511	31,673	615	34,085	697	37,374	736	41,255

ที่มา: Tourism YEARBOOK 2018, Statistics & Research Section Ministry of Tourism, Republic of Maldives 2018

จากภาพที่ 3 และตารางที่ 2 สะท้อนให้เห็นว่าทรัพยากรที่สนับสนุนการท่องเที่ยวจะเห็นว่า โรงแรม รีสอร์ท นับเป็นความจำเป็นและมีความสำคัญต่อองค์ประกอบในการจัดการท่องเที่ยวที่จะทำให้เกิดความสำคัญ ดังปรากฏใน Tourism YEARBOOK 2018, Statistics & Research Section Ministry of Tourism, Republic of Maldives, 2018) ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับที่พักอันเป็นหัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งขององค์ประกอบการจัดการท่องเที่ยว ที่พบว่า รีสอร์ท โรงแรม เกสต์ เฮาส์ (Guest House) เรือท่องเที่ยว (Safari vessels) เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวมีสถิติที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

จากตารางที่ 2 และสำรวจใน Website <http://mnu.edu.mv/> ของมหาวิทยาลัย The Maldives National University ที่ผู้เขียนเข้าร่วมประชุมสัมมนาวิชาการนานาชาติในคราวนี้ รวมทั้งการพบและสัมภาษณ์ Prof.Nadhiya Ahmed คณบดีฝ่ายกิจการนิสิต (Dean of Students) เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2562 ที่อนุญาตให้ผู้เขียนได้พบและเล่าข้อมูลในหลายๆ ส่วนให้ฟัง เมื่อนำมาผสมรวมกันแล้วจึงพบว่าหลักสูตรมีหลากหลาย แต่ก็มีหลักสูตรเฉพาะทางที่เนื่องด้วยการส่งเสริมหรือให้ไปเป็นทรัพยากรมนุษย์ด้านการท่องเที่ยว เช่น หลักสูตรประกาศนียบัตรภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร (Advanced Diploma in English Language & Communication) และระดับปริญญาภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร (Bachelor of Arts in English Language & Communication) ที่จัดการศึกษาในคณะศิลปศาสตร์ (Faculty of Arts) หรือในศูนย์การศึกษาพื้นฐาน (Centre for Foundation Studies-CFS) ได้มีการจัดการสาขาที่สนับสนุนด้านการท่องเที่ยว หรือผลิตทรัพยากรมนุษย์ด้านการท่องเที่ยวเช่น การจัดการสิ่งแวดล้อม (Bachelor of Environmental Management) สาขาวิทยาศาสตร์ทางทะเล (Bachelor of Marine Science) สาขาการจัดการการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (Bachelor of International Hospitality Management) สาขา

การจัดการการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (Bachelor of International Tourism Management) สาขาการตลาด (Bachelor of Marketing) สาขาการบริหารธุรกิจ (Bachelor of Business) ในส่วนของคณะวิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี (Faculty of Engineering, Science and Technology (FEST) ก็มีการจัดการศึกษาในสาขาของการจัดการสิ่งแวดล้อม (Bachelor of Environmental Management) และหลักสูตรของศูนย์ศึกษาทางทะเล (Centre for Maritime Studies-CMS) ที่มีการจัดการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิศวกรรมศาสตร์ทางทะเล (Marine Engineering) เป็นต้น

ทรัพยากรการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มัลดีฟส์

หมู่เกาะมัลดีฟส์ เป็นที่รู้จักกันดีในนามของ “The Last Paradise on Earth” ซึ่งรายล้อมไปด้วยต้นปาล์ม หาดทรายขาว และทะเลสีฟ้าคราม ทั้งหมดนี้เป็นภาพที่ผสมผสานกันอย่างลงตัว บนเกาะซึ่งตั้งอยู่ในแถบเขตร้อนที่ยังคงความเป็นธรรมชาติไว้ได้อย่างสมบูรณ์แบบ บนเกาะมีต้นไม้ นานาพรรณที่โดดเด่นอยู่กลางมหาสมุทรอินเดีย ประหนึ่งโผล่มาจากใต้ทะเลขึ้นมายืนโดดเด่น ข้างหาดทรายขาว เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่มาหาสถานที่ที่เป็นกลิ่นอายของวิถีธรรมชาติ ชายหาด ท้องฟ้า และท้องทะเล นักท่องเที่ยวล้วนมีเป้าหมายเพื่อไปยัง เกาะ Bluetribe Moofushi เกาะ Meemu เกาะ Vaavu เกาะ Biyadhoo เกาะ Alimatha เกาะ Sun เกาะ Kani เกาะ Male เกาะ Ari เกาะ Thinadhoo ที่ต้องเชื่อมไปยังเกาะต่างๆ โดยการเดินทางเรือ หรือเครื่องบินน้ำ เป็นต้น แต่ทั้งหมดเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ถูกออกแบบไว้เพื่อรองรับการท่องเที่ยวของมัลดีฟส์ นั่นเอง โดยมีกิจกรรมที่เนื่องด้วยการท่องเที่ยว เช่น การดำน้ำชมปะการัง ซึ่งถือเป็นกิจกรรมหลักของที่นี่และจากผลสำรวจ พบว่า ร้อยละ 60 ของผู้มาเยือนเคยผ่านประสบการณ์ scuba diving อย่างน้อยที่สุด 1 ครั้ง มีจุดดำน้ำชมปะการังที่เป็นที่นิยมกว่าร้อยละ 10 ซึ่งส่วนใหญ่ก็สามารถไปได้จากรีสอร์ทและบางจุดก็ต้อง นั่งเรือ safari trips ออกไป การชมความงามของเหล่าปลานานาพันธุ์และบรรดาหมู่ปะการัง การดำน้ำเพื่อชมสิ่งมีชีวิตใต้น้ำ อาทิ เต่าทะเล ปลาไหล ปลากระเบน ฉลาม และวาฬ รวมทั้งการชมซากอับปางต่างๆ ได้ท้องทะเลมัลดีฟส์ และรวมถึงซากอับปางของเรือ Maldivian Victory ซึ่งอยู่นอกชายฝั่ง Hulule Airport และยังเป็นที่ยึดกันในกลุ่มผู้ที่รักการดำน้ำว่าเป็นหนึ่งในซากอับปางที่ให้ความตื่นเต้นในการดำลงไปดูที่สุดในโลก

ดังปรากฏในงาน “Tourism resources and their development in Maldivian Islands” (Domroes Manfred, 1985) ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวและการพัฒนาว่า

“หมู่เกาะมัลดีฟส์ มีลักษณะของแนวปะการังที่ไม่เหมือนใคร ดังนั้น จึงมีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์แม้ว่าจะอยู่ในด้านเดียวคือในสภาพแวดล้อมใต้น้ำและชายฝั่งของเกาะทะเลสาบและแนวปะการัง ที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศเขตร้อนตลอดทั้งปี

ดังนั้น ไม่เพียงแต่นักดำน้ำและนักดำน้ำตื้นเท่านั้นที่จะเพลิดเพลินไปกับทรัพยากรใต้น้ำที่อุดมสมบูรณ์ แต่ ‘นักท่องเที่ยวชายหาด’ ก็ถูกดึงดูดด้วยธรรมชาติของชายหาดและสภาพภูมิอากาศเช่นกัน”

ในบทความของ Ibrahim Nattu Walter Jamieson (2015) เรื่อง “The Development of Innovative Service Experiences to Maintain the Maldives Position as a Luxury Tourist Destination” ที่ผู้วิจัยได้ให้ข้อมูลไว้เกี่ยวกับแนวทางในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในมัลดีฟส์ไว้ว่า

“...สำรวจบทบาทของนวัตกรรมบริการการท่องเที่ยวในการรักษาลักษณะความหรูหราของมัลดีฟส์ การศึกษาตรวจสอบพื้นที่ที่ต้องมีการแนะนำบริการใหม่และระบุโอกาสสำหรับนวัตกรรมในการบริการการท่องเที่ยว จากกระบวนการวิเคราะห์และการทบทวนวรรณกรรมการศึกษาใช้วิธีการทางปรากฏการณ์วิทยาเชิงตีความ ผู้เขียนได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้างกับผู้ประกอบการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เลือกสรรมาอย่างดีในมัลดีฟส์ แนวคิดของการท่องเที่ยวที่หรูหราและความสำคัญของนวัตกรรมการบริการในมัลดีฟส์ นวัตกรรมการบริการการท่องเที่ยวในมัลดีฟส์เป็นโครงสร้างของการเพิ่มมูลค่าให้กับบริการและการสร้างประสบการณ์ที่น่าจดจำที่เกี่ยวข้องกับทั้งความหรูหราและการแข่งขัน ในทำนองเดียวกันนวัตกรรมการบริการการท่องเที่ยวช่วยให้ค้นพบวิธีที่จะแยกแยะการให้บริการ เพิ่มประสิทธิภาพการบริการ และพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่ซ้ำใคร”

ข้อมูลที่สืบค้นได้ทุทริสอร์ทเกี่ยวกับรายละเอียดต่อไปนี้นักท่องเที่ยวที่สนใจดำน้ำในมัลดีฟส์ พบว่า เพื่อความคล่องตัวของทักษะการดำน้ำของนักท่องเที่ยวจะจัดให้มี Test Dive จุดดำน้ำส่วนใหญ่อยู่ในระดับ 8-30 เมตร หากจบหลักสูตร Open Water ก็สามารถดำได้เช่นกัน แต่จะไม่สามารถลงในจุดที่ลึกกว่า 18 เมตร นักท่องเที่ยวสามารถซื้อแพ็คเกจโดยตรงได้จากทางรีสอร์ท ตามที่แต่ละจุดจะกำหนดเพื่อให้นักท่องเที่ยว สำหรับผู้ที่ต้องการเน้นการดำน้ำโดยเฉพาะควรพักอยู่ในกลุ่ม Male' Atoll เพราะ มี Dive site มากกว่า Atoll อื่นๆ และการเดินทางเข้ารีสอร์ทง่าย โดยเรือ Speed boat ได้เลยในวันแรก ถ้าเป็น รีสอร์ทใน Atoll อื่นๆ ที่ไกลออกไปจะต้องเสียเวลารอนในเรือมาเล่ 1 คืน ก่อนขึ้น Seaplane เพื่อเดินทางสู่รีสอร์ทในวันรุ่งขึ้น หากเคยดำน้ำในกลุ่มนี้แล้ว อีกกลุ่มที่แนะนำคือกลุ่มที่พักใน Ari Atoll ซึ่งมี Dive site ที่น่าสนใจด้วยเช่นกัน เป็นต้น ดังนั้น แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว การจัดการท่องเที่ยว รวมไปถึงพัฒนาการท่องเที่ยว สามารถสืบค้นหรือศึกษาเพิ่มเติมได้จากงานวิจัย หรือที่มีผู้ศึกษาไว้ใน “Development of Tourism in Maldives” (Suresh Kumar Kundur, 2012) หรือใน งานศึกษาเรื่อง “A bipolar view of island tourism planning: A case of Maldives Islands”

(Jamal, M. and Richard Rick M. Lagiewski, 2006) แต่ทั้งหมดในภาพรวมของงานจะให้ข้อมูลสะท้อนความห่วงใยถึงการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และกลไกอื่นๆ ทั้งวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ ระบบการท่องเที่ยวของโลก ทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรการท่องเที่ยว

บทสรุป

มูมหนึ่งมัลดีฟส์ มีลักษณะทางภูมิศาสตร์คล้ายของประเทศไทย ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญหลายๆ ที่ ที่เป็นเกาะ ชายหาด แสงแดด ปะการัง เป็นสำคัญ และมีส่วนสนับสนุนการท่องเที่ยว การบริหารจัดการ ออกแบบทรัพยากรการท่องเที่ยว จึงนับเป็นความจำเป็นและมีความสำคัญยิ่งด้วย ซึ่งเป็นเรื่องที่จะพึงกำหนด และทำให้เกิดขึ้นเป็นองค์ความรู้ เป็นยุทธศาสตร์ เป็นวิธีการแนวปฏิบัติ รูปแบบที่ชัดเจน ในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นทะเล ชายหาด แสงแดด ปะการัง และสิ่งมีชีวิตใต้น้ำที่อาจไม่แตกต่างกับมัลดีฟส์ของในหลายๆ ประเทศ ซึ่งล้วนเป็นอันดับต้นๆ ของโลก เช่น (1) Anse Source D'Argent บริเวณหมู่เกาะ SEYCHELLES (2) Polihale Beach, HAWAII, USA (3) Camps Bay, Cape Town, South Africa (4) Maya Bay, Koh Phi Phi ประเทศไทย เป็นต้น (Online: Top 10 most beautiful beaches in the world) แต่การออกแบบการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งทรัพยากรอื่นๆ ที่เนื่องด้วยความเป็นพื้นที่สำหรับการท่องเที่ยวในองค์กรวม ทั้งในส่วนของผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวและบริการ พนักงานหรือตัวแทนบริษัทนำเที่ยว นักประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่วางแผนส่งเสริมการท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่สายการบินหรือธุรกิจการท่องเที่ยว อาจารย์ นักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษา งานที่ต้องใช้ทักษะภาษาอังกฤษและการจัดการอื่นๆ รวมไปถึงจะต้องมีการบริหารจัดการในองค์กรวมที่มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ที่รวมทั้งบริหารการจัดการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน

รายการอ้างอิง

- กึ่งกนก เสาวภาวงศ์. (2561). ศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนของสาธารณรัฐมัลดีฟส์: THE COMMUNITY BASED TOURISM POTENTIALITY IN THE REPUBLIC OF MALDIVES. *วารสารมหาวิทยาลัยคริสเตียน*. 24 (3). กรกฎาคม-กันยายน 2561: 442-449.
- Aishath Shakeela, Lisa Ruhanen and Noreen Breakey. (2011). The Maldives: A sustainable tourism success story. *E-Review of Tourism Research (eRTR)*. Vol. 9, No. 5, 2011. <https://core.ac.uk/download/pdf/143889816.pdf>
- Benedicte Auvray. (2010). Tourism in the Maldives: experiencing the difference from the Maldives. *Ph.D Candidate (Geography) University of Le Havre, France*. https://www.researchgate.net/publication/47802334_Tourism_in_the_Maldives_experiencing_the_difference_from_the_Maldives

- Domroes Manfred . (1985). Tourism resources and their development in Maldivian Islands. *GeoJournal*. January 1985, Volume 10, Issue 1, pp 119–126 <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00174674>
- Faizal Yahya, Ashvin Parameswaran and Rodney Sebastian. (2005). Tourism and the South Asia littoral: Voices from the Maldives. *South Asia Journal of South Asian Studies*. Vol XXVIII, No 3 December 2005: https://www.academia.edu/1031079/Tourism_and_the_South_Asia_littoral_Voices_from_the_Maldives
- Ibrahim nattu Walter Jamieson. (2015). *The Development of Innovative Service Experiences to Maintain the Maldives Position as a Luxury Tourist Destination*. 1st National and International Graduate Conference March 27, 2015, KU Home, Bangkok, THAILAND. https://www.academia.edu/12549638/The_Development_of_Innovative_Service_Experiences_to_Maintain_the_Maldives_Position_as_a_Luxury_Tourist_Destination
- Jamal, M. and Richard Rick M. Lagiewski. (2006). “A bipolar view of island tourism planning. A case of Maldives Islands. <https://scholarworks.rit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1637&context=other>
- Justyna Orłowska. (2015). Living on the sinking islands. *Social aspects of climate change on example of Maldives*, Institute of Philosophy and Sociology Polish Academy of Sciences Graduate School for Social Research https://www.academia.edu/31515979/Living_on_the_sinking_islands._Social_aspects_of_climate_change_on_example_of_Maldives?email_work_card=thumbnail
- Kalidas Sawkar, Ligia Noronha, Antonio Mascarenhas, O.S. Chauhan, and Simad Saeed. (1998). *Tourism and the Environment Case Studies on Goa, India, and the Maldives*. The Economic Development Institute of the World Bank https://www.academia.edu/8796547/Tourism_and_the_Environment_Case_Studies_on_Goa_India_and_the_Maldives
- Maldives Government unveils fifth tourism master plan. (2019). “Jazeera Raajje-Magey Raajje”. *Maldives Time*. Online: July 30, 2019 <https://maldivestimes.com/maldives-government-unveils-fifth-tourism-master-plan-jazeera-raajje-magey-raajje/>

- Ministry of Tourism and Civil Aviation. (2006). *Maldives Third Tourism Master Plan 2007-2011*. <https://www.tourism.gov.mv/downloads/ttmp.pdf>
- Ministry of Tourism Arts & Culture Republic of Maldives. (2012). *FOURTH TOURISM MASTER PLAN 2013-2017*. https://www.tourism.gov.mv/downloads/news/2012/4TMP_DRAFT_Vol_2_BACKGROUND_ANALYSIS.pdf
- Mohamed Mauroof Jameel and Yahaya Ahmad. (2015). Architectural Heritage of Maldives and Its Revival Through Tourism Centre for Urban Design. *Conservation and Tropical Architecture (UCTA)*. University of Malaya, Malaysia, https://www.academia.edu/37675791/ARCHITECTURAL_HERITAGE_OF_MALDIVES_AND_ITS_REVIVAL_THROUGH_TOURISM
- Mohamed Mauroof Jameel. (2012). Architectural Typological Study of Coral Stone Mosques of Maldives. *Dissertation Submitted in Fulfilment of Maldives, The Requirement for the Master of Science In Architecture*, Faculty of Built Environment University of Malaya Kuala Lumpur 2012, <https://www.academia.edu/37675839/ARCHITECTURAL TYPOLOGICAL STUDY OF CORAL STONE MOSQUES OF MALDIVES>
- Suresh Kumar Kundur. (2012). Development of Tourism in Maldives. *International Journal of Scientific and Research Publications*. Volume 2, Issue 4, April 2012 pp.1-5, <https://pdfs.semanticscholar.org/9f49/87600d9fadcf9c75e129def495c28f9e14fe.pdf>
- Suresh Kumar Kundur and Krishna Murthy. (2013). Environmental Impacts of Tourism and Management in Maldives. *International Journal of Environmental Sciences*. Vol.2 No.1. 2013. Pp. 44-50. <https://pdfs.semanticscholar.org/d13f/f3998309a8e61a5b3976a2c554ed4f17e834.pdf>
- The Luxury Travel Expert. (2019). *Top 10 most beautiful beaches in the world*. <https://theluxurytravelexpert.com/2019/01/28/top-10-beaches/>, January 28, 2019
- Tourism YEARBOOK. (2018). Statistics & Research Section Ministry of Tourism. *Republic of Maldives 2018*. <https://www.tourism.gov.mv/downloads/stats/Tourism-Yearbook-2018.pdf>

การสอนศีลธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาตามหลักไตรสิกขา

Moral Teaching in Primary School based on the Threefold Training

พระชัยประสิทธิ์ ภัทฺธมโม¹

Phra Chaiprasit Phattathammo

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอสภาพการสอนศีลธรรมในโรงเรียนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และนำเสนอหลักไตรสิกขากับการเรียนการสอนในปัจจุบัน ซึ่งไตรสิกขาอันประกอบไปด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม อันจะเป็นปัจจัยนำไปสู่การพัฒนาการเรียนรู้และเพิ่มทักษะในศตวรรษที่ 21 ให้เยาวชนมีพัฒนาการด้านการเรียนรู้ที่เหมาะสมและเติบโตอย่างมีคุณธรรมจริยธรรม ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับผู้เรียนในปัจจุบัน ควรต้องเป็นการเรียนรู้อย่างลึกซึ้งจากการลงมือปฏิบัติจริง ที่ผู้เรียนได้ลงมือทำในสิ่งที่ตัวเองชอบและสนใจโดยผ่านการออกแบบของผู้สอน สามารถนำผู้เรียนไปสู่ความรู้ความเข้าใจ ทักษะ สมรรถนะ มีคุณธรรม จริยธรรม เพื่อเข้าไปรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว สังคมและสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีความสุขและนำสังคมสู่สันติสุขต่อไป

คำสำคัญ: การสอนศีลธรรม, โรงเรียนประถมศึกษา, หลักไตรสิกขา

Abstract

This article aims to propose state of moral teaching in school of moral teaching monks and to propose threefold training principle applying in current learning. Threefold training is consisted of precept, meditation and wisdom that are a holistic development. This is the factors that lead to learning development and increase skills in the 21st century in order to develop student's learning appropriately and to group up with morality and ethics. Therefore, appropriate

¹ วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

Buddhist teaching for current learners should be in-depth learning from practice. Learners can practice based on their interesting from teachers' designing. It can lead the learners to understanding, having skills, competency, morality, and ethics for the responsibility for surrounding environment and society. Then, they will be able to apply in daily life with happiness and lead to peace society.

Keywords: Moral Teaching, Primary School, Threefold Training

บทนำ

การสอนศีลธรรมนั้น ถือว่ามีความสำคัญมาก ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของมนุษย์และสังคม ซึ่งดำเนินไปด้วยการแสดงพฤติกรรมต่อกัน มีผลต่อความเสื่อมและความเจริญของตัวมนุษย์แต่ละคนและเป็นการบ่มเพาะปลูกฝังคุณงามความดีให้มีในตัวเด็ก เรียกว่าคุณธรรม จริยธรรม ที่เป็นรากฐานที่ดีของชีวิตที่เด็กควรได้รับตามหลักธรรมคำสอนอันประเสริฐของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การสอนที่ยังยึดติดรูปแบบเดิมคือท่องจำและฟังบรรยายจากผู้สอนอย่างเดียวไม่สามารถเข้าถึงและสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจได้เพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา แต่หลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น เป็นคำสอนที่สอดคล้องกับปัญหาชีวิตของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน เมื่อพระสงฆ์ได้มีโอกาสทำหน้าที่ในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ต้องประสบกับปัญหาในการถ่ายทอดความรู้เรื่องธรรมะสู่ผู้เรียน เพราะวิธีการในการที่นำไปถ่ายทอดนั้นยังเป็นการสอนแบบเดิมๆ อยู่ จึงทำให้เข้าไม่ถึงจิตใจของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนมีทัศนคติไม่ดี ต่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนากับพระสงฆ์

บทความนี้ผู้เขียนอยากสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ที่ครูผู้สอนศีลธรรมต้องทบทวนการสอนศีลธรรมในโรงเรียนว่าเหมาะสมกับเด็กหรือยังกับการเรียนการสอนที่ใช้อยู่ เด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้าที่จะเป็นกำลังสำคัญในการในการพัฒนาประเทศชาติ หากสิ่งที่เขาได้รับในวันนี้คือสิ่งที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม ย่อมส่งผลกระทบต่อพัฒนาของประเทศต่อไปในวันข้างหน้า แต่ตรงกันข้ามหากเขาได้รับความรู้ที่ดี ถูกต้อง ตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ย่อมเป็นประโยชน์และเกื้อกูลต่อการพัฒนาประเทศชาติ ศาสนาที่ยั่งยืนในวันข้างหน้าต่อไปอย่างแน่นอน

การเรียนการสอนที่ผู้เขียนใช้อยู่ในปัจจุบันคือการสอนแบบบูรณาการไตรสิกขาในรูปแบบของกิจกรรม เน้นที่ตัวกิจกรรม ที่ต้องการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและสัมผัสกับการเรียนรู้ด้วยตัวเอง การที่เราจะไปสอนคนอื่นให้เขาทำตามและเชื่อในสิ่งที่สอนนั้น สิ่งหนึ่งที่ครูผู้สอนต้องมีนั่นก็คือความรักความเข้าใจบวกกับความรู้ โดยเฉพาะความรู้ทางธรรมะ ที่จะเอาไปสอนเด็ก พระสอนศีลธรรมต้องมีความรู้ทางปริยัติชัดเจนพอสมควรในเรื่องของหัวข้อธรรม กิจกรรมการสอน

ที่เหมาะสมกับตัวผู้เรียนและการเตรียมความพร้อมก่อนที่จะนำไปสอน หากผู้สอนรู้ไม่จริงแล้วนำไปสอนแบบผิดๆบวกกับกิจกรรมการเรียนการสอนที่ไม่เหมาะสม เด็กก็จะได้เรียนรู้แบบผิดๆที่จะติดตัวเขา และเพื่อที่จะเรียนในวิชาพระพุทธศาสนา

ปลูกฝังให้เด็กเลื่อมใสและศรัทธาในพระพุทธศาสนา

เด็กๆ คือต้นกล้าที่รอวันเติบโตไปสู่การพัฒนาตัวเองและพร้อมที่จะรับสิ่งใหม่ๆ เข้ามาวัยเด็กเป็นวัยที่สำคัญขั้นพื้นฐานของชีวิต การที่จะพัฒนาคนให้มีคุณภาพนั้นจึงต้องเริ่มต้นจากวัยเด็กนี้ คือปลูกฝังในสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตให้กับเขาก่อน ถ้าต้องการให้เด็กมีคุณธรรมเคารพและศรัทธาในพระพุทธศาสนา พ่อแม่ควรเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดก่อน เพราะพ่อแม่คือครูคนแรกที่จะปลูกฝังสิ่งที่ดีและเป็นตัวอย่างแก่ลูก การที่จะพาเขาทำในสิ่งที่เราต้องการ มอบสิ่งที่เราคิดว่าดีที่สุดแล้วนั้น อาจจะเป็นงานที่หนักพอสมควร งานที่หนักนี้จึงเป็นหน้าที่ของพ่อแม่คนที่สองของเด็กก็คือครูที่โรงเรียน ครูนี้แหละจึงต้องทำหน้าที่อันยิ่งใหญ่แทนพ่อแม่คนแรกของเด็กในส่วนที่ขาดหายไปแก่เด็ก

จะปลูกฝังอย่างไรให้เด็กเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ในกิจวัตรประจำวันของเราชาวพุทธในแต่ละวันนั้น ล้วนเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งสิ้นเพราะธรรมะ คือธรรมชาติที่อยู่รอบๆ ตัวเรานี่เอง (วินัย วีระพัฒนานนท์. 2538)

การที่พ่อแม่ ญาติพี่น้องได้ทำกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา หรือกิจกรรมความดีทุกอย่าง สิ่งแรกเลยที่ไม่ควรมองข้ามคือลูกหลานของเราเองเมื่อต้องการให้เด็กเป็นคนดีมีคุณธรรม ควรทำให้เด็กเห็นและให้เขามีส่วนร่วมในกิจกรรมความดีนั้น เขาจะได้ซึมซับและเรียนรู้ด้วยตัวของเขาเองเป็นการสอนแบบไม่ต้องบรรยายอะไรมากและไม่ต้องไปนั่งฟังในห้องเรียนที่เด็กอาจจะเบื่อไม่อยากฟัง เพียงแต่คอยสังเกตและแนะนำให้เขาเข้าใจในเรื่องที่สงสัยเป็นการปลูกฝังให้เด็กเกิดฉันทะในสิ่งที่เขาได้มีส่วนร่วมในการทำ ความดี ที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันของครอบครัว ฝึกให้เด็กเรียนรู้และลงมือปฏิบัติด้วยตัวของเขาเองในทุกกิจกรรมความดีที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน

หลักไตรสิกขากับการเรียนรู้ในยุคปัจจุบัน

ปัจจุบันการเรียนการสอนแบบใหม่ๆ ที่เน้นการเรียนการสอนแบบเนื้อหาสาระที่นั่งฟังในห้องเรียนกำลังเปลี่ยนไปในรูปแบบใหม่ คือการเรียนการสอนที่ต้องการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ (กิจกรรม) สัมผัสจริงด้วยตัวของผู้เรียนเองเพื่อให้ได้ประสบการณ์ตรงเป็นประสบการณ์จากความรู้เชิงประจักษ์ โดยการบูรณาการของเนื้อหาสาระและพัฒนาคน เป็นการเรียนรู้เท่าทันตัวเอง สังคม เข้าถึงปัญญา คุณธรรมกับความรู้ เชื่อมโยงกับหลักการคิดทางพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วย

(โยนิโสมนสิการ) การสอนพระพุทธศาสนาที่สอนให้เด็กเรียนแบบท่องจำเนื้อหาสาระเพียงอย่างเดียวจึงไม่ใช่เป้าหมายของการสอนเพื่อพัฒนาปัญญา คุณธรรม และความสุข แต่ต้องให้ผู้เรียนได้รู้จักคิดตามหลักการคิดทางพุทธศาสนา เพราะเมื่อผู้เรียนได้เรียนรู้และลงมือทำด้วยตัวเองแล้วย่อมจดจำในสิ่งที่ตัวเองทำได้ดีกว่าการนั่งฟังบรรยายในห้องเรียน

ภาพที่ 1 เด็กๆ โรงเรียนอนุบาลแกด้ากับกิจกรรมในวันพระ

จากบทสัมภาษณ์ที่ผู้เขียนตั้งประเด็นคำถามกับคุณครู ในความรู้สึกกับการสอนศีลธรรมของพระสงฆ์และสิ่งที่ทางโรงเรียนอนุบาลแกด้าต้องการให้เกิดขึ้นกับเด็กๆ ในโรงเรียน ที่ผู้เขียนตั้งคำถาม 3 ข้อ คือ

1. รู้สึกอย่างไรที่มีพระมาสอนศีลธรรมในโรงเรียน

คำตอบที่ได้

เกิดความเป็นเอกภาพมากขึ้นมีความสมบูรณ์แบบในรูปแบบการจัดการเรียนการสอนร่วมกันระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ได้รับรู้สภาพปัญหา สรรหาวิธีแก้ปัญหาปรับปรุง พัฒนานักเรียนให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม รู้เข้าใจถึงการทำความดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน หลีกเลี่ยงการกระทำความผิดทั้งปวง ทำให้เกิดการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีความสุข ครอบครัว ชุมชน สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

2. เห็นการเปลี่ยนแปลงอะไรในตัวเด็กจากการที่มีพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเข้ามาสอน

คำตอบที่ได้

เด็กๆ ได้สัมผัสกับพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติอย่างแท้จริง โดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของการถ่ายทอด ได้เรียนรู้ความเป็นจริง (สัจธรรม) ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เด็กๆ มีความสุขกับกิจกรรมการสอนโดยมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมได้อย่างเหมาะสม และยืดหยุ่น มีการใช้เทคนิคการเรียนการสอนอย่างหลากหลายเข้ามาประยุกต์ใช้ ในการจัดกิจกรรม

การเรียนการสอน ทำให้ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้น สนใจ ใส่ใจและตั้งใจร่วมกิจการเรียน การสอน

ภาพที่ 2 เด็กๆ โรงเรียนอนุบาลแกดำ เข้าวัดฟังธรรมในวันพระและฝึกจิตตภาวนาที่วัดดาวดึงส์แกดำ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดมหาสารคาม

3. สิ่งทีทางโรงเรียนอยากให้พระสอนศีลธรรมปรับปรุงแก้ไข

คำตอบที่ได้

1) ช่วยกระตุ้นให้นักเรียนได้ตระหนักและเห็นคุณค่าอย่างแท้จริง กับการนำไปปรับใช้ใน ชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์

2) ช่วยปลูกฝังให้นักเรียนได้เข้าใจและเกิดจิตสำนึกกับการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วจะพบแต่สิ่งที่ดีในชีวิต ประสบความสำเร็จ และอยู่ร่วมกันในสังคม ได้อย่างมีความสุข

3) ช่วยฝึกฝนด้านคุณธรรม จริยธรรม การปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ตามแนวทาง แห่งพุทธ

จากบทสัมภาษณ์นี้ทำให้ผู้เขียนเห็นบทสะท้อนของตัวเองทั้งข้อดีข้อเสียของตัวเอง ใน การที่จะปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนให้เหมาะสมตัวไป

การพัฒนาเด็กเพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ ที่สำคัญที่สุดก็คือ การปลูกฝังให้เด็กเป็นคนดี มีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม ให้เป็นผู้มีคุณภาพ ที่สำคัญที่สุดก็คือ การปลูกฝังให้คนเป็นพลเมืองดี มีคุณธรรมจริยธรรม โดยใช้ หลักไตรสิกขา เพราะหลักไตรสิกขา เป็นระบบและเป็นกระบวนการในการฝึกฝน อบรมเพื่อพัฒนาคนใน 3 ด้านคือ

- 1) พัฒนา ด้านพฤติกรรม เรียกว่า ศีล
- 2) พัฒนา ด้านจิตใจ เรียกว่า สมาธิ
- 3) พัฒนา ด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญา คือความรู้

ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลมีการดำเนินชีวิตไปในวิถีที่ถูกต้องดีงามโดยนำหลักธรรมพระพุทธศาสนา (ไตรสิกขา) มาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนเน้นการจัดสภาพทุกๆด้านในสถานศึกษา พัฒนาการเรียนการสอนตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตาม ลักษณะแห่งปัญญา

ไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาแบบองค์รวม

ไตรสิกขานั้นเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จะทำงานประสานส่งผล ต่อกัน เป็นระบบและกระบวนการอันหนึ่งอันเดียวเป็นการฝึกเพื่อพัฒนาจากง่ายไปหายาก จาก หยาบไปจนถึงละเอียด ตามลำดับ คือ

ศีล

“ศีล” นั้น แปลว่า “ปกติ” การรักษาศีลเป็นการเพียรพยายามเพื่อระงับป้องกันโทษไม่ให้ เกิดขึ้นทางกายและวาจา ซึ่งเป็นกิเลสอย่างหยาบไม่ให้กำเริบขึ้น และเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีที่ สูงขึ้นกว่าการให้ทาน ทั้งในการถือศีลด้วยตนเอง ก็ยังได้บุญมากและน้อยต่างกันไปตามลำดับ เพื่อเสริมประโยชน์ในชีวิตประจำวัน คือ การทำงานของกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนาองค์ทั้งสาม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ทำงานอยู่ด้วยกัน โดยประสานสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยแก่กัน

สมาธิ

สมาธิ แปลตามบาลีว่า ความตั้งใจมั่น สมาธิในความหมายของพจนานุกรม แปลว่า ที่ตั้งมั่นแห่งจิต การทำสมาธิในทางพุทธศาสนาเรียกว่าสมถะ เมื่อจิตตั้งมั่นนั้น นอกจากจิตจะจະ แนวน่อยู่กับสิ่งที่กำหนด หรือตามต้องการเกี่ยวข้องเพียงอย่างหนึ่งอย่างเดียวยังได้แล้ว สมาธิยังนำ เอาองค์ธรรมอื่นๆ ตามมาด้วยอีกหลายอย่าง ทั้งองค์ธรรมหรือคุณสมบัติที่นำหน้า หรือที่จำเป็น ต้องมีมา เพื่อช่วยให้มันเกิดขึ้น ทั้งองค์ธรรมร่วมที่ช่วยพยุง หรือคอยค้ำจุนให้มันคงอยู่ และทั้ง องค์ธรรมที่อาศัยพลอยติดตามันมา เมื่อจิตเป็นสมาธิ จิตใจก็จะมีคามเข้มแข็ง หนักแน่น มันคง แก่ล้าแล้ว เข้าประจันกับสิ่งที่กำหนดหรืองานที่ทำ ไม่หวั่นไหว ไม่ท้อแท้ ถดถอย จะมีสติกำกับอยู่ ตื่นตัว หรือมีใจอยู่กับตัว ไม่ฟุ้งซ่านเลือนลอย จะมีความสงบ ซึ่งมาพร้อมด้วยความเยือกเย็น สบายใจ ความผ่อนคลาย ความเอิบอิ่มใจ ปลอดภัย ผ่องใส และความสุข

ปัญญา

ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน, รู้เรื่องราวบาปบุญคุณโทษ, รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธา (ความเชื่อ) เพื่อให้เชื่อประกอบด้วย เหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงปัญญาไว้ถึง 3 ระดับ ซึ่งปัญญาทุก ประเภทนั้นต้องสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ไม่มีอะไรสำคัญมากน้อยไปกว่ากัน เนื่องจากการ จะข้ามสะพานไปได้ ต้องเดินผ่านตั้งแต่ต้นสะพาน ผ่านกึ่งกลางสะพาน แล้วจึงจะถึงปลายสะพาน ข้ามปากได้ ปัญญา 3 ระดับก็เป็นเช่นนั้น คือเริ่มจาก เข้าใจว่าอะไรคือ กุศล (บุญ) และอกุศล (บาป)

เข้าใจกระบวนการธรรมชาติ ตั้งแต่กฎแห่งกรรม ถึงไตรลักษณ์ และสุดท้าย จึงตระหนักถึงสภาวะของทุกข์และแนวทางการดับทุกข์ (อริยสัจ) ปัญญา 3 ทางคือ

1. สุตมยปัญญาคือปัญญาที่เกิดจากการฟัง หมายถึง เอาปัญญา ความรู้ ความเข้าใจจากการอ่านและการฟัง ทบทวนศึกษาซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกระทั่งมีพื้นฐานความรู้ที่ถูกต้องชำนาญ และแม่นยำ ในอรรถและพยัญชนะ

2. จินตามยปัญญาคือปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา หมายถึง ปัญญาที่ได้จากการคิดใคร่ครวญ พินิจพิจารณา ให้เกิดความเข้าใจอย่างตถกถิตตามขั้นตอนของเหตุผล และความสัมพันธ์ต่างๆ โดยมีใช้การ จดจำเฉยๆ แต่สามารถมองสภาพปรมาัตถ์ธรรมออกด้วยจินตนาการ เข้าใจถึงเป้าหมาย และรายละเอียดธรรมะได้ตรงทาง ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือเชิงประยุกต์ เพียงแต่ไม่ได้อยู่ในฐานะเป็น “ผู้เห็นด้วยตนเอง” เท่านั้น

3. ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการภาวนา (ปฏิบัติ) หมายถึง ปัญญาของผู้ลงมือปฏิบัติวิปัสสนาตามแนวทางของมหาสติปัฏฐาน 4 แล้วประจักษ์แจ้งในความมิใช่ ตัวตน สัตว์ บุคคล เรา เขา ของชั้น 5 เพราะประกอบด้วยรูปธรรมและนามธรรมเท่านั้น แม้ “ใจ” หรือ “วิญญาณ” ก็ไม่ใช่ตัวตน เมื่อเห็นแล้ว ก็จะไม่เหลือคุณค่าสาระใดๆ ที่จะต้องยึดถือให้เกิดความทุกข์ทรมาน ปีบคั่นจิตใจอีกต่อไป

พัฒนาการเรียนรู้และเพิ่มทักษะในศตวรรษที่ 21

การเรียนรู้ของมนุษย์เรานี้พัฒนามาทุกยุคทุกสมัยจากสิ่งรอบตัวของเรา และมนุษย์ก็ไม่ยอมหยุดนิ่งในการเรียนรู้ ยิ่งถ้าเป็นเรื่องที่สงสัยไม่เข้าใจแล้วยังต้องหาวิธีที่จะทำให้สิ่งที่สงสัยนั้นให้เข้าใจยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการสังเกต คิด วิเคราะห์ และลงมือปฏิบัติ การทดลอง ทำซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนเป็นที่พอใจ และนำผลจากการปฏิบัติ ทดลองนั้นมาใช้อำนวยความสะดวกให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเอง อีกทั้งนำมาพัฒนาแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน และสังคม จนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 3 พาเด็กๆ เข้าอบรม คุณธรรมจริยธรรม ที่ศูนย์ปฏิบัติธรรม วัดขุนพรหมตำริ จังหวัดมหาสารคาม

ในยุคปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้ามาก เทคโนโลยีจึงถูกนำเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ในทุกด้านอย่างปฏิเสธไม่ได้ การเรียนรู้ก็เช่นกันเทคโนโลยีถูกนำมาใช้ในการศึกษาการเรียนการสอน เรียกว่าเทคโนโลยีกลายเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการของคนในยุคปัจจุบัน

เด็กทุกวันนี้เด็กถูกเลี้ยงดูมาอย่างสบาย มีเครื่องอำนวยความสะดวกมากกว่าสมัยก่อน เพราะความสะดวกสบายประกอบกับการเลี้ยงดูที่พ่อแม่ผู้เลี้ยงคอยช่วยเหลือแทบทุกอย่างเพราะความรักลูกหลานของตัวเอง จนบางเรื่องเด็กไม่เข้าใจและไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ขาดทักษะบางอย่างที่ควรจะมี

ในกิจกรรมการสอนที่ผู้เขียนใช้อยู่ก็เช่นกัน ทุกกิจกรรมจะมีทักษะที่เด็กควรมีเพิ่มเข้าไปด้วย เด็กนักเรียนยุคโอทีกับทักษะที่ขาดหายไป (สรวงมณฑ์ สิทธิสมาน, 2556) ดังนี้

1. ทักษะการคิด

เด็กไทยในยุคปัจจุบันพ่อแม่จะคิดให้หรือคิดแทนลูกของตัวเอง จนเด็กเคยชินกับการที่มีคนคอยคิดและทำให้แทบทุกอย่างทำให้ไม่รู้จักคิดเอง และขาดทักษะในการคิดไป

2. ทักษะค้นคว้า หาข้อมูล

ในยุคนี้อุปกรณ์เครื่องมือทางอิเล็กทรอนิกส์มีความทันสมัยและสะดวกในการค้นหาข้อมูล จึงทำให้เด็กรุ่นนี้ มักค้นหาข้อมูลผ่านทางโลกออนไลน์มากกว่าจะไปค้นคว้าหาข้อมูลจากหนังสือ และมักจะทำการลอกข้อความต่อกันมาเป็นทอดๆ เด็กจึงขาดการเรียนรู้ถึงการค้นคว้า การจะหาข้อมูลว่าเรื่องนั้นเรื่องนี้ต้องค้นคว้าในหมวดหมู่อะไร และเคยชินกับการลอกข้อมูลมากกว่าจะไปเสาะแสวงหาความจริงจากข้อมูล

3. ทักษะการทำงานเป็นทีม

เวลาทำงานร่วมกัน จำเป็นที่จะต้องทำงานกันเป็นทีม แต่การเรียนการสอนในบ้านเราไม่ค่อยเน้นเรื่องนี้ เด็กๆที่ได้รับการบ้านเป็นกลุ่ม ก็จะมีคนทำไม่ก็คน คนที่ไม่ทำก็ไม่ทำเหมือนเดิม ยิ่งเดี๋ยวนี้สามารถค้นหาข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต จึงทำให้เกิดการคัดลอกข้อมูล แทบจะไม่ได้เรียนรู้เรื่องการทำงานเป็นทีม ไม่ได้เรียนรู้เรื่องการแบ่งหน้าที่กันอย่างไร แต่จะเป็นการแบ่งกันไปคัดลอกข้อมูลของใครของมัน แล้วนำมารวมกันซะมากกว่า

4. ทักษะความมุ่งมั่นพยายาม

ข้อนี้สำคัญมากแต่เด็กก็ขาดกันมากจริงๆ แนวโน้มจะขาดกันทั่วโลก เพราะเด็กจะสนใจจุดหมายปลายทางมากกว่าจะสนใจความมุ่งมั่นพยายามระหว่างทาง เด็กส่วนใหญ่ขาดความมุ่งมั่นพยายามในการทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จ เวลาเจองานที่ยากก็จะท้อ ไม่อยากทำ ทำให้มีผลกระทบมาก โดยเฉพาะเวลาเรียน ซึ่งเมื่อชั้นเรียนสูงขึ้นวิชาการก็ยากขึ้นเรื่อยๆ หรือเวลาที่โตเป็นผู้ใหญ่แล้วเจอปัญหา ถ้าไม่มีความพยายามมุ่งมั่น แม้ว่าจะเก่งขนาดไหนก็ไม่มีทางจัดการกับปัญหาหรืออุปสรรคไปได้

5. ทักษะเรื่องความอดทน

ผู้ใหญ่ต้องเปิดโอกาสให้เด็กได้ทำอะไรด้วยตัวเอง ให้เด็กได้เรียนรู้ช่วยเหลือตัวเอง อย่าทำให้ทุกอย่างด้วยความรักที่เกินพอดี เพราะหากทำให้ทุกอย่าง เด็กจะไม่มีทางรู้ว่าเขาทำอะไรเองได้บ้าง หากมีคนคอยช่วยอยู่ตลอดเวลา แต่ควรจะค่อยๆ ฝึกไปเรื่อยๆ อาจลำบากบ้าง ยากบ้าง นั่นคือการฝึกความอดทน

6. ทักษะแก้ไขปัญหา

สืบเนื่องจากการฝึกความอดทน จะตามมาด้วยการฝึกแก้ไขปัญหามา ต้องเริ่มจากให้เขาช่วยเหลือตัวเองให้ได้ก่อน จากนั้นให้เด็กได้ลองแก้ไขปัญหาย่อยๆ ง่ายบ้าง ยากบ้าง โดยดูตามวัยของเด็กเป็นหลัก รวมไปถึงการฝึกให้เขารู้จักที่จะขอความช่วยเหลือในยามจำเป็นก็เป็นเรื่องที่เขาควรจะต้องเรียนรู้ด้วย

7. ทักษะความใฝ่เรียนรู้

เด็กจำนวนไม่น้อยที่ขาดความใฝ่เรียนรู้ และขาดแรงจูงใจ มักเกิดจากการเลี้ยงดูที่ขาดการฝึกเรื่องวินัยและการควบคุมตนเอง ทำให้เด็กมักใช้วิธีหลีกเลี่ยงและหาข้ออ้างแก้ตัวอยู่เสมอ ฉะนั้น ผู้ใหญ่ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกทำ เลือกเรียนหรือเลือกกิจกรรมที่ชอบ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้เด็กอยากเรียนรู้ การฝึกให้เด็กมีประสบการณ์ตรงโดยให้โอกาสเรียนรู้จากประสบการณ์จริงจะช่วยให้เด็กได้เข้าใจบทเรียนได้ง่ายขึ้น และเป็นการส่งเสริมให้เด็กได้มีโอกาสศึกษาใฝ่เรียนรู้ด้วยตนเอง และสิ่งที่เด็กได้ก็คือ ธรรมชาติที่เกิดจากการลงมือทำกิจกรรมโดยที่เด็กไม่รู้ตัวว่ากำลังเรียนธรรมชาติอยู่ (วินัย วีระพัฒนานนท์, 2538)

การประยุกต์ใช้ไตรสิกขาในชีวิตประจำวัน

ในชีวิตประจำวันของชาวพุทธทั่วไปอยู่กับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในทุกด้าน การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั้นจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน แยกออกไปเป็น 3 ด้าน โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2539) เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

ศีลสิกขา

ในด้านของศีลสิกขาคือต้องศึกษาในเรื่องศีล อันได้แก่เจตนาที่จะงดเว้นไม่ละเมิดข้อห้ามด้านกาย ด้านวาจา ใหรักษาความเป็นปกติของความเป็นมนุษย์ผู้ซึ่งมีใจสูง หรือเป็นการพัฒนาในเรื่องของพฤติกรรม โดยมีส่วนสำคัญที่ควรเน้น คือ พฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือโลกแห่งวัตถุ หรืออาจกล่าวว่าเป็นการรู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการรับรู้โดยไม่เกิดผลเสียหรือเกิดโทษ แต่ให้เกิดผลดี ส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการฝึกอินทรีย์ให้มี

ประสิทธิภาพในการใช้งาน ให้ตามดูเป็น ให้หุ้ฟ่งเป็นๆ อยู่ในหลักของอินทรีย์สังวร นั่นเอง การเสพการบริโภคปัจจัย 4 การใช้ประโยชน์จากวัตถุ จากอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยีด้วย ปัญญาที่รู้เข้าใจคุณค่าที่แท้จริง ให้ได้คุณภาพชีวิต ไม่หลงไปกับคุณค่าเทียมตามค่านิยมที่ผิดๆ อันเป็นค่านิยมที่ฟุ้งเพื่อโก้เก๋ ที่ทำให้บริโภคมาก แต่เสียคุณภาพชีวิต เรียกว่า กินเป็น บริโภคเป็น ใช้เป็น เริ่มด้วยการกินพอดี อันเป็นการปฏิบัติตามหลักของ โภชนะมัตตัตถุตา

พฤติกรรมที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและโลกแห่งชีวิต เช่น การอยู่ร่วมกันในทางสังคม โดยไม่เบียดเบียน ก่อความทุกข์ความเดือดร้อน หรือก่อเวรภัย แต่รู้จักมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์อย่างช่วยเหลือเกื้อกูล ดำรงตนอยู่ในกรอบของศีล ดำเนินชีวิตตามหลักของศีลให้ความร่วมมือกับการรักษากติกาของสังคม กฎเกณฑ์หรือกฎหมาย ระเบียบ แบบแผน หรือวินัยแม่บทของชุมชนหรือสังคมของตน และวัฒนธรรม รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่าจรรยาบรรณต่างๆ และรู้จักแบ่งปัน การเผื่อแผ่แบ่งปันช่วยเหลือ ตามหลักของการให้ทาน เพื่อช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ ให้ความสุข และส่งเสริมการสร้างสรรค์ สิ่งที่ดีงาม ตลอดจนการประพฤติเกื้อกูลแก่ชีวิตอื่นๆ ทั้งสัตว์มนุษย์และพืชพันธุ์ เช่น การร่วมสร้างเขตอุทยาน นิเวศสถาน การปลูกสวนป่า สร้างแหล่งต้นน้ำ

พฤติกรรมที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การเลี้ยงชีพอย่างมีศิลปวิทยาในวิชาชีพที่ฝึกไว้อย่างดี มีความชำนาญที่จะปฏิบัติให้ได้ผลดีและเป็นสมมาอาชีพ ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญ คือไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น หรือก่อผลเสียหายแก่สังคม หากแต่เป็นเครื่องแก้ปัญหาของชีวิตและแก้ปัญหาของสังคม มีชีวิตที่เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์ ทำให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล ที่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของตน ไม่ทำให้ชีวิตตกต่ำ หรือทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือเสื่อมจากคุณความดีในภาวะแห่งตน

จิตศึกษา

ในด้านของจิตศึกษาคือศึกษาในเรื่องจิต เรียนรู้เรื่องจิต ให้เข้าใจธรรมชาติของจิต การทำงานของจิต รู้วิธีการพัฒนาจิต เพื่อให้สงบตั้งมั่น เป็นสมาธิพร้อมที่จะทำกิจหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านการพัฒนาจิต หรือที่เรียกว่าสมาธิ แยกได้ดังนี้

ด้านคุณภาพจิต ได้แก่ คุณธรรมความดีงามต่างๆ เช่น เมตตา กรุณา กตัญญู กตเวทิตา วัชระ หิริโอตตปปะ ซึ่งหล่อเลี้ยงจิตใจให้เจริญงอกงาม และเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม

ด้านสมรรถภาพจิต ได้แก่ ความสามารถของจิต ที่เข้มแข็ง มั่นคงหรือมีประสิทธิภาพของจิต เช่น มีฉันทะ ความใฝ่รู้ใฝ่ดีงาม ใฝ่กระทำ จิตมีความเพียร ความขยัน ความอดทน มีความระลึกได้ รู้ตัวทั่วพร้อมเท่าทัน ตื่นตัวอยู่เสมอ สามารถควบคุมตัวเองได้ มีความตั้งมั่นแน่วแน่วใส สงบ เป็นสมาธิ รวมไปถึงความไม่ประมาท ที่จะทำให้ง้าวหน้ามั่นคงในพฤติกรรมที่ดีงาม หรือตั้งมั่นในความดีงามและพร้อมที่จะใช้ปัญญาในการใช้ชีวิตและประกอบกิจหน้าที่

ด้านสุขภาพจิต ได้แก่ สภาพจิตที่ปราศจากความขุ่นมัวเศร้าหมอง ร่าร้อน หากแต่มีความสดชื่น เอิบอิ่ม ร่าเริง เบิกบาน ผ่อนคลาย ผ่องใส เป็นสุข ซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพกาย และทำให้พฤติกรรมที่ดีงามมีความมั่นคง สอดคล้องกลมกลืน หรืออยู่ในภาวะที่สมดุล

ปัญญาศึกษา

ในด้านปัญญาศึกษาคือศึกษาในเรื่องปัญญา พัฒนาด้านปัญญา ในการพัฒนาด้านปัญญานี้จะมีการพัฒนาอยู่หลายระดับ เช่น ความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมา หรือที่เล่าเรียนมา และรับการถ่ายทอดศิลปวิทยาการ ตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ การรับรู้ประสบการณ์และเรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ไม่บิดเบือน หรืออคติด้วยความรักความซิง และเพราะความกลัว

การคิดพินิจพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณ์ญาณ ด้วยการใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์อิสระไม่ถูกกิเลส เช่น ความอยากได้ผลประโยชน์ และความเกลียดชังเข้าครอบงำ การรู้จักมอง รู้จักคิด มีหลักการคิด มีวิธีคิดที่จะเข้าถึงความจริง และได้คุณประโยชน์ มีโยนิโสมนสิการ อย่างที่เรียกว่ามองเป็น คิดเป็น เช่น รู้จักวิเคราะห์ แยกแยะ สืบสาวหาเหตุปัจจัยของสิ่งเกิดขึ้น ดำรงตั้งอยู่และแปรเปลี่ยนสภาวะไป การรู้จักจัดการ ดำเนินการ ทำกิจให้สำเร็จ ฉลาดในวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมายมีความสามารถในการแสวงหา เลือกรัดจัดสรรประมวลความรู้ คิดได้ชัดเจน และสามารถนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยงสร้างเป็นเครือข่ายความรู้และสร้างเป็นความรู้ความคิดใหม่เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์มีความรู้แจ้งเข้าถึงความจริงของโลกและชีวิต รู้เท่าทันกับธรรมดา หรือกับธรรมชาติทั้งหลาย ที่ทำให้วางใจถูกต้องต่อทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถแก้ปัญหาชีวิต จัดความทุกข์ในจิตใจของตนเองได้ หลุดพ้นจากความยึดติดในสิ่งทั้งหลาย จิตไม่ถูกบีบคั้นครอบงำกระทบกระทั่งด้วยความผันผวนปรวนแปรของสิ่งต่างๆ หลุดพ้นเป็นอิสระ อยู่เหนือกระแสโลก หากกล่าวโดยสรุปแล้ว ปัญญา 2 ด้านที่สำคัญ คือปัญญาเข้าถึงความจริงแห่งธรรมดาของธรรมชาติและปัญญาที่สามารถใช้ความรู้นั้น จัดตั้งวางระบบแบบแผนของการดำเนินชีวิตได้ และสังคมของมนุษย์ได้ประโยชน์สูงสุดจากความจริงนั้น (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2539)

บทบาทด้านการเผยแผ่ที่เป็นปกติจนประชาชนมองเป็นวิถีชีวิตหรือเป็นกิจวัตรของพระสงฆ์ ก็คือการแสดงธรรมในวันพระ ในเทศกาลวันสำคัญ พระสงฆ์ได้โอกาสในการแสดงธรรม การเผยแผ่ธรรมอยู่เป็นปกติ และในรูปแบบที่ไม่เป็นรูปแบบ กล่าวคืออาจจะใช้วิธีการพูดคุยสนทนาในโอกาสพบปะ จะเป็นการเผยแผ่โดยไม่เป็นกิจลักษณะ แต่ก็แฝงด้วยให้ข้อคิดทางธรรม หรือในโอกาสที่ประชาชนมาทำบุญวันเกิดแล้วขอพรจากพระสงฆ์ มาถวายสังฆทานแล้วพระสงฆ์ก็ให้พร ในช่วงเวลาสั้นๆ เป็นการสอนโดยที่ผู้รับไม่รู้ว่าจะถูกสอน แต่ได้ซึมซับเอาคำสอน เอาคติธรรม ได้เกิดการเรียนรู้พระธรรมคำสอน หากพระสงฆ์สำนักตระหนักในบทบาทเหล่านี้อย่างจริงจัง พระสงฆ์จะมีโอกาสในการเผยแผ่ธรรมและได้เข้าถึงประชาชนโดยไม่ยากเลย และไม่ต้อง

รอเทศกาลสำคัญใดๆ ทั้งสิ้น ในความเห็นส่วนตัวแล้วรูปแบบโอกาสใดไม่สำคัญ แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ผู้ฟังเกิดการเรียนรู้ (Learning) จุดที่ต้องการคือให้ผู้ฟังได้เกิดการเรียนรู้จะให้ใครเป็นศูนย์กลางก็แล้วแต่อยากจะกล่าวด้วยว่าขอให้การเรียนรู้เป็นศูนย์กลาง (Learning Center) อันเป็นจุดที่ต้องการให้เกิดกับผู้ฟัง ที่จะเป็นจุดเปลี่ยนแห่งพฤติกรรมของคนว่าจะเปลี่ยนไปในทิศทางใดให้เขาเรียนรู้ในด้านใด อันเป็นการกำหนดทิศทางในการดำเนินชีวิตของตัวเอง

บทสรุป

การสอนศีลธรรมในโรงเรียนในยุคปัจจุบัน พระสอนศีลธรรมควรจัดกระบวนการเรียนรู้และให้ความสำคัญกับผู้เรียน จัดกิจกรรมการสอนให้เหมาะสมกับเด็กในแต่ละช่วงอายุนั้นให้ผู้เรียนได้ลงมือสัมผัสกับการเรียนรู้จากประสบการณ์ของเขาเองที่ไม่เน้นให้เรียนแบบท่องจำเพียงอย่างเดียว ควรจัดกิจกรรมที่หลากหลายที่เด็กสัมผัสได้จริงในชีวิตประจำวันเช่นนำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรมหรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นเข้ามาใช้ในกิจกรรมการสอน เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมอันดีงามให้มีในตัวเด็ก กิจกรรมที่ออกแบบมาเพื่อใช้สอนต้องไม่ง่าย หรือยากจนเกินไป ต้องเหมาะสมกับวัยของเด็ก เพิ่มทักษะที่ขาดหายไปในการเรียนการสอนจากง่ายไปหายาก มีสติและสมาธิเป็นฐานกับกับการเรียนรู้ หลักไตรสิกขาเป็นการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีความเหมาะสมกับผู้เรียนในยุคปัจจุบัน เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง และได้สัมผัสกับสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นด้วยตัวของเขาเอง ที่ผ่านกระบวนการออกแบบกิจกรรมของผู้สอน นำผู้เรียนไปสู่การเรียนรู้ จนเกิดปัญญามีความเข้าใจ ได้ทักษะมีคุณธรรม จริยธรรม และมีความรับผิดชอบต่ตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อมและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับผู้เรียนในยุคปัจจุบัน จะต้องเป็นการเรียนรู้อย่างลึกซึ้งจากการลงมือปฏิบัติจริงที่ผู้เรียนได้ลงมือทำในสิ่งที่ตัวเองชอบและสนใจโดยผ่านการออกแบบของผู้สอน สามารถนำพาผู้เรียนไปสู่ความรู้ความเข้าใจ ทักษะ สมรรถนะ มีคุณธรรม จริยธรรม เพื่อเข้าไปรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว สังคมและสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีความสุข

บรรณานุกรม

คู่มือการอบรมการจัดการเรียนการสอนแบบใฝ่รู้บูรณาการไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม สำหรับพระสอนศีลธรรมบรรจุใหม่ (เอกสารอัดสำเนา).

เปลี่ยนโลกจากภายใน มหาน้อย. (2560). *กิจกรรมเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง*. นนทบุรี: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซน ปรีณัตติง.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2452). *การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2539). *การสร้างสรรคปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ*. กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์, 2539.

วารสารวิชาการ. (2561). สถาบันพัฒนาพระวิทยากร. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2561 ห้างหุ้นส่วน เซน ปรีณัตติง.

วินัย วีระวัฒนานนท์. (2538). *สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

สรวงมณต์ สิทธิสมาน. (2556). *พ่อแม่ลูกปลุกรัก*. ได้รับเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2562,

จาก <http://www.hitap.net/news/16603>

สัมภาษณ์

สัมภาษณ์, สุภาวดี ปักสังคเนย์, พยาบาลวิชาชีพชำนาญการ จ.มหาสารคาม สัมภาษณ์เมื่อ 28 พฤศจิกายน 2562

สัมภาษณ์, ราไฟ เอี้ยงเจริญ ครูชำนาญการพิเศษ จ.มหาสารคาม สัมภาษณ์เมื่อ 28 พฤศจิกายน 2562

สภาวะจิตของมนุษย์ตามหลักพุทธศาสตร์ Mental Human in Buddhism

สุพัตรา กวีธนกุล¹
Supattra Kaveetanakul

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับสภาวะจิตของมนุษย์ตามหลักพุทธศาสตร์ โดยเนื้อหาประกอบด้วย 1) ความหมายของจิตตามหลักพุทธศาสตร์ 2) คุณลักษณะของจิตตามหลักพุทธศาสตร์ และ 3) ประเภทของจิตตามหลักพุทธศาสตร์ ผลจากการศึกษานี้จะก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสภาวะจิตที่เกิดขึ้นได้กับมนุษย์ ส่งผลให้มีชุดความรู้ในการแยกแยะสภาวะจิตของมนุษย์ตามประเภทของภูมิได้มากขึ้น เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานทางด้านปริยัติ สามารถต่อยอดไปสู่การปฏิบัติเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องต่อไปได้

คำสำคัญ: จิต, สภาวะจิต, อกุศลจิต, กุศลจิต, พุทธศาสตร์, มนุษย์

Abstract

This article aims to present the concept of mental state of human based on Buddhism which consisted of 1) the definition mental in Buddhism, 2) the characteristic of mental in Buddhism, and 3) types of mental based on Buddhism. Results of the study will emerge knowledge and lead to the understanding in mental state that happens in human. This leads to bring knowledge package to identify and increase mental state of human following types of Phumi in order to be a basic knowledge for knowledge skills, and then can bring to practice for the next correct understanding.

Keywords: Mental, Mental state, Immoral mind, Beautiful mind, Buddhism, Human

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย

บทนำ

ทางพุทธศาสตร์นำเสนอหลักธรรมที่ใช้ในการอธิบายเรื่องจิตอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกหมวดพระอภิธรรมซึ่งถือเป็นแก่นหลักธรรม มีอรรถกถาและคัมภีร์ต่างๆ ในยุคหลังที่มีการขยายและแปลความหมายส่งต่อทั้งมาจากผู้เชี่ยวชาญทางภาษาบาลี หรือครูบาอาจารย์สายปฏิบัติที่เข้าถึงสภาวะจิตเหล่านั้นต่างเผยแพร่โดยใช้คำสอนที่ร่วมสมัยเพื่อให้สามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น เนื่องจากจิตเป็นหลักธรรมที่นำเสนอสภาวะจิตของมนุษย์ใน 2 ระดับ คือระดับโลกียภูมิ ประกอบด้วย กามภูมิ รูปภูมิและอรุภูมิ และระดับโลกุตระภูมิ สภาวะจิตเป็นนามธรรมและมีความละเอียดลึกซึ้ง เข้าใจผ่านความคิดได้ยาก แต่มีประโยชน์อย่างยิ่งถ้าเราสามารถทำความเข้าใจหลักธรรมของจิตเหล่านี้ โดยเฉพาะสภาวะจิตที่เกี่ยวข้องกับกามภูมิเพราะจะเป็นจุดเริ่มต้นในการมีชุดความคิดที่ถูกต้องในการแยกแยะกลุ่มอกุศลจิตและกลุ่มกุศลจิตที่เกิดกับจิตใจเราได้

บทความนี้จึงสนใจศึกษาเรื่องจิต 89 หรือ 121 สภาวะตามหลักพระอภิธรรม เพื่อขั้นต้นจะได้มีหลักการในการจำแนกแยกแยะว่าจิตที่เกิดขึ้นนั้นอยู่กลุ่มอกุศลจิต หรือกลุ่มกุศลจิต ชั้นกลางเพื่อฝึกสังเกตสภาวะจิตของตนเองว่า ณ ขณะใดๆ จิตที่เกิดขึ้นนั้นเป็นอกุศลจิต หรือกุศลจิต และขั้นสูงใช้เป็นหลักการพิจารณาพื้นฐานในการปฏิบัติเพื่อพยายามลดอกุศลจิตให้เกิดขึ้นน้อยลงและเพิ่มกุศลจิตให้มากขึ้นต่อไป

ความหมายของจิต

สภาวะที่ชื่อว่าจิต ย่อมรู้แจ้งซึ่งอารมณ์ จิตใดที่เป็นกุศล อกุศลและมหากิริยาจิตฝ่ายโลกียจิตนั้นชื่อว่าจิต ย่อมสังสมสันดานของตนด้วยสามารถแห่งชวนวิถิ ชื่อว่าจิตเป็นธรรมชาติอันกรรมและกิเลสทั้งหลายสังสมวิบาก จิตเป็นธรรมชาติที่ทำให้วิจิตร (พระพุทธโฆสาจารย์, 2554)

ธรรมชาติอันมีความรู้แจ้งเป็นลักษณะนั้นชื่อว่า วิญญาณ ดังพระสารีบุตรเถระ กล่าวแก่พระมหาโกณฑัญญะว่า “อาวุโส เพราะเหตุที่ธรรมชาติย่อมรู้แจ้ง ย่อมรู้ต่างๆ เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า วิญญาณ” ดังนั้น วิญญาณนี้มีลักษณะคือ ความรู้แจ้ง (สมเด็จพระพุทธาจารย์ อาจ อาสภมหาเถร, 2546)

จิตเป็นนามธรรมที่มีสภาวะรู้อารมณ์ ถ้ามีสภาวะในการคิด เรียกว่า เจต(ใจ) ถ้ามีสภาวะที่รับรู้ได้ เรียกว่า มน (มโน) ถ้ามีสภาวะที่รู้ชัด เรียกว่าวิญญาณ ถ้ามีสภาวะที่นำไปสู่ความยินดีของตน เรียกว่า หทย (พระโมคคัลลานเถระ, 2542)

จิต คือ วิญญาณชั้นทั้งหมด มี 6 ทางเกิด คือ จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ และมโนวิญาณ แปลว่า ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป. อ. ปยุตโต, 2558)

จิตเป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์อยู่เสมอ หรืออีกนัยหนึ่งสัมปยุตตธรรม คือ เจตสิกทั้งหลาย ย่อมรู้อารมณ์โดยอาศัยธรรมชาตินั้น ดังนั้นธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งการรู้อารมณ์ของเจตสิก เหล่านั้น เรียกว่า จิต (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2553)

จิต คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ หรือธรรมชาติที่ทำหน้าที่เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สีกต่อการสัมผัสถูกต้องทางกาย และรู้สึกนึกคิดทางใจ เป็นสิ่งที่อาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างทำให้เกิดขึ้น เจตสิกเป็นธรรมที่ประกอบจิตมีลักษณะเป็นนาม ประชุมจิตทำให้จิตรู้อารมณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับเจตสิกมีลักษณะ คือเจตสิกอาศัยจิต ประกอบกับจิต เกิดร่วมกับจิต เกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต มีวัตถุเดียวกับจิต และมีอารมณ์เดียวกับจิต จิตทุกดวงต้องมีเจตสิกประกอบ จึงจะทำให้จิตทำงานได้ (พระมหาพนัธ ฐมมาราโม (แก้วโต), 2557)

จิตในทางพระพุทธศาสนา คือ ธรรมชาติรู้อารมณ์ มีจำนวน 89 สภาวะ ว่าโดยพิสดาร มี 121 สภาวะ โดยมีสัมปยุตตธรรม คือ เจตสิกทั้งหลายคอยปรุงแต่งทำให้จิตมีการแปรเปลี่ยนสภาพไปตามเหตุปัจจัยนั้น และย่อมช่วยสนับสนุนให้ผลธรรมนั้นตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ มีผลโดยตรงต่อการรับรู้อารมณ์ของจิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบุคคลผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา (พระอนุชาถาวรสุทธิโร (ลับบัวงาม), 2557)

สรุป จิต คือ ธรรมชาติรู้อารมณ์ทางอายตนะภายในภายนอกทั้ง 6 คู่ คือ ตารับรู้สี หูรับรู้เสียง จมูกรับรู้กลิ่น ลิ้นรับรู้รส กายรับรู้การกระทบสัมผัส และใจรับรู้ความรู้สึกนึกคิดต่างๆ อยู่เสมอ จิตรับรู้อารมณ์ได้ครั้งละหนึ่งช่องทาง ขณะใดจิตเกิดขึ้นขณะนั้นการรับรู้อารมณ์กับสิ่งที่ถูกรับรู้จะเกิดขึ้นพร้อมกันเสมอ ไม่สามารถห้ามการรับรู้อารมณ์ได้ การรับรู้อารมณ์ของจิตแตกต่างกันตามการปรุงของเจตสิก ซึ่งเจตสิกจะเกิดขึ้นและดับพร้อมกับจิต มีที่อาศัยและมีอารมณ์เดียวกับจิตเสมอ จึงทำให้จิตมีความสามารถในการรับรู้อารมณ์แตกต่างกันออกไปจำแนกได้ 89 แบบ หรือ 121 แบบโดยพิสดาร

คุณลักษณะของจิต

จิตมีคุณลักษณะประจำอยู่ ๒ ประการ คือ สามัญญลักษณะและวิเสสลักษณะ

สามัญญลักษณะ เป็นธรรมชาติลักษณะปกติทั่วไปของรูปธรรมและนามนาม ที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ ประกอบด้วย 1) อนิจจลักษณะ เป็นลักษณะที่มีความไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีความไม่มั่นคง ต้องเปลี่ยนแปลงเสมอ 2) ทุกขลักษณะ เป็นลักษณะที่ทนในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องเสื่อมสลาย และ 3) อนัตตลักษณะ เป็นลักษณะที่ว่างเปล่าจากตัวตน ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใคร สิ่งหรือบังคับให้เกิดหรือดับใดๆ ไม่ได้

วิเสสลักษณะ เป็นธรรมชาติพิเศษเฉพาะตัวไม่เหมือนกัน ซึ่งวิเสสลักษณะนี้มี 4 ประการ เรียกว่า ลักษณะกิจตุกะ ประกอบด้วย 1) ลักษณะ คือ สภาวะรู้อารมณ์ บุคคลย่อมรู้อารมณ์ ได้แก่

รูปที่เห็นทางตาด้วยจักขุวิญญาณ เสียงที่ได้ยินทางหูด้วยโสตวิญญาณ กลิ่นที่ได้ดมทางจมูกด้วยฆานวิญญาณ รสที่ได้ลิ้มทางลิ้นด้วยชีวหาวิญญาณ โผฏฐัพพะที่ได้สัมผัสทางกายด้วยกายวิญญาณ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้ทางใจด้วยมโนวิญญาณ 2) กิจ คือ มีหน้าที่เป็นใหญ่ในการรู้อารมณ์ คือ เห็นรูปด้วยตา สามารถทราบรูปนั้นด้วยวิญญาณ ฟังเสียงด้วยหู สูดกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องสัมผัสด้วยกาย รู้สิ่งนึกคิดด้วยใจ สิ่งต่างๆ ที่ถูกรู้ด้วยวิญญาณทั้งสิ้น 3) ผล คือ จิตเกิดดับอย่างต่อเนื่องเหมือนดวงไฟที่กระทบ บุคคลที่เจริญวิปัสสนาเมื่อถึงพร้อมสามารถรู้เห็นการเกิดดับของจิตได้ อุปมาว่าในช่วงเวลากำหนดโดยการตีดนิ้วมือหนึ่งวันนั้น จิตเกิดดับไปแล้วนับแสนล้านดวง (ระวี ภาวิไล, 2551) และ 4) เหตุใกล้ คือ จิตมีรูปนามเป็นเหตุใกล้ โดยทั้งจิต เจตสิก รูป ต่างมีคุณลักษณะประจำทั้งสามัญลักษณ์และวิเสสลักษณะครบ 4 ประการ ยกเว้นนิพพาน ที่มี 3 ประการ คือ ลักษณะ กิจ ผล เท่านั้นเพราะนิพพานเป็นธรรมที่พ้นจากการปรุงแต่งจึงไม่มีเหตุใกล้ (พระพุทธโฆสาจารย์, 2554)

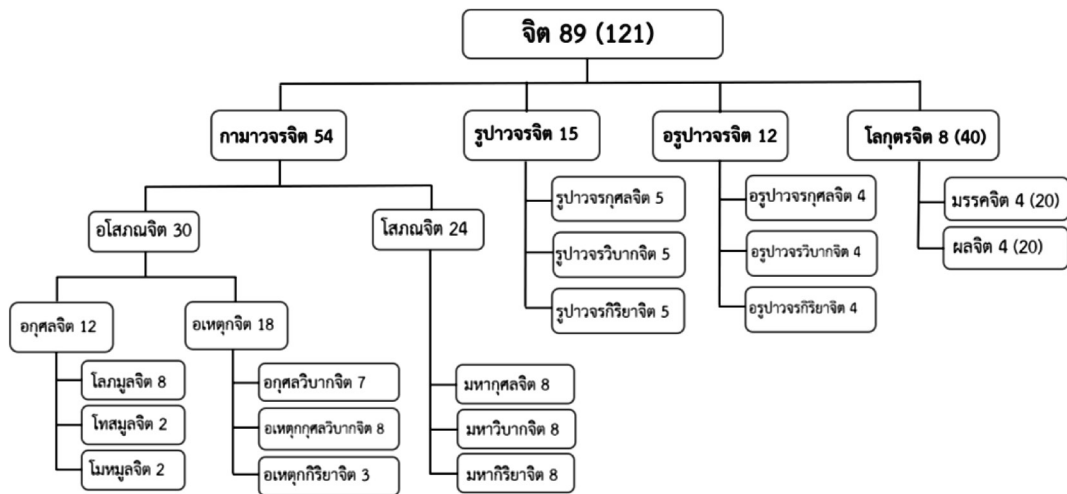
จิตเป็นธรรมชาติที่ต้องมีวัตถุเป็นที่เกิดและที่อาศัย ได้แก่ ปสาทรูป 5 ประกอบด้วย จักขุวัตถุ โสตวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ และหทัยวัตถุรูป จิตจะล่องลอยออกไปนอกวัตถุที่อาศัยไม่ได้ แม้เวลาตาย จิตก็จะดับลงพร้อมกับการดับของหทัยวัตถุรูปด้วย ขณะหนึ่งๆ จิตจะรู้ อารมณ์ได้ทีละอย่างเท่านั้นแต่เนื่องจากจิตเกิดดับรวดเร็วมากจึงเหมือนรู้อารมณ์ได้หลายอย่างในเวลาเดียวกัน เมื่อจิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นแล้วดับไปย่อมมีจิตดวงใหม่เกิดสืบต่อกันไปเรื่อยๆ โดยจิตดวงเก่าส่งมอบภาระงานให้จิตดวงใหม่ตลอดไม่ขาดสาย จิตของบุคคลที่ไม่ใช่พระอรหันต์ จะเป็นจิตที่ยังมีกิเลส หวังสุขหนีทุกข์ สำคัญผิดว่ารูปนามชั้น 5 เป็นอัตตาตัวเรา จึงยังต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่จบสิ้น เพราะวิบากหรือผลของการกระทำจะยังถูกเก็บรักษาอยู่ในกระแสจิต ไม่สูญหายไปไหนจะคอยติดตามให้ผลกับเจ้าของวิบากนั้นเมื่อมีโอกาสเสมอ (วรรณสิทธิ ไชยยะเสวี, 2551) และจิตที่ก่อให้เกิดการกระทำซ้ำๆ เป็นประจำย่อมทำให้เกิดเป็นนิสัย เกิดเป็นความชำนาญสร้างทักษะในการกระทำแบบเดิมไปเรื่อยๆ ทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมล้วนบ่มเพาะและถูกเก็บสะสมลงที่จิตทั้งสิ้น จิตเป็นสภาวะที่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ ไม่มีรูปร่างสีกลิ่น รส กลิ่น ไม่มีอะไรให้สังเกตได้จึงไม่สามารถรับรู้สภาวะของจิตได้โดยตรง แต่วิธีในการรับรู้สภาวะของจิตได้นั้น คือ ต้องพิจารณาผ่านเจตสิกที่เป็นองค์ประกอบของจิตแทน เพราะเจตสิกจึงทำให้เกิดความแตกต่างขึ้นในจิต มีผลทำให้จำแนกสภาวะจิตได้ 89 หรือ 121

ประเภทของจิต

จิต 89 หรือ 121 สภาวะสามารถจำแนกประเภทของจิตได้ 9 นัย คือ 1) ชาติเภทนัย 2) ภูมิเภทนัย 3) โสภณเภทนัย 4) โลกเภทนัย 5) เหตุเภทนัย 6) ฌานเภทนัย 7) เวทนาเภทนัย 8) สัมปโยคเภทนัย 9) สังขารเภทนัย สำหรับบทความนี้จะขออธิบายการจำแนกประเภทของจิต

ตามภูมิภณัยหรือตามภูมิเพราะจะทำให้เห็นการพัฒนาสภาวะจิตจากการทำสมณะและวิปัสสนา ในแต่ละภูมิได้ชัดเจน เป็นการแยกประเภทของจิตโดยภูมิแบ่งได้ 4 ประเภท คือ

1. กามภูมิ มีกามาวจรจิต 54 สภาวะ
2. รูปภูมิ มีรูปาวจรจิต 15 สภาวะ
3. อรูปภูมิ มีอรูปาวจรจิต 12 สภาวะ และ
4. โลกุตระภูมิ มีโลกุตระจิต 8 หรือ 40 สภาวะโดยพิศดาร แสดงรายละเอียดดังภาพ

ภาพที่ 1 แผนผังองค์ประกอบจิต 89 (121) จำแนกตามภูมิ

1. กามภูมิ มีกามาวจรจิต 54 สภาวะ

กามาวจรจิต หมายถึง จิตที่ท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับกามภูมิ 11 ทั้งสुकฺติและทุกฺติ ตั้งแต่ อเวจีมหานรกถึงสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตฺตี (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2551) มี 54 สภาวะ เป็นจิตของบุคคลที่ยังมีกามตัณหาอยู่ ทำหน้าที่รับรู้กามอารมณ์ทั้ง 6 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นึกคิด จำแนกได้ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มอกุศลจิต 12 สภาวะ อเหตุกจิต 18 สภาวะ และ กามาวจรโสภณจิต 24 สภาวะ ดังนี้

1.1 อกุศลจิต 12 สภาวะ

อกุศลจิต คือ จิตไม่ดีงาม เป็นจิตที่ประกอบด้วยอกุศลเจตสิกที่มีต้นเหตุจากความโลภ ความโกรธ ความหลงทำให้เกิดโทษ ส่งผลให้สัตว์ทั้งหลายที่มีอกุศลจิตได้รับความทุกข์ อกุศลจิต มี 3 กลุ่ม คือ โลภมูลจิตมี 8 สภาวะ โทสมูลจิต 2 สภาวะและโมหมูลจิต 2 สภาวะ

โลภมูลจิตมี 8 สภาวะ เป็นจิตที่เกิดขึ้นโดยมีต้นเหตุจากความโลภ ซึ่งมีโลภเจตสิกเป็นประธาน เพราะความยินดีอยากได้ ยึดติด ติดใจในอารมณ์ต่างๆ ที่ได้รับรู้ผ่านทางอายตนะทั้ง 6

โทสมูลจิต 2 สภาวะ เป็นจิตที่เกิดขึ้นโดยมีต้นเหตุจากความไม่ต้องการอารมณ์นั้นๆ ทำให้เกิดความโกรธ ความประทุษร้าย ความขัดเคือง ความเสียใจ ความเกลียด ความกลัว ความกลัดกลุ้ม รำคาญใจ ความอาย ซึ่งมีโทสเจตสิกเป็นประธาน

โมหมูลจิต 2 สภาวะ เป็นจิตที่เกิดขึ้นโดยมีต้นเหตุจากความหลงใหลออกจากรูปนาม หรือไม่รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริงในอารมณ์ที่ได้ประสบนั้นๆ ซึ่งมีโมหเจตสิกเป็นประธาน ทำให้เกิดความหลง ความเผลอ ไม่รู้อารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับตนเอง

1.2 เหตุกจิต 18 สภาวะ

เหตุกจิต คือ เป็นจิตที่ไม่มีเจตสิกทั้งเหตุบุญ คือ อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ และเหตุบาป คือ โลภเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ เข้าประกอบในจิต เพราะอาศัยการประชุมพร้อมกันของปัจจัยโดยเฉพาะของตน เหตุกจิตมี 3 กลุ่ม คือ อกุศลวิบากจิตมี 7 สภาวะ เหตุกกุศลวิบากจิตมี 8 สภาวะ และเหตุกิริยาจิตมี 3 สภาวะ ดังนี้

อกุศลวิบากจิตมี 7 สภาวะ จิตที่เป็นผลของอกุศลจิต 12 สภาวะ ที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ โลภเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ เพราะอกุศลจิต 12 สภาวะเป็นจิตที่ถูกบั่นทอนกำลังทำให้ความแนบแน่นในอารมณ์น้อย ความฟุ้งซ่านทำให้จิตจับอารมณ์ไม่มั่นคง เนื่องจากอำนาจของอุทัจจเจตสิกที่เข้าประกอบรวมอยู่กับอกุศลจิตทั้ง 12 สภาวะ ทำให้กำลังของเอกัคคตาเจตสิกที่ประกอบรวมด้วยนั้นลดน้อยลงไป และทำให้กำลังของเหตุถูกทำลายไปด้วย ด้วยเหตุนี้อกุศลจิต 12 สภาวะนั้นเมื่อส่งผลเป็นวิบาก จึงไม่ประกอบด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งเลย (พระมหาชินวัฒน์ จุกกวโร (กุญรัมย์), 2557) ผลเป็นอกุศลวิบากจิตมี 7 สภาวะ คือ การเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส สัมผัส รับ และพิจารณาอารมณ์ต่างๆ ที่ไม่ดี เป็นผลทำให้จิตต้องรับรู้อารมณ์ในทางไม่ดี 7 ประการ

เหตุกกุศลวิบากจิตมี 8 สภาวะ จิตที่เป็นผลของมหากุศลจิต 8 สภาวะ ไม่ประกอบด้วยเหตุ อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ เพราะขณะที่ทำกุศลนั้น บกพร่องด้วยเจตนาดี 3 ประการ โดยเกิดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้ง 3 อย่าง คือ บุพเจตนาดี ก่อนทำดี มุญจนเจตนาดี ขณะทำดี และอปฺรเจตนาดี หลังทำดีเสร็จแล้วระลึกขึ้นมาก็ยินดี รวมทั้งแม้ทำดีแล้วนานๆ ระลึกถึงก็ยังยินดี เรียกว่าอปฺราปรเจตนาดี (วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, 2551) เมื่อเจตนามีกำลังอ่อน กำลังของเหตุจึงถูกทำลายไปด้วย ด้วยเหตุนี้ เมื่อเกิดเป็นวิบาก จึงไม่ประกอบด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งเลย อีกนัยหนึ่ง เหตุกกุศลวิบากจิต 8 สภาวะนั้น เป็นจิตมาจากผลพลอยได้ของมหากุศลจิตอีกส่วนหนึ่ง เพราะมหากุศลจิตนั้นนอกจากส่งผลเป็นมหาวิบากโดยตรงแล้ว ยังส่งผลเป็นเหตุกกุศลวิบากจิต 8 สภาวะด้วย ฉะนั้น เมื่อเป็นผลโดยอ้อม จึงไม่มีเหตุประกอบ (พระมหาชินวัฒน์ จุกกวโร (กุญรัมย์), 2557)

อเหตุกิริยาจิตมี 3 สภาวะ จิตที่เกิดขึ้นตามหน้าที่การงานของตน โดยไม่ต้องอาศัยเหตุบุญ เหตุบาปใดๆ ทั้งสิ้น เนื่องจากหน้าที่นั้นเป็นหน้าที่ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า หรือเป็นหน้าที่ที่ใกล้จะสำเร็จแล้ว คือ ทำหน้าที่เปิดทวารทั้ง 5 ให้อารมณ์ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าได้ผ่านเข้ามากระทบกับจิต เหมือนนายทวารที่รักษาประตูพระราชวัง (ปัญจทวาราวชฌจิต) ทำหน้าที่ตัดสินปัญญารมณ์ทางปัญจทวาร (มโนทวาราวชฌจิต) และจิตที่ทำหน้าที่อัมมมัยของพระอรหันต์ (หสิตุปปาทจิต) (วรรณสิทธิ ไทยะเสวี, 2551)

โดยอกุศลจิต 12 สภาวะและอเหตุกจิต 18 สภาวะรวมเรียกว่ากามาวจรโสมณจิต รวมทั้งสิ้น 30 สภาวะ

1.3 กามาวจรโสมณจิต 24 สภาวะ

กามาวจรโสมณจิต คือ จิตที่ท่องเที่ยวเกี่ยวข้องไปในกามภูมิ แต่เป็นจิตที่ติงามเพราะมีโสมณเจตสิกเข้าประกอบปรุงแต่งจิตให้ประพตเป็นไปเพื่อให้เกิดประโยชน์ ปราศจากความเศร้าหมองเร่าร้อน ไม่มีโทษและให้ผลเป็นความสุข กามาวจรโสมณจิต มี 3 กลุ่ม คือ กามาวจรกุศลจิต หรือมหากุศลจิต มี 8 สภาวะ กามาวจรวิบากจิตหรือมหาวิบากจิต มี 8 สภาวะและกามาวจรกิริยาจิตหรือมหากิริยาจิต มี 8 สภาวะ ดังนี้

กามาวจรกุศลจิตหรือมหากุศลจิต มี 8 สภาวะ คำว่า กุศล มีชุดความหมาย ดังนี้
 อโรคยตถ หมายถึง ไม่มีโรค คือไม่มีกิเลส ให้เสียตถะจิตใจและร่างกาย สุนทรตถ หมายถึง เป็นสิ่งที่ติงาม เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย เฉกตถ หมายถึง เป็นสิ่งฉลาดเรียบร้อย เมื่อเป็นผู้มีจิตใจเป็นกุศลจึงมีกิริยาจาสุภาพเรียบร้อยอ่อนน้อม อนุชชตถ หมายถึง ไม่มีโทษใดจะพึงติเตียนได้ และสุขวิปากตถ หมายถึง ให้ผลเป็นความสุขสมปรารถนา ดังนั้น มหากุศลจิต เป็นจิตที่ติงามเกิดขึ้นได้กับ 30 ภูมิ ตั้งแต่เนรยภูมิจนถึงเนวสัณญานาสนัญญายตนภูมิ (เวณสัณญาสัตตภูมิ) คือ ชั้นอบาย มนุษย์ เทวดา รูปพรหม(เวณสัณญาสัตตพรหม) และอรุปรหม (วรรณสิทธิ ไทยะเสวี, 2551) อีกทั้งยังเป็นจิตที่สามารถพัฒนาต่อยอดด้านความติงาม ระดับต้น คือ ทาน ศีล ภาวนา ระดับกลาง คือ ฌาน อภิญญา และระดับสูงสุด คือ มรรค ผล นิพพาน

กามาวจรวิบากจิตหรือมหาวิบากจิต มี 8 สภาวะ เป็นจิตที่เป็นผลของมหากุศลจิตโดยตรง กล่าวคือ มหากุศลจิตเป็นเหตุเมื่อมีเจตนาสมบูรณ์ คือ ก่อนทำดี ขณะทำดี และหลังทำดีเสร็จแล้วระลึกขึ้นมาก็ยินดี จึงทำให้เกิดมหาวิบากที่เป็นผลตามมา โดยมีเวทนา สัมปโยคะและสังขารเหมือนกันทุกประการ เช่น มหากุศลจิตสภาวะที่ 1 ย่อมให้ผลเป็นมหาวิบากสภาวะที่ 1 เป็นเช่นนี้ทั้ง 8 คู่ ดังนั้นจึงมีชื่อบาลีและคำแปลเหมือนกัน มีสภาพคล้ายกัน แต่หน้าที่การงานของจิตทั้ง 2 ประเภทนี้ต่างกัน คือ มหากุศลจิตนั้นทำหน้าที่เป็นชวนกิจ คือเสพอารมณ์โดยความเป็นกุศล ส่วนมหาวิบากจิตทำหน้าที่เป็นปฏิสนธิกิจ ภาวคกิจ ตทาลัมพนกิจ จุตติกิจ ตามสภาพของวิบาก (พระมหาชินวัฒน์ จกกวโร (กุยรัมย์), 2557)

กามาวจรกิริยาจิตหรือมหากิริยาจิต มี 8 สภาวะ เป็นจิตที่เกิดในสันดานของพระอรหันต์ เป็นเพียงจิตที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ผ่านมาทางทวารทั้ง 6 หรือทำหน้าที่ให้สำเร็จลงเท่านั้น ไม่มีผลที่เกิดจากการกระทำ เพราะจิตของพระอรหันต์เป็นผู้หมดจากกิเลสแล้ว ดังนั้น การทำ การพูด การคิดจึงไม่มีเหตุให้ส่งผลให้เกิดวิบากจิตขึ้น แต่ถ้าจิตกลุ่มนี้เกิดกับบุคคลที่ยังมีกิเลสอยู่จะเรียกว่า มหากุศลจิต ดังนั้น มหากิริยาจิตนี้ ได้แก่ มหากุศลจิตนั่นเอง ชื่อและสภาพ จึงเหมือนมหากุศลจิตทุกประการ

2. รูปภูมิ มีรูปาวจรจิต 15 สภาวะ

รูปาวจรจิตหรือฌานจิต หมายถึง จิตที่เกิดขึ้นโดยการเจริญสมถกาวนาอาศัยบัญญัติ อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ จิตที่เริ่มเพ่งจับบัญญัติอารมณ์ในตอนแรกนี้เป็นมหากุศลจิต สมาธิที่ประกอบกับมหากุศลจิตอยู่ในขั้นการบริกรรมในระดับอุปจารสมาธิ ต่อจากนั้นการเจริญสมถกาวนาจนจิตมีความสงบประณีตขึ้นตามลำดับ สมาธิขึ้นเป็นระดับอัปปนาสมาธิ คือจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่กำหนด จิตเข้าถึงความแนบแน่นอยู่ในอารมณ์ กิเลสไม่สามารถรบกวนได้ จิตจะเปลี่ยนจากมหากุศลจิต เป็นรูปาวจรจิตกุศลจิตที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน 5 เป็นกลุ่มกุศลจิตที่จะส่งผลให้เกิดเป็นรูปพรหมในภูมิต่างๆได้ การเจริญสมถกาวนาโดยการเพ่งจับบัญญัติเป็นอารมณ์ ได้แก่ กสิณ 10 อสุภะ 10 อนุสติ 10 อัปปมัญญา 4 อาหาเรปฏิกูลสัญญา 1 จตุราตววัตถานะ 1 และอรูปรกรรมฐาน 4 รวมเป็นอารมณ์กรรมฐาน 40 การเจริญสมถกาวนาโดยการเพ่งให้เข้าถึงความแนบแน่นเป็นอารมณ์เดียว จิตทำการรับรู้หนึ่งอารมณ์บัญญัติเท่านั้น เรียกว่า อารัมมณูปนิชฌาน รูปาวจรจิตมี 15 สภาวะ แบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ รูปาวจรกุศลจิต 5 สภาวะ ให้ผลเป็นรูปาวจรวิบากจิต 5 สภาวะ และรูปาวจรกิริยาจิต 5 สภาวะ เป็นจิตของพระอรหันต์ที่เข้าถึงรูปฌาน หรือถ้ากล่าวเป็นประเภทของฌานจิต 5 คือ รูปาวจรปฐมฌานจิตหรือปฐมฌาน รูปาวจรทุติยฌานจิตหรือทุติยฌาน รูปาวจรตติยฌานจิตหรือตติยฌาน รูปาวจรจตุตถฌานจิตหรือจตุตถฌาน และรูปาวจรปัญจฌานจิตหรือปัญจฌาน

3. อรูปภูมิ มีอรูปาวจรจิต 12 สภาวะ

อรูปาวจรจิต หมายถึง จิตที่เกิดขึ้นโดยการเจริญสมถกาวนาของผู้ที่ได้รูปาวจรปัญจฌานจิตหรือปัญจฌานแล้ว เมื่อเจริญฌานยิ่งขึ้นไปก็จะเข้าถึงอรูปฌาน อรูปาวจรจิต 12 สภาวะเป็นฌานจิตขั้นปัญจฌานทั้งหมดซึ่งจะประกอบด้วยอุเบกขาและเอกัคคตาเท่านั้น แต่แตกต่างกันที่อารมณ์ที่ใช้เจริญสมถกาวนา ซึ่งจะมี 4 อย่าง คือ กสิณอุคฆาฏิมากาสบัญญัติ อากาสานัญจายตนฌาน นัตถิภาวะบัญญัติ และอาภิญญายตนฌาน มีความแนบแน่นในอารมณ์อย่างยิ่งในระดับอัปปนาสมาธิ อรูปาวจรจิตมี 12 สภาวะ แบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ อรูปาวจรกุศลจิต 4 สภาวะ ให้ผลเป็นอรูปาวจรวิบากจิต 4 สภาวะ และ อรูปาวจรกิริยาจิต 4 สภาวะเป็นจิตของพระอรหันต์ที่เข้าถึงอรูปฌาน (วรรณสิทธิ ไวยะเสวี, 2551)

4. โลกุตรภูมิ มีโลกุตรจิต 8 หรือ 40 สภาวะโดยพิศดาร

โลกุตรจิต 8 สภาวะ หมายถึง จิตที่พ้นหรือเหนือโลกทั้ง 3 คือ กามโลก(กามภูมิ) รูปโลก(รูปภูมิ) และอรูปโลก(อรูปภูมิ) หรือจิตที่สามารถเข้าไปรับรู้สภาวะของนิพพาน เป็นสภาวะที่มีความสงบระงับจากกิเลสตัณหาทั้งปวง และเป็นสภาพจิตที่ปราศจากชั้น 5 (พระมหาชินวัฒน์ จกฺกาวโร (กุยรัมย์), 2557) ธรรมดรรชนีทั้งหลายในโลกทั้ง 3 ล้วนเกิดดับทั้งสิ้น แต่นิพพานไม่มีการเกิดดับ นิพพานจึงเป็นธรรมที่พ้นหรือเหนือโลก พ้นจากการปรุงแต่งด้วยปัจจัยธรรม คือ กรรม จิต อุตุ และอาหาร โลกุตรจิต 8 สภาวะ แบ่งได้ 2 กลุ่ม คือ โลกุตรกุศลจิตหรือมรรคจิต ๔ สภาวะ ให้ผลเป็นโลกุตรวิบากจิตหรือผลจิต 4 สภาวะ โดยมรรคจิตแต่ละขั้นจะเกิดขึ้นได้เพียงครั้งเดียว คือ โสตาปัตติมรรคจิต สกทาคามิมรรคจิต อนาคามิมรรคจิตและอรหัตมรรคจิต เกิดผลโดยตรงเป็นผลจิตขึ้นโดยผลจิตจะเกิดตามมรรคจิตแต่ละครั้งทันที ไม่มีจิตประเภทอื่นเกิดขึ้นแทรกคั่นกลางได้เลย ผลจิต คือ โสตาปัตติผลจิต สกทาคามิผลจิต อนาคามิผลจิตและอรหัตผลจิต ทุกครั้งที่เกิดจะเป็นการประหารขั้นเด็ดขาดของอนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นสันดานแต่ละตัวให้หมดสิ้นไป การประหารนี้เรียกว่าสมุจเฉตพหาน โลกุตรจิต 8 สภาวะนี้ไม่มีฉนวน 5 ประกอบ แต่อนุโลมให้ถือเป็นปฐมฉนวน เพราะมีเจตสิกที่เป็นองค์ประกอบของปฐมฉนวนครบ

โลกุตรจิต 40 สภาวะโดยพิศดาร หมายถึง จิตของอริยบุคคลทั้ง 4 ที่ประกอบด้วยฉนวน 5 คือปฐมฉนวน ทุตติฉนวน ตติยฉนวน จตุตถฉนวน และปัญจฉนวน ประกอบรวมในแต่ละขั้นของมรรคจิต และผลจิต จึงเกิดเป็นมรรคจิต 20 สภาวะ และผลจิต 20 สภาวะ

บทสรุป

จิต 89 หรือ 121 เมื่อจำแนกประเภทจิตตามภูมิ จะพบว่าประเภทจิตนั้นมีกลุ่มของจิตและองค์ประกอบที่คล้ายกัน ซึ่งสามารถอธิบายลักษณะแต่ละกลุ่มได้ ดังนี้ 1) กลุ่มกุศลจิต คือ จิตดีงาม มีโสภณเจตสิกเข้าประกอบปรุงแต่งจิตให้ประพจน์เป็นไปเพื่อให้เกิดประโยชน์ ปราศจากความเศร้าหมองเร่าร้อน ไม่มีโทษและให้ผลเป็นความสุข 2) กลุ่มอกุศลจิต คือ จิตไม่ดีงาม มีอกุศลเจตสิกที่มีต้นเหตุจากความโลภ ความโกรธ ความหลงเข้าประกอบปรุงแต่งจิตทำให้เกิดโทษ ส่งผลให้สัตว์ทั้งหลายได้รับความทุกข์ 3) กลุ่มวิบากจิต คือ จิตที่เป็นผลของกุศลจิต และอกุศลจิต ที่ถึงความสุขงอมและหมดกำลังลง ไม่มีการขวนขวายให้เกิดบุญหรือบาป ทำหน้าที่เพียงผลิตผลให้ออกมาเท่านั้น 4) กลุ่มกิริยาจิต คือ จิตที่เกิดในสันดานของพระอรหันต์เท่านั้น เป็นเพียงจิตที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ผ่านมาทางทวารทั้ง 6 หรือทำหน้าที่ให้สำเร็จลงเท่านั้น ไม่มีผลที่เกิดจากการกระทำ ดังนั้น กลุ่มกุศลจิตและกลุ่มอกุศลจิตเป็นจิตที่มนุษย์ทำให้เกิดขึ้นเองทั้งที่รู้และไม่รู้ สร้างผลกระทบตามมาเป็นคุณและโทษที่ทำให้มนุษย์เรายังต้องเผชิญกับความทุกข์ความทุกข์ อีกทั้งยังเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายอยู่วัฏฏสงสารนี้ไม่จบสิ้น

บรรณานุกรม

- พระพุทธโฆษาจารย์. (2554). *อัฐสาลินี คัมภีร์อรรถกถาของธรรมสังคณีปกรณ์*. แปลโดย พระคันธสาราภังค์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาสน์ไทย การพิมพ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต. (2558). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย มัชฌิมนิเทศมณฑล*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม์ ในเครือสำนักพิมพ์เพ็ญแอนด์โฮม จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระโมคคัลลานเถร. (2542). *พระมหาสมปอง มุติโต แปลและเรียบเรียง. อภิธานปิฎกและอภิธานวรรณ*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2553). *ปรมาตมโชติกะ ปริเฉทที่ 1-2-6*. กรุงเทพมหานคร: หจก. ทิพย์วิสุทธิ.
- สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) (2546). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค 100 ปี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร)*.
- ระวี ภาวิไล. (2551). *อภิธรรม สำหรับคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระมหาตณัฏฐมราโม (แก้วโต). (2557). *การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการทำงานของจิตในคัมภีร์อัฐสาลินี*. ปริญญาโทปริญญาตรีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอนุชา ถาวรสุโข (ลับบัวงาม). (2557). *ศึกษาวิจัยจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ 6 ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา*, ปริญญาโทปริญญาตรีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.